

KASSA HAZATÉRT

1938

NOVEMBER

1943

„WIKO“ KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDAI MŰINTÉZET

Kassa felszabadulásának ötödik évfordulóján 12 kiállítás és bemutató keretében tárta elénk a város, mit dolgozott a hazatérés első öt esztendejében. Nem hangoskodással, de a jól teljesített munka komoly eredményeivel számoltunk be a végzettekéről. A nagy érdeklődés miatt az öt napra tervezett kiállításokat és bemutatókat egy héttel meg kellett hosszabbítani. A nagy sikert legjobban két adattal jellemezhetem: A közművek aránylag legkisebb bemutatóján 9000 aláírás őrzi a látogatók számát, a bélyegkiállításon 34.000 drb. bélyeget adott el a posta!

A távollévők és az utókor számára írásban is megörökítette az „Új Magyar Museum“ írógárdája az öt év munkáját. Ezek a tanulmányok-Kassa szellemi életéről, műemlékvédelmi, műtermi munkájáról, közigazgatásáról, művészeti életéről, kereskedelméről, iparáról és közegészségügyéről szólnak. Mind egyet bizonyítanak: Kassa a háborús nehézségek ellenére is, felszabadult magyarságában törhetetlen életerőről, alkotó képességről tett bizonyosságot. Teleki Pál mondotta: „Annak idején azt mondták, hogy a háborúhoz három dolog kell: pénz, pénz és pénz. Szerintem ma az ország felépítéséhez is három dolog kell: munka, munka és munka.“ Kassa megtartotta a nagy tanítómester útmutatását. Munkával ünnepelt.

Öt év nem nagy idő a nemzet életében, úgy érezzük, mégis érdemes volt ezt a munkát megörökíteni, mert az újjáépítés nehéz munkájának sok felemelő eredménye legfőbb biztosítóka a még szebb jövőnek.

Dr. POHL SÁNDOR

*m. kir. kormányfőtanácsos
polgármester*

KASSA SZELLEMI ÉLETE AZ ELMÚLT ÖT ÉV ALATT

KASSÁT A MAGYAR TÖRTÉNELEM VIHAROS ÉVSZÁZADAIBAN mindig Felsőmagyarország fővárosának tekintették. S ezt a tekintélyes állást meg is érdemelte: az élet minden síkján valóban első helyen állott az északi végek városai között. Politikai szempontból szinte a magyar történelem első időszakaitól kezdve fontos és jelentős szerepet vitt mind a mai napig, s volt idő, amikor szava és állásfoglalása nemcsak a Felvidék, hanem az egész ország szempontjából döntő súllyal esett a latba. Gazdasági szerepe is jelentős volt: a kassai polgár jelenti mai történelmi ismereteink alapján a magyar kereskedő és iparos egyik legtekintélyesebb típusát, akinek nemcsak itthon, hanem messze külföldön is szava volt. Talán éppen ez a fontos politikai és gazdasági szerep,' melyet Isten városunknak a nemzet és az ország életében kijelölt, segítette elő Kassa szellemi életének fokozatos meggazdagodását, megerősödését is. A középkortól kezdve jelentős szellemi élet folyt itt s a domonkos-rend, amelynek zárdája és temploma még ma is ott áll a város egyik legősibb, legpatinásabb terén, s amelynek nemzeti nyelvünk egyik jellegzetes korai megnyilvánulásában: a magyarnyelvű kódexirodalomban olyan lényeges szerepe volt, Kassát már a középkorban is szellemi gócponttá avatta.¹

Bármilyen messze nyúlunk is vissza a város történelmébe, minden korszakkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a szellemi élet területén érdekes kettős szerepe volt. Mint egyre gazdagabb hagyományokkal rendelkező városban, a tudomány, művészet és irodalom területén, élénk és gazdag alkotómunka folyt itt; hogy erre csak egy példát említsek: — városunk művészettörténeti büszkesége, a Dóm és a vele kapcsolatban egyre sűrűbben felbukkanó emlékek önmagukban is tanúskodnak a Kassa falai között végzett s az egész nemzet szellemi élete szempontjából jelentős alkotómunkáról. A szellemi életnek ezt az egyik arcát, a műhelymunkáét, most nem kísérvük végig a város egész történelmén, mert erre nincs helyünk. A másik arc nem kevésbé jelentős: — Kassa hol kisebb, hol nagyobb hatósugárral, középpontja volt a felsőmagyarországi, illetőleg nem egyszer az egész magyar szellemi életnek. P. Fehér Mátyás, a fiatal kassai dominikánus nem régen állapította meg, hogy a budai egyetem a mohácsi vész után Kassára költözött.² Ez a legújabb fölfedezés önmagában véve meghatározza, hogy mit akarunk mondani akkor, amikor a múltba visszapillantva, Kassának szellemi irányító szerepéről és jelentőségéről be-

¹ Az 1452-ben megindult domonkosrendi reform egyik végrehajtója Humbert, kassai domonkosrendi tanár. V. ö.: Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Budapest, 1931. 119. 1.

² Nagy Kázmér: Kassa első nyári egyeteme. Új Magyar Museum, III. 1. 119. 1.

szélünk. A város falai között végzett tudományos, művészeti és irodalmi alkotó munka a magasabb értelemben vett kulturális élet terén biztosította Kassának azt a tekintélyt, hogy messze vidék tudósai, írói és művészei fogadták el szellemi középpontjuknak, ugyanakkor azonban éppen e középpont-jellegénél fogva iskoláival is részt vett abban az irányító-nevelő munkában, amely a magyar történelem hősi századaiban csak az ország legjelentősebb városainak volt kiváltsága. Czeglédi István protestáns főiskolája és Kisdy Benedek katolikus egyeteme a csúcsai ennek az iskolák révén is irányító szerepnek. Mindezek előrebocsátása után nem csodálkozhatunk rajta, hogy akkor, amikor az évszázados harcok s a XVIII. század erőgyűjtő csendessége után a magyar szellemi élet vezetői a modern magyar műveltség kiépítésén fáradoztak, ha csak rövid időre is, de Kassa állt az élre. A Magyar Museum, első irodalmi folyóiratunk mutatja, hogy városunk a sok történelmi megrázkódtatás ellenére is megtartotta azt a súlyt és tekintélyt, amely a magyar szellemi élet egyik gócpontjává avatta, az a tény pedig, hogy ugyanebben a korszakban, 1776-ban, Mária Terézia tankerületi főigazgatói székhelyé is tette s így az ország kilenc legtermékenyebb szellemi életű városa közé sorolta,³ igazolja, hogy Kassa megtartotta a nevelésügy vonalán is vezető és irányító szerepét. A magyar szellemi életet egészen a XIX. század közepéig nem egy nagy középpont, hanem több kisebb, egy-egy tájegység sajátosságait képviselő góc irányította. Kassa a Felvidéknek, mint „regio“-nak a képviselője a magyar szellemi életben még a XVIII. század végén, sőt, a XIX. század elején is. Ahelyett, hogy ennek a ténynek az igazolására többé-kevésbé ismert adatokat hoznánk fel, röviden megállapítjuk, hogy Kassának, mint -\ felvidéki magyar szellemi élet gócpontjának a tudományos, irodalmi és művészeti műhelymunka aránylag legerőteljesebb székhelyének és mind egyetemes szellemi, mind pedig pedagógiai szempontból irányító tényezőnek a szerepét a következő tulajdonságokkal lehet jellemezni: föltétlen színvonalbeli igényesség, szigorú mértéktartás, erős kritikai érzék minden túlkapással és dilettant:zmussal szemben, a formák föltétlen tiszteletben tartása, emellett azonban meg nem alkuvó vallásos hit, nemzeti és szociális szellem. E tulajdonságok tették lehetővé, hogy a múlt század első felében, amikor nemzetünk páratlan erővel és lendülettel emelkedett föl — a harcok évszázadok késéseinek gyors pótlásával — az európai kultúrnépek színvonalára, Kassára ismét fontos szerep várt. Kazinczyék századfordulói irányító munkája után a reformkor népiesebb jellegű szellemi mozgalmi idején Kassa is kivette részét a nemzeti irodalom felemelkedésében s a modern nemzeti Magyarországért vívott küzdelmek során nemcsak honvédeink hősi szereplése biztosít városunknak előkelő szerepet, hanem a szellemi alkotó és irányító munka is: gróf Desseffy József Felsőmagyarországi Minerváját és báró Berzeviczy Vince színházát említjük fel példaképpen.

¹ Jámbor György: Gimnáziumi tanári zsebkönyv. 1942. Bp., 42. 1.

A XIX. század második felében a hirtelen világvárossá nőtt Budapest veszi át az egyes vidéki központoktól a kulturális élet irányító szerepét. Amilyen örvendetes jelenség volt, hogy Budapest központi fekvése és világvárosi méretei biztosítani tudták a tudományos, irodalmi és művészeti műhelymunkának és szellemi intézményeknek nagyarányú fejlődését, annyira káros hatású volt ez a fejlődés az évszázadok alatt virágzó szellemi életű vidéki városok, így Kassa szempontjából is. Kassa a XIX. század végén, s a XX. század elején éppúgy függvénye Budapestnek, mint a többi magyar vidéki város s bár vezető kulturális egyesülete, a Kazinczy Társaság aránylag elég korán megalakult s a decentralizációnak, a gyökeres magyarság e ma már általánosan elismert orvosságának a követelése éppen a kassai Kazinczy Társaságban hangzott el legelőször, e korban Kassa — egy-két dicséretreméltó kivételtől eltekintve — mind a műhelymunka, mind pedig az irányítás szempontjából elveszítette vezető szerepét. Talán egyedül az iskolaügy vonalán volt tekintélyes tényező ebben a korban is: jog- és gazdasági akadémiaja, középiskolái az egész országban híres intézmények voltak, s a tankerületi főigazgatóság továbbra is innen irányította Felsőmagyarország egy részének tanügyét.

Így érte Kassát a XX. századi magyar történelem egyik legnagyobb csapása, a trianoni békeszerződés. A Csehszlovákiához került felvidéki magyarságnak a szellemi élet szempontjából is el kellett szakadnia Budapesttől, s ez reakényszerítette, hogy ismét a régibb, egyúttal ősbib életformához térjen vissza a szellemiek terén is. Kassa gyökeres magyarságát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a húszéves cseh megszállás alatt a cseh, illetőleg szlovák szellemi élet a városban egyetlen valóban jelentős egyéniséget, kimagasló eseményt sem tud felmutatni: a megszállás éveiben Kassa nem csehszlovák, hanem magyar szellemi gócponttá fejlődött. Ezt maga a cseh kormányzat érezte a legjobban. Bár a városnak a cseh uralom alatt is sok iskolája volt, főiskoláit az új állam intézkedései következtében elvesztette, a tankerületi főigazgatói székhelyt pedig más, kevésbé magyar jellegű városba tették át. Kassa irányító szerepe csak a magyar kulturális munka által maradt meg, illetőleg fejlődött a cseh megszállás alatt az egyetemes magyarság szempontjából is nagyjelentőségűvé. S a város szellemi életének fentebb említett jellemvonásai, melyek nem egy korszakban, hanem egész történelme folyamán voltak jellemzők rá, e szomorú időben is érvényesülni tudtak. Komoly, igényes, minden szélsőséggel és dilettantizmussal szemben erős kritikával ítélkező magyar műhely- és szervezőmunka indult meg itt a cseh megszállás idején s az elmondottak után nem tartjuk véletlenrűségnek, hogy mind a kultúrpolitika, mind pedig az irodalmi-szellemi élet vonalán Kassa lett a Csehszlovákiába szakadt magyar „kisebbség“ középpontja, fővárosa. A magyar pártok kultúrreferátusa innen, Kassáról irányította a kisebbségi magyar élet kultúrpolitikáját és állította fel azokat a művelődési szervezeteket, amelyekre mind az önvédelmi harc, mind pedig a népi-nemzeti jelleg szempontjából szükség volt. A Kazinczy Társaság kiemelkedett helyi keretei közül, a kisebbségi magyar írók megszervezésével, könyvkiadóvállalatának felállítá-

sával pedig egyrészt lehetővé tette, hogy az egész Felvidéknek valamennyi szellemi munkása megnyilatkozási teret kapjon s a kisebbségi magyar közönség valóban komoly magyar irodalomhoz jusson, másrészt biztosította, hogy a Felvidéknek újra önállóvá kényszerült magyar szellemi életében ismét Kassáé legyen a vezetőszerp. Kassán minden erőszakos elnemzetlenítési törekvés ellenére is fővárosi színvonalú magyar hangversenyeiét folyt, a modern magyar irodalom kiváló képviselői közül igen sokan megfordultak itt, hacsak a kormányzat nem emelt akadályokat szereplésük elé. A felvidéki magyarság első szellemi öntudatra-ébredése, a Petőfi-centennárium nagyarányú ünnepei is innen indultak ki, de Kassa volt a fókusz a sok más megmozdulásnak, többek között a magyar főiskolás mozgalmak egy részének, a Prohászka-mozgalomnak is. Folyóirata, az „Új Élet“, a felszabadulás után is Kassán jelent meg, míg nemrég Budapestre nem költözött. — Ha végiggondoljuk mindazt, amit a város szellemi életéről a régebbi múlttal kapcsolatban az előbb felvázoltunk, ezt nem tekinthetjük pusztán véletlennek, ez a történelmi törvényszerűségek következménye volt. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy abban a pillanatban, amint — helytelen és meg gondolatlan intézkedés következtében — a könyvkiadóvállalatot elvitték Kassáról, a virágzó és egyetemese magyar szempontból is jelentős vállalkozás rövid idő alatt megbukott. A felsorolt tények, a városi könyvtár ez időből reánk maradt adatai, a magyar és az idegen nyelvű színház látogatóinak számaránya, a magyar és a cseh és szlovák nyelvű sajtó kelendőségének egymáshoz való viszonya, stb., stb., mind azt mutatják, hogy Kassa a szellemi életére mindig jellemző erős hitnek, meg nem alkuvó nemzeti életének és szociális szellemének megfelelően a megszállás éve alatt erőteljes magyar gócponttá fejlődött. Ezzel az ellenséges megszállóknak és az emigránsok nemzetromboló hadának is — kénytelen-kelletlen — számolniuk kellett. A város polgársága, ha leszegényedve is, de átmentette a vészes időtől ősi hagyományait és hűséges szeretettel tette le a nemzeti talantumokat a felszabadítására ideérkező Kormányzó Urunk kezébe.

„NEM LÁZADOZUNK A SORS ELLEN, nem kergetünk déli bábokat, nem keseredünk neki a semmi jóval nem biztató mának, ilünk, dolgozunk, hogy „megfogyva bár, de törve nem“ átadassuk a iáinknak azt a magyar kultúrvagyont, melyet apáinktól kaptunk.

Csodálatos nagyon ez, mert minél többel merítünk belőle, annál óbban sokasodik, mennél többet iszunk belőle, annál jobban szomjálunk reá.“

Sziklay Ferenc „Kassa“ című városkönyvében⁴ írta ezeket a sokakat a felszabadulás előestéjén. Akkor még — 1938 elején — senki em sejtette, hogy a sors, amely ellen „nem lázadozással“, hanem :omoly munkával küzdött a felvidéki magyarság, néhány hónap aúlva jobbra fordul. Ez a kiragadott részlet mégis jól mutatja, hogy

⁴ Bp., 1938. Révai. 44. 1.

a kisebbségi magyar irodalom és tudomány műhelymunkája — éppen Kassa előbb felvázolt hagyományai következtében — elsősorban a múlt iránt érdeklődött. A szépírókat erősen foglalkoztatták a kor s a kisebbségi helyzet időszerű kérdései, de a tudomány itt élt magyar művelői közül igen sokan azt a „vagyont“ keresték, amely nemcsak bátorítást, hitet, hanem — öngazolást is adott. Kassa két kiváló történetírója, Wick Béla és Szabó Adorján a megszállás alatt is lankadatlan szorgalommal gyűjtötte és tette közkinccsé azokat a köz- és művészettörténeti adalékokat, amelyek a város nagy múltját és — az elmondottak után egészen természetesen — magyar gyökereit is bizonyították. Wick Bélának a cseh megszállás alatt egész könyvtárt kitevő kiadványai, amelyek közül nem egy idegen nyelven is megjelent, méltó bizonyítékai annak, hogy a szorgos és feltétlen nyugalmat, csendes elmélyülést megkívánó, szigorúan tudományos műhelymunka a cseh megszállás zaklatásai ellenére sem szünetelt. A felszabadulás után, természetesen, ez a munka csak megerősödött, hiszen a Magyar Állam és az egyéb hivatalos tényezők minden igyekezetükkel azon voltak, hogy támogatásukkal, irányításukkal minél jobban elősegítsék Kassa igazi, ősi arculatának feltárását. Wick Béla életének főműve, alkotó munkájának betetőzése, „Kassa története és műemlékei“ című könyve a felszabadult Kassa thj. sz. királyi város kiadásában jelent meg⁵ Ez a hatalmas mű, amely Kassa politikai és szellemi történetének legbővebb és legnagyobb arányú összefoglalása, ötödfélszáz lapon tárgyalja a Kassával kapcsolatos történelmi és művészettörténeti adalékokat s mindennél fényesebben igazolja a kassai szellem magyar gyökereit. Amit Wick Béla a politikai és művészettörténet vonalán mutatott be, azt Kerekes György hasznos gazdaságtörténeti adalékai egészítették ki. A kassai polgár, a kassai kereskedő múltját tárta fel „Polgári társadalmunk a XVII. században“ című munkájában⁶ s ugyanennek a polgári életnek a szemlélete domborodik ki „Bethlen Gábor fejedelem Kassán“ című könyvéből is.⁷ Kerekes György szorgalmas, aprólékos adatgyűjtésének döntő jelentőségű eredménye: minden célzatos állítással ellentétben városunk múltjában sajátságosan magyar kereskedői életforma és kereskedői típusok találhatók.

A fiatal nemzedék történészei közül P. Fehér Mátyást és Komoróczy Györgyöt kell kiemelnünk. Az egyik a katolikus egyháztörténet,⁸ a másik pedig a magyar kereskedelem-történet felvidéki vonatkozásaival foglalkozik.⁹ Itt kell még megemlítenünk Péterfi Józsefnek,

⁵ Bővebb ismertetését 1.: Uj Magyar Museum I. 1. 171—172. 1.

⁶ Ismertetését 1.: Uj Magyar Museum. I. 1. 160. 1.

⁷ Ism. 1.: Uj Magyar Museum, II. 2. 297—293. 1.

⁸ A kassai domonkosok olasz kapcsolatai a XV. században. Corvina. Sajtó alatt. — A kassai püspöki könyvtár kódexei és ősnymtatványai. Sajtó alatt.

⁹ A magyar kereskedelem története. Bp., 1942. Magyar Szemle Kincsestára. V. ö.: Uj Magyar Museum, II. 1. 157—158. 1.

Kassa város elhunyt könyvtárosának a nevét is, aki a város magyar múltjának igen sok érdekes emlékét hozta felszínre.¹⁰

Kassa történetének egyik legfontosabb hagyománykincse Rákóczi kultusza. A Nagyságos Fejedelem sírja nemcsak az idezarándoklók számára ad lelki biztatást, erősítője és biztatója volt a kisebbségi sorsra ítélt város lakosságának is a húsz fekete esztendő alatt. Az a szép latinnyelvű emléktábla is igazolja ezt, amely ma is a Dóm északi falát díszíti. Mi sem természetesebb, mint hogy a felszabadulás után ez a Rákóczi-kultusz csak megerősödött s, akár a megszállás idején, a város társadalmának, vallásra, nemre, társadalmi állásra és nemzetiségre való tekintet nélkül, lelki kincsévé vált. Szabó Adorján, a kassai történészek nesztora, aki már a „boldog békeévekben“ a század elején is sokat foglalkozott Rákóczi személyével, ennek a kultusznak egyik fő ápolója. Kutatásaiban sohasem feledkezik meg arról, hogy a történelem nagy egyéniségeinek nemcsak életadatait, hanem elsősorban nemzeti és vallási példaadását kell a tudomány eszközeivel a közönség elé tárni.¹¹

A történettudós törekvéseinek ez utolsó mondatban bemutatott végső célja rámutat arra is, hogy a felszabadulás után — korunk szellemi irányzatának és igényeinek megfelelően és a megszállás magyar szellemi munkájának mintegy folytatásaképpen — a kassai műhelymunka nem állt meg az adatgyűjtésnél, hanem anyagát mindig a való élet követelményei szerint s a való életnek adandó útmutatás szem előtt tartásával rendszerezte és mutatta be a közönségnek. A Kazinczy Társaságnak több nyelven, gyönyörű szép, bibliofil kiállításban kiadott „Kassa“ című városkönyve is igazolja ezt. A felszabadult Kassa első megnyilatkozása volt ez a mű az ország és a külföld felé: magas színvonalú tanulmányai bemutatták a város anyagi és szellemi képét. Az elmúlt öt évben Kassán működő képzőművészek alkotásaiban is megtalálhatjuk ezt a szándékot s ha nagyjelentőségű munkásságukról, akárcsak a város történelmi arcának a cseh uralom éktelen és ízléstelen építkezésével szemben való visszaállításáról, a műkincesek és Kassa történelmi hagyományait bizonyító emlékek összegyűjtéséről e helyen nem szólunk részletesen, annak mindössze az az oka, hogy róluk e számunkban külön tanulmányok emlékeznek meg. De a jelen irányításának a szándéka a múlt példaadásának az idézésével városunk szépíróinak működésében is meg"elen:k a felszabadulás után. Darkó István, a kisebbségi életben erőteljes íróvá nőtt novellistánk, „Kassai Legenda“ című dramatizált költeményében¹² mutatta be a város múltjának legjelentősebb eseményeit (élőképekben való előadása a felszabadult Kassa egyik legszebb társadalmi eseménye volt) s a múlt tanulságait művészi tapintattal szűri le a jelen- és utó-

¹¹ Kiadatlan, posthumus művei: Egy XVII. századbeli kassai jogkönyv. — A „Kassai Egyetem“ és a jogakadémia, stb.

Ennek jellegzetes példája: Az Istent kereső Rákóczi. Új Magyar Museum, II. 1. 4 16. 1. L. még: Hogyan helyezzük el a Rákóczi-emléksoportot? Kassa, 1941.

¹²Kassa, 1941.

kor számára. Sziklay Ferenc, a kisebbségi időkben az egész felvidéki magyarság szellemi irányítója, nemrégén megjelent „Mikor az óra üt“ című regényében,¹³ alapos műhelymunka eredményeként, a felvidéki magyar múlt egyik igen érdekes fejezetét mutatja be az olvasónak, ugyanakkor művével irányítani is tud: örök magyar hibákra és erényekre, ma is időszerű kérdésekre hívja fel a figyelmet.

Ha a múltnak akár tudományos, akár képzőművészeti, akár pedig szépirodalmi síkon való tárgyalása a jelen irányításához, mai kérdéseink megoldásához vezet el, egészen természetesnek találhatjuk, hogy a kassai műhelymunka megtalálta azokat a munkásokat is a felszabadult város elmúlt öt esztendejében, akik csak a jelen nagy kérdéseinek feltárásán, bemutatásán fáradoztak. Mezőssy Mária két regényében és legutóbb megjelent „Tiszta gyolcs“ című novelláskötetében¹⁴ a magyar népi életet mutatja be ízes, a finom női lélek megfigyelőképességére valló nyelvezettel, Darkó István „Magyar hegyek népe“ címen összegyűjtött elbeszélései¹⁵ pedig a felvidéki kisember életéről szólnak a megszállás előtt, alatt és után. Mind a két író, de a többiek is, akik hozzányúltak a mai magyar élet megrajzolásához, egyszersmind megoldást keresnek azokra a kérdésekre, amelyek Kassa életében hatványozott mértékben jelentkeznek. Két álfordulat egy emberöltő életén belül: világos, hogy ez egy város életében olyan kérdéseket vet föl, amelyeket a politika, a közigazgatás és a közgazdasági élet mellett a szellemi életnek, az irodalomnak, művészetnek, de főképpen a tudománynak kell megoldania.

Jól látta ezt a magyar kormányzat, amikor a tudományoknak olyan művelőit helyezte Kassára a felszabadulás után, akik szaktudományi kutatásukkal a városnak és vidékének időszerű kérdéseit is megoldhatják s elősegíthetik azoknak a hiányoknak a gyors orvoslását, amelyeket a cseh megszállók felszín-demokráciája és ál-szocializmus idézett elő. Itt elsősorban a kassai köz-kórház főorvosi karát kell megemlítenünk, amelynek tagjai régebbi állomáshelyükön megkezdett tudományos munkájukat kassai megfigyeléseikkel, tapasztalataikkal, kísérleteikkel gazdagították. Ezzel a sajátos kassai szociális és egészségügyi helyzet kapott megvilágítást az egész ország tudományos fórumai előtt. (pl. Szentkirályi Zsigmond: A kassai cigányok venereás fertőzöttsége; Engel Rudolf: Meningitis serosa-járvány Kassán és környékén, stb.); másrészt pedig a kórház orvosai kutatási eredményeik közzétételével és a város különböző egyesületeiben megtartott előadásaikkal szempontokat adtak a város egészségügyi kérdéseinek minél gyorsabb és hathatósabb megoldásához. Mészáros Gábor a népélelmzés, Engel Rudolf a belgyógyászat, Pap Zoltán a pszichiátria és társadalomlélektan, a magyar sorsproblémák, Schütz Ottó a gümőkór, Kostyál László a csecsemővédelem, Szentkirályi Zsigmond a nemi-betegségek és a cigányok, Habán György az Országos Közegészség-

¹³ Új Magyar Museum könyvei, I. Kassa, 1943.

¹⁴ Budapest, 1943. Griff.

¹⁵ Új Magyar Museum könyvei, III. Kassa, 1943.

ügyi Intézet kérdésének vonalán végezte el ezt a tudományos-irányító-nevelő munkát.¹⁶ De a mai életet irányító tudományos munkának a képviselői a kassai M. Kir. Állami Kereskedelmi Főiskola professzorai és beosztott középiskolai tanárai is, akiknek nagy része már sajátos szak-érdeklődése következtében is hozzájárult, hogy a Kassára mindig jellemző tisztes kereskedelmi lelkület, a város életterét tragikus módon szűkítő új határ ellenére is fennmaradjon és korszerűvé válhasson. Stolpa Károly a gyakorlati kalkulációkról, a pénz, valuta, devizáról, a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok revíziójáról, stb. szóló tanulmányaival, illetőleg előadásaival, Sándor János a nyersanyagforrásokra, illetőleg műanyagokra irányuló kutatásaival, Boda István „Érték és gazdasági érték“ című alapvető, etikai alapon álló, irányító értekezésével, Schranz András a tanszékével kapcsolatban felállított mérlegvizsgáló állomással s ez állomás műhelymunkájának két jelentős eredményével („Nagyvállalataink mérlegeinek elemzése“, „Nyilvános számadások“), Hévey László a tanszéke mellett szervezett szövetkezeti kutatócsoport segítségével végzett adatgyűjtésével, melynek Abauj-vármegye gazdasági monográfiájának összeállítása a végcélja, tudományos piacutató gyűjtésével Abauj-megyére és a vele szomszédos megyékre vonatkozólag, ezenkívül egyéb tárgyú kereskedelempolitikai tanulmányaival, Bacskay Zoltán „Kamatosszámlák“ című nagyobb munkájával és a biztosításról szóló előadásai-
val, Király Sándor a szerves anyagok konzerválásáról szóló értekezé-
seivel nagyban hozzájárultak, munkásságuk szaktudományi jelentősége mellett ahhoz, hogy Kassa kereskedelmi és ipari élete hagyományai-
nak megerősítésén kívül, korszerű, új szempontokat, irányítást kapott, bele tudott kapcsolódni az ország és a külföld közgazdasági
problematikájába s hogy a város közönsége is megismerkedhetett a
gazdasági kérdéseknek nagy jelentőségével a nemzet életében. De a
főiskola professzorai és beosztott középiskolai tanárai emellett más,
szaktudományukhoz tartozó kérdések tudományos taglalásával is elő-
segítették a kassai szellemi és társadalmi élet kibontakozását. Boda
István lélektani kutatómunkája, amelyet a kassai középiskolásoktól
kezdve a munkásságig a legkülönbözőbb kor- és társadalmi osztá-
lyokhoz tartozó egyéneken végzett, elősegítette a város szociális és
faji-nemzetiségi képének tisztánlátását. A magyar lelkiségnek és a
magyarság és a nemzetiségek egymáshoz való viszonyának kérdése-
ről szóló előadásai és tanulmányai, nevelésügyi értekezései a város
közönségének magyarságismeretét mélyítették el. Filozófiai szeminá-
riumuk pedig a város falai között élő filozófusokat, illetőleg a filozófia
iránt érdeklődőket gyűjtötte össze. Polzovics Iván az általános és a
jelen háborúval kapcsolatos nemzetközi jogi kérdéseknek taglalásán
kívül főleg a nemzetiségi kérdésről írt tanulmányaival hatott irányító
módon a város szellemi életére. Széchenyi István és Teleki Pál nem-
zetiségi politikájának az ismertetésével, a szentistváni állameszme és
a Felvidék viszonyának vizsgálatával biztos kézzel mutatott rá, hogy

¹³ Pap Zoltán, egyetemi magántanár, kórházi főorvos szíves közlése alapján.

nemcsak Kassán, hanem Magyarország valamennyi olyan területén, ahol nemzetiségek kisebb vagy nagyobb számban laktak, milyennek kell a helyes magyar magatartásnak lennie. Az irodalom- és művelődéstörténet vonalán, a szlovákokkal kapcsolatban, adott szempontokat a nemzetiségi kérdés megoldásához Székely László is.¹⁷

Élénk tudományos kutatómunka folyik a kassai Jézustársasági Bölcsészeti Főiskola falai között. Dombi József, a főiskola rektora főleg ismeretelméleti és teológiai munkáival, Jánosi József világnézeti és a szellemi életre vonatkozó írásaival, Lányi Ede a francia forradalomra, a kassai vértanúkra, társadalmi és pedagógiai kérdések megoldására irányuló munkásságával, Zborovszky Ferenc az őseemberre vonatkozó kutatásaival, Fejér József könyvészeti adalékaival tűnt ki. Külön említést érdemel Tibor Mátyás csillagászati kutatómunkája, aki, mint a római pápai csillagda asszisztense, felfedezett és leírt két változó csillagot s ezzel a nemzetközi tudományos világban is elismerést nyert.¹⁸

A fentiekben taglalt tudományos műhelymunka tette aktuálissá a Felvidéki Tudományos Intézet felállításának tervét is. Mind a magyar szellem történetében játszott fontos szerepénél, mind pedig a falai között ma is folytatott tudományos műhelymunka komolyságánál és korszerűségénél fogva egyedül Kassa hivatott a Felvidéken arra, hogy ez a nagyon is fontos intézet falai között felállíttassék, nemcsak e városban, hanem az egész Felvidéken folyó tudományos munkát szervezettebbé tegye és ezzel még jobban elősegítse a felvidéki magyar sorskérdések megoldását.

A megalakítandó Tudományos Intézet lenne, a tudományos műhelymunka szempontjából, az a gócpont, amely körül a felvidéki szellem: élet teljes mértékben kifejeződhetnék. Az egész *szellemi élet* szempontjából e kifejeződési pont csak egy intézmény lehetett és lehet: a kassai Kazinczy Társaság. Ez az irodalmi, művészeti és tudományos egyesület eredetileg csak helyi kulturális célokat tűzött ki maga elé, hiszen megalakulásának évében: 1898-ban, Budapest ragadta teljes mértékben magához a művelődési középpont szerepét. De a húszéves cseh megszállás alatt, mint ahogy röviden be is mutattuk, a Kazinczy Társaság országos egyesületté fejlődött, olyan értelemben, hogy össze tudta gyűjteni az egész Felsőmagyarország szellemi erőit és irányítani tudta a cseh megszállás alatt lévő terület magyar szellemi életét. Természetes, hogy a felszabadulás után a Kazinczy Társaság vezetőségének nem lehetett más célkitűzése, mint hogy fenntartsa, sőt, az eddig-nél nagyobb mértékűvé is fejlessze az egyesületnek a felvidéki életet irányító szerepét. Ez a célkitűzés megfelelt a magyar szellemi életben ma már általában uralkodó törekvésnek is, hogy tudniillik a magyar élet felfrissítése, Budapest túlzott egyeduralmának a

¹⁷ A kassai m. kir. állami Kereskedelmi Főiskola 1939/40, 1940/41, 1941/42, 1942/43. Évkönyvének „A kassai m. kir. állami Kereskedelmi Főiskola oktatószemélyzetének bejelentett irodalmi és egyéb szakszerű működése“ c. rovat alapján.

¹⁸ Dr. Lányi Edének, a főiskola tanulmányi felügyelőjének szíves közlése

megszüntetése céljából az egyes magyar tájegységek középpontjaiban szellemi gócpontok alakuljanak ki s ezek gyűjtsék össze és termeljék ki az egyetemes magyar kultúra számára mindazt, ami tájegységeink szellemiségében ma még kiaknázatlan érték. A Felvidéknek, mint önálló s ugyanakkor az egyetemes magyar szellemiséghez szervesen hozzátartozó tájegységnek Kassa a természetes középpontja, a Kazinczy Társaságnak tehát hagyományai és a modern magyar szellemi törekvések alapján nyilvánvaló módon nem lehetett a felszabadulás után más tennivalója, mint hogy újból kezébe ragadja a szellemi vezetést és mint „primus inter pares“ a felvidéki kulturális egyesületek között, megszervezze tájegységünknek önálló, az egész magyarság számára gyümölcsöző szellemi életét. Ez a célkitűzés egyként szolgálta az egyetemes magyar kultúra, a Felvidék, de Kassa kulturális érdekeit is: hiszen abból az elgondolásból indult ki, hogy — s ezt röviden bemutattuk történelmi bevezetésünkben — Kassa szellemi életének egyik legfontosabb hivatása hol szorosabb, hol még tágabb értelemben vett vidékének irányítása, vezetése, megszervezése, A Kazinczy Társaság azonban nem tekinthette a volt trianoni határt a Felvidék szellemi határainak, hiszen ezzel — legalább is a szellemi élet síkján — továbbra is fenntartotta volna azt a természetellenes állapotot, melyet mind a politikai, mind a gazdasági, mind pedig a szellemi élet szempontjából 1918 és az utána következő esztendőök okoztak. Első tennivalója tehát az volt, hogy az együttműködés kiépítése érdekében megkeresse testvéregyesületeit, amelyek mind földrajzi, mind pedig szellemi szempontból a Felvidékhez tartoznak, s amelyeket a húszéves megszállás alatt csak a trianoni határ választott el Kassától, így hívta meg vendégszereplésre Kassa falai közé Eger és Miskolc íróit, tudósait, művészeit. A két felvidéki testvérváros kassai szereplése nemcsak sikert jelentett, hanem fényesen bebizonyította azt is, hogy a trianoni határ csak mesterséges határ volt. Már e két város kassai szereplése alkalmával is elhangzott az a kívánság, hogy Kassán felvidéki irodalmi, tudományos és művészeti folyóiratot kell indítani, amelynek e városban, mint természetes szellemi középpontban az egész Felvidék szellemi életét magában kell foglalnia és egyben irányítania is. Ezt a kívánságot csak megerősítette a Felvidék szinte valamennyi kultúregyesületének kiküldöttei jelenlétében és közreműködésével megtartott értekezlet, amely 1941 decemberében elhatározta a felvidéki folyóirat megindítását és a felvidéki irodalmi, tudományos és művészeti élet fellendítésére a cseh megszállás alatt már sikerrel működött könyvkiadóvállalat felelevenítését is. így létesült az Új Magyar Museum, a Felvidéknek a jelen pillanatban egyetlen irodalmi, tudományos és művészeti folyóirata, amely a szellemi élet síkján teljes mértékben, a történelmi hagyományoknak megfelelő módon Kassát teszi meg a Felvidék szellemi gócpontjává, de ugyanakkor szóhoz juttatja az egész Felvidék valamennyi szellemi értékét is s így Kassán keresztül az egész Felvidéket képviseli az ország felé. A folyóirat második évfolyamának közepén úgy látjuk, hogy az Új Magyar Museum teljesíteni tudja ezt a hivatását: eddig megjelent öt füzetében 99, nagyjából ma is a Felvidéken élő írók szólaltatott

meg, akik e Felvidék—magyar szellemiségét tükröző szépirodalmi alkotásokon kívül a Felvidék irodalom-, köz- és művészettörténeti, régészeti, magyarságlélektani, nemzetpolitikai, nemzetiségi, természettudományi, stb. kérdése: tárták fel és így máris lehetővé tették, hogy az ország közvéleménye szellemi erőinket értékelje és elismerje. Ezzel tájegységünk — Kassán, mint szellemi középponton keresztül — elérte azt, hogy valóban szervesen beie tudott illeszkedni az ország többi tájegységei mellett az egyetemes magyar szellemi életbe. Az Új Magyar Museumnak ez év tavaszán megjelent három könyve pedig annak a másik, még a folyóiratnál is nagyobb igényű törekvésnek a megvalósulását is jelzi, amely az üzleti szempontok teljes kikapcsolásával, könyvkiadó tevékenységgel is erősíteni akarja a felvidéki magyar szellemi élet megerősödését.

A kassai sajtó- és nyomdakultúra magas színvonaláról is meg kell e helyen emlékeznünk. A Felvidéki Újság, városunk napilapja, tartalmasság tekintetében messze kimagaslik a vidéki napilapok átlagos színvonalából, vasárnapi számai a kassai és vidéki írók nem egy értékes művét, közleményét mutatták be a nyilvánosságnak. A kassai nyomdaipar pedig országos hírnévre emelkedett a felszabadulás után: ezt számos olyan, a mai nehéz időkben is elsőrangú kiállítású könyv, folyóirat és egyéb nyomdatermék hirdeti, melyek bátran versenyezhetnek nemcsak a Budapesten, hanem a többi európai nagyvárosban készült nyomtatványokkal is. A kassai nyomdászok pedig minden évben egyesületi székházukban rendezik meg hagyományos nyomtatványkiállításukat nagy érdeklődés mellett. A 70. évébe lépő nyomdászegyesület kulturális munkássága az elmúlt húsz év folyamán számtalan magyarvonatkozású színdarab műkedvelő-előadásában is kifejezésre jutott.

Közben a Kazinczy Társaságnak és a kassai testvéregyesületeknek a tevékenysége a szigorúan vett helyi követelményekre is tekintettel volt. Képzőművészeti Szakosztályának országos viszonylatban is jelentős működéséről, a kassai művészeti életről e számunk más helyén közölt külön tanulmány szól. A Kazinczy Társaság első és legfontosabb feladatának — helyi viszonylatban — azt tekintette, hogy az idegen uralom alól felszabadult város közönségének bemutassa az egyetemes magyar szellemi életnek azokat a kiválóságait, akiket a megszálló hatalom cenzúrája elzárt az 1938-ig kisebbségi sorban élt kassai polgárság elől. Kultúresték, előadások hosszú sora jelzi ennek a törekvésnek a megvalósulását: az előadásokban főleg a magyar irodalom és tudomány neves képviselői mutatták be az elmúlt húsz év elatt elért újabb eredményeiket és korunk szellemi törekvéseit; a kultúresték közül Kerényi Károly, Németh László és Gulyás Pál „sziget“-estjét emeljük ki. A Kazinczy Társasággal karöltve rendezte meg városunkban jól sikerült, nyomtatvány-kiállítását és, budapesti, valamint helyi előadók résztvételével, irodalmi estjét a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda is. Dohnányi Ernő, Zathureczky Ede hangversenyei, de főképpen Mécs László többrendbeli szereplése is nagy sikert arattak. A mai magyar élet gyakorlati tennivalóinak a bemutatása szempontjából ugyanennek a feladatnak az elvégzésére vállalkozott a

Magyar Nemzetpolitikai Társaság felvidéki osztálya is, amely egyesület a felszabadulás után alakult meg. Eddig elhangzott, tudományosan megalapozott, de általában mégis gyakorlati jelentőségű előadásai a magyar életnek csaknem minden részletét, ágát felölelték: az idegenforgalomtól kezdve a biztosításpolitikán át a falukérdésig mindenről szólottak, munkaprogramja általában véve mégis három nagy tárgykör köré csoportosult: a közegészségügy, a nemzetrevelés és a nemzetiségi kérdés volt ez a három tárgykör; a társaság rajtuk keresztül tudta megadni a közönségnek nemcsak az erőteljes magyar jövő kialakítása szempontjából fontos gyakorlati utasításokat, hanem a korszerű magyarságszemlélet alapjait is. Végül a Turul Szövetség II. Rákóczi Ferenc Bajtársi Egyesületét kell megemlítenünk a mai magyar kérdéseket érintő előadásaival.¹⁹

Kassa, mint szellemi középpont, nem elégedhetett meg a tágabb értelemben vett felvidéki és helyi jelentőségű kulturális munkával. Az az erős nemzeti lelkiismeret és szociális érzék, amely lakóit és így szellemi életét is jellemezte, kötelező módon tette hivatásává azt is, hogy közvetlen környékéről, mondhatnánk így is: falvairól gondoskodják. Ezt a népművelő és -nevelő munkát a cseh megszállás idején az e célból megalakult SZMKE (akkor: Szlovenszkoí Magyar Kultúregyesület) irányította. S bár a Magyar Állam Kassa falai között is felállította az egész ország területén mindenütt áldásosán működő Városi Iskolánkívüli Népművelési Bizottságot, amely az elmúlt öt év alatt derekasan kivette a részét az ezirányú feladatok elvégzéséből, a felvidéki népművelő munkának éppen az államváltozás fényéből származó feladatai (nemzetiségi kérdés, szórványkérdés) tették szükségessé, hogy a SZMKE Széchenyi Magyar Kultúregyesület névvel fennmaradjon, áldásos munkásságát tovább folytassa.²⁰ E számunkban a SZMKE sajátos kérdéseivel külön tanulmány foglalkozik,²¹ ezért erről itt külön nem szólunk bővebben, mindössze arra akarjuk felhívni olvasóink figyelmét, hogy Kassa volt a nevezett kultúregyesület egyik népfőiskolájának színhelye s Kassáról indult el a SZMXE-nek részben népművelő, részben pedig néprajzi kutatómunkája, amely a város egyik legfontosabb magyar szórványvidékét, az Osva völgyét dolgozta fel. A SZMKE rendezte meg, a horgosi gyöngyösbokrétá részvételével, a délvidékiek kultúrestjét, Csecs községben jól sikerült körzeti összejevetelt, más községekben, így például a visszacsatolás után körzeti fiókká alakult Regeteruszkan népművelő előadásokat tar-

¹⁹ A helyi kultúregyesületek valamennyi előadását itt nem említhettük meg, hiszen akkor tanulmányunk tisztán felsorolásból állana. Itt csak példákat hoztunk fel gondolatmenetünk igazolására. A három megemlített egyesületen kívül, természetesen, még számos más egyesület is résztvett a kassai kulturális munkában. A felsorolt adatokat a rendelkezésünkre bocsátott jegyzőkönyvekből, főtítkári jelentésekből, személyes tudósításokból vettük.

²⁰ V. ö.: A felvidéki írók és kultúrmunkások budapesti megbeszélésének határozatai. Bp., 1939. április.

²¹ Varga Imre: Magyar vezetőképzés.

tott. Igen érdemes és figyelemreméltó falumunkát folytatott a már említett Turul Szövetség II. Rákóczi Ferenc Bajtársi Egyesületének regőscsoportja is, amely garbócbogdányi, győrkei, hernádtihanyi, szepsi, nagyidai, bárcai, stb. regősjárásaival²² erősítette a Kassakörnyéki falvak népében a magyar nemzeti öntudatot és a kultúra szeretetét. Végül a KALOT nemrégén létesült kassai népfőiskolájáról kell még szólnunk, amelyik szintén e számunk más helyén részesül megfelelő méltatásban.²³ A Kazinczy Társaság falusi népkönyvtárakciója és a város cserkészeinek regősjárása is figyelemreméltó jelenség a népművelő munka terén.

Kassának, mint a magyar Felvidék kulturális középpontjának a/ említett egyesületeken kívül egyik legfontosabb szerve a Kassai Rádió. Kassán már a cseh megszállás alatt is működött rádióállomás, 1938 novemberében ózonban a kivonuló megszállók minden elmozdíthatót elvittek az épületből, egyedül a puszta falak maradtak meg. A magyar kormányzat felismerte a kassai rádió értékét éppen Kassának, mint a felvidéki magyar szellemi élet gócpontjának a szempontjából s ezért a bevonuló csapatok segítségével a rád:ó és a posta alkalmazottai varázslatos gyorsasággal olyan állapotot teremtettek a stúdióban, hogy az adás megindulhatott. A magyar kormány áldozatot nem kímélve olyan mértékben fokozta a kassai rádió energiáját, hogy jelenleg az ország második adóállomása. Ezzel a berendezéssel lehetségessé vált, hogy az egész ország lakosságához eljusson az a külön szín és érték, melyet az ország művelődésében a Felvidék jelent. A kulturális decentralizáció terén hatalmas lépést jelent a kassai rádió működése, mely a kormány célkitűzései szerint elsősorban azokat a kulturális igényeket igyekszik kielégíteni, melyeket a sugárzási körébe eső Felvidék és Kárpátalja lakossága megkíván. Az elmúlt öt év alatt megfordult Kassán, a kassai rádió műsorának keretében, a magyar szellemi élet majdnem minden nagy alakja, az előadókat nemcsak Kassa szellemi és közéletének, hanem az egész országnak legértékesebb emberei szolgáltatták. A kassai rádió műsorösszeállításának szempontjai teljes mértékben megfelelnek annak, amit Kassa szellemi szerepéről a múlttal és a jelennel kapcsolatban eddig is elmondottunk: bemutatni az ország lakosságának mindazt a kulturális értéket, melyet az évezredek magyar élet során a Felvidék kitermelt és jellemezni azt a szerepet, melyet a Felvidék történelmi, művészeti, gazdasági, ipari, kereskedelmi szempontból az ország életében betölt. Másik főszempontja pedig inkább elvi vonatkozású, s az, amit a rádió regionális jellege megkíván: az 1938-ban és 1939-ben felszabadult területek népével megismertetni azt a fejlődést, melyet a trianoni magyar élet a megcsonkítottság éveitől elért.²⁴

²² Giday Endre gimnáziumi tanár szíves közlése.

²³ Az Adattárban, Marék Antal tollából.

²⁴ A Kassai Rádióra vonatkozó közlést De Rivo Zoltán igazgatótól kaptuk. A kulturális élet vezetőinek egységes szempontjaira igen jellemző, hogy jelentését csaknem szóró-szóra lemásolhattuk s gondolatmenetünkbe minden zökkenő nélkül beilleszthettük.

Amilyen fellendülést tapasztalhattunk az elmúlt öt év alatt Ókassai tudomány műhelymunkáiében és a kassai szellemi élet helyi és hol nagyobb, hol kisebb hatósugarú vidéket-irányi tó tevékenységben, ugyanolyan jelentős az a fejlődés is, amelyet az elmúlt öt év alatt az iskola-, illetőleg nevelésügy területén tapasztalhatunk. Mint az élet minden síkján, a Magyar Államnak itt is az volt a legelső feladata és célkitűzése, hogy Kassának a csehek által mesterségesen előidézett gyarmat-jellegét megszüntesse s visszaállítsa azt a fontos szerepet, melyet a város az egész magyar történelem folyamán betöltött. A Magyar Államnak első és legfontosabb ténykedése e szempontból az iskolaügy vonalán az volt, hogy a város falai közé ismét főiskolai jellegű intézményt helyezett. Kassa az évszázadok folyamán mindig főiskolai, illetőleg egyetemi város volt: egyedül az idegen megszállók szüntették meg valamennyi főiskoláját, akadémiáját, mert hiszen nem volt céljuk, hogy a tisztán magyar jellegű város kulturális életét bármilyen tudományos intézménnyel megerősítsék. Több helyen nem értékelték eléggé, hogy az új főiskola, mely a felszabadult városban létesült, miért lett éppen kereskedelmi jellegű. Eltekintve attól, hogy — mint már bemutattuk — így Kassa új főiskolája korunk egyik igen fontos, gyakorlati jellegű tudományágának, a kereskedelemtudománynak, középpontjává válhatott, a magyar kormány ez intézkedésének éppen a magyar társadalmi fejlődés szempontjából van igen nagy jelentősége. A Kereskedelmi Főiskola feladata annak az alapos, komoly tudományos képzettséggel rendelkező magyar kereskedő- és iparcsrétegnek a felnevelése, amelyre az egész magyar életben, de különösképpen a kereskedelmileg mindig igen jelentékeny szerepet játszott Kassa életében szükség van. Erről a kérdéstről külön tanulmányban emlékezünk meg s így most itt részletesebben nem szólunk róla.

A felsőoktatás és a tudományos élet szempontjából a felszabadult Kassán az 1939-ben ide hozott Jézustársasági Bölcséleti Főiskola is nagy szerepet játszik. Az intézet célja elsősorban a magyar rendi fiataliságot teljes és egységes filozófiai kiképzésben részesíteni. De nyitva áll mások számára is: így voltak és vannak világi hallgatói is, külföldiek (lengyelek, most 5 szlovák jezsuita), más rendbéliek is. Előadásra kerülnek a bölcsélet összes főtárgyai, a szükséges szaktantárgyak (fizika, vegytan, élettan, kísérleti lélektan) és az egyes alkalmazott tárgyak (pedagógia). A felölelt tantárgyak és a módszer szempontjából a főiskola azonos a római Gergely-egyetem filozófiai fakultásával.²⁵

A Magyar Állam, hogy Kassának minden szempontból visszaadja a tanügy terén évszázadok hosszú során át játszott vezetőszerpét, 1939 szeptember 1-én újból felállította a Kassai Tankerületi Királyi Főigazgatóságot. Ezzel Kassa a közép-, középfokú és népiskolai oktatás, illetőleg nevelés vonalán is kulturális gócponttá lett; ha nem is az egész Felvidéknek, mégis egy részének: Kassának, Abaúj-, Zemplén-, Ung- és Bereg-vármegyéknek a közoktatását Kassáról irányít-

²⁵ Dr. Lányi Ede S. J. szíves felvilágosítása alapján.

ják. A tankerületi főigazgató a nevelés és oktatás irányítója, vezetője a közoktatásügyi igazgatásnak s az egyházi hatóság alatt álló iskolák felett gyakorolja az állami felügyeletet, feladata nemcsak a törvények és jogszabályok végrehajtása, megtartása, hanem az ifjúság nemzetnevelésének átfogó irányítása, hogy a céltudatos és egyöntetű nevelő és oktató munka eredményeként a tanulók nemzetüket ismerő és szerető, vallásos, erkölcsös és jellemes polgárokká váljanak. Ilyen minőségében a főigazgató a szellemi élet egyik vezetője, az ő munkássága veti meg a jövő szellemi életének az alapját s készíti elő az ifjúságot a magyar kultúra feladatainak a vállalására. Ezzel Kassa a közoktatásügyi vonalán is olyan fontos magyar középponttá fejlődött, amelynek jelentőségét csak évek múltán, a ma Kassa hatósugarába tartozó tanulóifjúságnak a magyar szellemi életbe való beleilleszkedésével fogjuk tudni tapasztalni és értékelni. De mind a közép- és középfokú., mind pedig a népoktatás síkján a tankerületi főigazgatóság és általában az egész magyar iskolarendszer nagy lelki többlettel is rendelkezik a cseh rendszerhez képest: amíg a csehszlovák iskoláztatás az 1849-i „Entwurf“ alapján állva csaknem kizárólag az oktatás szempontjait tartotta szem előtt és inkább csak az egyének tudását fejlesztette, az egyéni boldogulást tűzte ki végső céljául,²⁶ addig a magyar iskolarendszer az egyének társadalmi lényé váló nevelését szorgalmazza s a középpontba a vallás-erkölcsi nevelést állította. Valamennyi iskolatípus az egész ember művelődésén fáradozik, nevelő munkájában az erkölcsiségnek jut a főszerep, de emellett biztosítja szakirányú iskoláiban mindazoknak a készségeknek a megszerzését, amelyeket a gyakorlati élet követelményei megkívánnak. Ez a szempont már a népiskolától kezdve kifejezésre jut, már ez az iskolafaj is tekintetbe veszi a gyermek várható életkörülményeit. A földből élők gyermekeit tudatos és tervszerű neveléssel a föld szeretetéhez vezeteli el, a városban élő gyermeket szintén jövő hivatására készíti elő. Valamennyi iskolában a hangsúly a nemzeti értékek tudatosításán van, szemben a régi s — ha egyáltalán beszélhetünk ilyesmiről — a csehszlovák nevelési elvvel, amely az egyetemes emberi kedvéért elhalványította a sajátosan nemzeti közműveltség szempontjait. Ennek a célnak a szolgálatában áll részben a levelezőintézmény is, amely a korszerű honvédelemre neveli az ifjúságot.²⁷

A kassai főigazgatóság tudatában van annak, hogy — éppen Kassa nagy irányító múltja, szellemi középponti jellege következtében — Kassát a nevelésügy síkján is művelődési gócponttá kell fejlesztenie s ezért a különleges felvidéki nevelési problémák figyelembevételével pedagógiai folyóiratot ad ki „Felvidéki Nevelő“ címmel,

²⁸ V. ö.: Sziklay Ferenc: Csehszlovák oktatás — magyar nevelés. Felvidéki Nevelő, 1943. augusztus-szeptember, 1943. október.

²⁷ A tankerületi főigazgatóságra és a magyar nevelési rendszerre vonatkozó részt dr. Pauka Tibor, gimnáziumi igazgató, főigazgatói szakelőadó szíves közlése alapján — felvilágosításait nem egy helyen szóról-szóra átvéve — mutatjuk be.

az egész Felvidéknek, tehát a budapestvidéki, komáromi, miskolci és szatmárnémeti tankerületek közreműködésével. Célkitűzéseinek részletes méltatása helyett hadd idézzük szerkesztőjének, Sziklay Ferencnek a beköszöntőjéből a következő sorokat: „A mi célunk kiegyenlítés: az alföldi és hegyvidéki lélek között, — a trianoni csonkaságból kiszélesülő és a kisebbségi sorsból felszabaduló lélek között, — a magyar és nem magyar anyanyelvű magyar állampolgárok lelkisége között.”²⁸

Ami most már magának Kassának az iskolaügyét illeti, — elmondhatjuk, hogy fejlesztése és korszerűsítése érdekében minden megtörtént az elmúlt öt év alatt. Ha nem vesszük számításba a népes polgári iskolákat — ezeknek tárgyalásával fejtegetésünk túl hosszúra nyúlnék — akkor is megállapíthatjuk, hogy Kassán az iskolák számában és berendezésében is határozott fejlődés állt elő. A gimnáziumok száma nem változott meg; a kereskedelmi középiskola azonban — hivatásának és a magyar nevelői elgondolásoknak megfelelően — kettévált: férfi és női tagozatra; a gépipari középiskola, Kassának e nagymúltú intézete pedig külön, a korszerű követelményeknek megfelelő villamosipari tagozattal bővült. Különleges és a Magyar Állam megértő nemzetiségi politikájának megfelelő szempontokkal állítottak fel és működnek a szlovák tannyelvű iskolák, amelyekről később fogunk megemlékezni.

A magyar szellemi irányítás és nevelés azonban nemcsak magukon a szorosan vett iskolákon, iskolaügyi intézményeken keresztül érvényesül. Külön meg kell emlékeznünk a Városi Zeneiskoláról, amely a város fiatalságának zenei műveléséről gondoskodik; felügyeletét 1942 óta a tankerületi főigazgató gyakorolja s ezzel a zeneoktatás is szervesen beleilleszkedett az egységes magyar tanító-nevelő rendszerbe. De a Zeneiskola nemcsak azzal tölt be a város életében fontos hivatást, hogy ízlésre, művészeti fogékonyságra neveli a tehetséges fiatalságot, hanem azzal is, hogy művész-tanárai élénkké teszik a város zenei életét: a Kassai Rádió, kassai hangversenyek, a Népművelési Bizottság előadásain vesznek részt szereplésükkel s elősegítik Kassa kapcsolatait, szellemi kisugárzását a Felvidék, sőt az ország többi részébe is; miskolci, budapesti, kecskeméti és szegedi „kassai est“-jükön komoly sikert arattak.²⁹ A város zeneszerzői közül Hemerka Ulrikot, az egyházi zene művelőjét és Makay Attilát kell megemlítenünk.

Igen komoly és a magyar társadalmi fejlődés szempontjából jelentős munkát végez a felszabadulás után a város falai között újból felállított Közigazgatási Tanfolyam és a lapunk egészségügyi cikkében is említett Zöldkeresztes Védőnőképzőintézet, amelyik a kassai Állami Kórház mellett fejti ki működését. Az Állami Kórház különben is — főorvosi karának már ismertetett tudományos munkája mel-

²⁸ Felvidéki Nevelő, I. évf. 1. szám.

²⁹ Drumár László: Jelentés Kassa thj. sz. kir. város zeneiskolájának történetéről és fejlődéséről 1939. január 1-től napjainkig és az iskola 1938/39—1942/43-i évkönyvei alapján.

lett — állandó tájékoztató-tanító munkát végez különböző tanfolyamai útján. Már 1939-től kezdve havi tudományos összejöveteleket rendez, melyeken valamennyi főorvosa résztvesz, de a városban és a környéken működő orvosok számára is megadja azt a lehetőséget, hogy érdekesebb kóreseiteket bemutassák, a szakirodalmat ismertessék és előadásokat tartsanak. Orvosi továbbképző tanfolyamokat évenként rendez a kórház, amelyek az orvosokat tájékoztatják a tudomány újabb fejlődéséről. A továbbképző tanfolyamokra nemcsak a környékbeli, hanem a távolabbi vidéken lakó orvosok is eljönnek. A kórház vezetősége is tisztában van azzal az irányító szereppel, amelyet Kassának hagyományai következtében hivatása betölteni; e kassai lelkület szociális értékéről tesz tanúságot az a népszerű egészségügyi előadásorozat is, amelynek rendezését a kórház ez évben kezdte meg. A kassai munkásság és kereskedőtársadalom kap részben személyes, részben az érdekképviseltek és nagyobb gyárak útján meghívást ezekre az előadásokra, amelyeken a hallgatóság zsúfolásig, megtölti a kórház elég nagy befogadóképességű termét.³⁰ Egészségügyi szempontból a magyar kormányzatnak fontos újítása az iskolaorvosi állások megszervezése is: a tanulóiifjúság állandó orvosi felügyelet alatt áll.

Kassa szellemi életének még egy igen fontos és a mai magyar államépítő tevékenységet jellemző oldaláról kell megemlékeznünk. A magyar kormányzat minden lehetőt megtesz annak érdekében, hogy az ország nem magyar anyanyelvű állampolgárai is teljesen szabad szellemi életet éljenek. Kassán a szlovákságnak — mint ahogy erre tanulmányunk bevezető részének a csehszlovák időkről szóló soraiban rámutattunk — jóformán semmi szellemi gyökere nincs, sem a múltban, sem a jelenben nem volt és nincs a szlovák kultúrtörténetnek olyan lényeges, jelentős mozzanata, amely Kassához fűződne. A városban mégis működik a „Slovensky Katolícky Kruh“ nevű szlovák kulturális egyesület, amely felolvasásokkal, műkedvelő színelőadásokkal igyekszik a szlovák anyanyelvű lakosság kulturális szükségleteit szolgálni.³¹ A magyar közoktatásügy vezető szempontja kezdetől fogva az volt, hogy minden nemzetiség a maga anyanyelvének megfelelő iskolatípusban végezhesse nép- és magasabbfokú iskoláit, így működik Kassán egy szlovák tanítási nyelvű gimnázium és polgári iskola, a kereskedelmi és gépipari középiskolának pedig szlovák tanítási nyelvű tagozata van. Ez iskolák tanulói azonban legnagyobb-részt nem magának a városnak a falai közül kerülnek ki. A kassai szlovák tanítási nyelvű gimnázium tanulói közül 1938/39-ben 55, 1939/40-ben 58, 1941/42-ben pedig 68 % volt a vidéki³²: ez a szám azt

³⁰ Dr. Pap Zoltán, egyetemi magántanár, kórházi főorvos szíves felvilágosítása alapján.

³¹ V. ö.: Josef Oláh: Die kulturelle Leistung der Slowaken in Ungarn, Donau-europa, III. 10., 755. 1.

³² V. ö.: Sziklay László: A kassai szlovák tanítási nyelvű gimnázium. Láthatár, IX. 6., 151. 1. — Oláh, i. m. 756 1.

mutatja, hogy az említett kassai intézet nem annyira magának a városnak, mint inkább falvainak a szlovák lakosait részesíti a kellő, a magyar közoktatásügyi kormányzat áldozata következtében állandóan korszerűsödő és megfelelő felszereléssel ellátott, nevelésben. Ez a tény megfelel a valóságos nemzetiségi helyzetnek és bemutatja azt is, hogy Kassa a nemzetiségek szempontjából is számontartja szellemi hivatását: a hatósugarába eső vidékek irányítását. Ez magyarázza meg azt a tényt is, hogy a Kassai Rádió sugározza a szlovák és rutén lakosságának szánt műsort, mely, természetesen, kicsinyített arányokban, hű tükörképe mindazoknak az elgondolásoknak, melyek a rádiót országos kulturális vonatkozásban vezetik. De ugyanakkor a város tudományos és egyéb kulturális tényezői tudják azt is, hogy a nemzetiségek kulturális megismerése, a feljük való lelki közeledés éppen az ország lelki egysége szempontjából a magyar jövő kialakításának egyik elengedhetetlen feltétele. Kassa magyar város, de szellemi tényezői nem feledkeznek meg arról, hogy mind szűkebb, de különösebb tágabb „életterébe“ nemzetiségektől lakott területek is esnek: ezzel magyarázható, hogy a kassai tudósok nem jelentéktelen része a nemzetiségi kérdésnek szenteli munkásságát íe ponton, a tudományos műhelymunkáról szóló részben felsorolt tudósokon kívül még a Pfeiffer Miklós nevet kell megemlítenünk³³), hogy a kassai kulturális egyesületek nagyrészenek előadássorozataiban a nemzetiségek, főleg a szlovákok problematikája elég nagy teret kap, s végül, hogy az Új Magyar Museum szlovák mellékletben is közreadja jelentékenyebb közleményeit, illetőleg azoknak kivonatát. Ez év tavaszán pedig Kassán, az Új Magyar Museumhoz tartozó munkaközösség fordításában jelent meg a modern szlovák szépprózának magyar nyelvű antológiája.³⁴

A FELSZABADULT KASSA SZELLEMI ÉLETÉT igyekeztünk bemutatni e rövid pár lapon. Kétségtelen, hogy éppen a kulturális munka terén sok még a tenni-, illetőleg a fejleszteni való, akárcsak az ország többi jelentős vidéki városában. A magyar szellemi élet új arcának a kialakulása: a múlt század centralizmusa után a decentralizáció, most van kiforróban s ha Kassa, húsz éves elnyomatása ellenére is, a decentralizációs törekvésekben már csaknem az élre került, bizonyos, hogy még nagy munkálatok előtt áll. Az azonban mégis kétségtelen, s ez előbb elmondottak igazolják, hogy szellemi életünk a felszabadulás tényével visszanyerte hagyományainak megfelelő történelmi hivatását mind belső műhelymunkája, mind pedig az egész felvidéki kulturális életet irányító szerepe szempontjából. A hivatalos cseh kormánypolitika kulturális gyarmatot akart csinálni e városból s ez csak azért nem sikerült neki, mert őslakosságát, a magyarságot s annak kulturális igényeit, törekvéseit még statisztikai fondorlataival sem

³³ A katolikus egyház és a nemzetiségek. Budapest, 1942. Ismertetését 1.: Új Magyar Museum, II. 2.

³⁴ Sziklay Ferenc, Oláh József, Sziklay László: Mai szlovák novellák. Új gyár Museum könyvei, II.

sikerült kiirtania: A magyar kormányzat Kassát újra szellemi tényezővé tette s hisszük, hogy ezt a fejlődés folyamán az ország, sőt a külföld is mind nagyobb és nagyobb mértékben fogja tudomásul venni. Úgy érezzük, hogy a küllőid részéről Kassa színvonal-emelkedésének az elismerése máris megtörtént akkor, amikor a felszabadulás után mind az olasz, mind pedig a német állami kultúrintézet, illetőleg lektorátus felállításával tisztelte meg. Épp e napokban alakult meg a kassai Alliance Française is. A kassai Olasz Kultúrintézet 1939 decemberében, a kassai Német Lektorátus 1941-ben létesült. E két intézet ingyenes nyelvtanfolyamaival, magyar és olasz, illetve német nyelvű előadásaival, filmbemutatóival, hangversenyeivel, kiállításai-val³⁵ egyrészt nagymértékben színesítette a város kulturális életének a képét, másrészt viszont fényes tanúbizonysága annak, hogy Kassát ma már a külföld is olyan helynek tartja, ahol az európai nagyváros sok színvonalához méltó szellemi élet folyik. E színvonal-emelkedés csak annak köszönhető, hogy Kassa a babiloni fogság húsz esztendeje után visszatérhetett régi önmagához: — a felemás gyarmat-város helyett újra a történelmi Kassa él. A történelmi Kassa, amelynek lakója: az öntudatos, szorgalmasan dolgozó, Istenhez könyörgő, áldozatot is hozni tudó magyar polgár.

SZIKLAY LÁSZLÓ

³⁵ Dr. Francesco Marino Marioli, az Olasz Kultúrintézet és dr. Otto Ninow, a Német Lektorátus igazgatójának szíves értesítése alapján.

ÖT ÉV MŰEMLÉKVÉDELME ÉS MŰZEUMI MUNKÁJA

A RÉGI MŰVÉSZET RAJONGÓJA és a múlt szépségeiért lelkesedni tudó lélek öt évvel ezelőtt a kassai dóm ősi tornya alatt boldog örömmel láthatta, hogy a hétszázéves város művészeti emlékeivel és történeti épületeivel együtt lényegében töretlenül lett újra része az ősi közösségnek. A szepesi kamara palotájának lebontásától s néhány bosszantóan elcsúfított háztól eltekintve, Kassa patinás házai, palotái, templomai és történeti emlékei továbbra is jóformán változatlan szépségükben tükrözik a magyar múlt történelmi eseményeit. Továbbra is emlékeztetnek az ősökre, a hősi korszakokra és a régi Kassa műveltségének fényét ragyogtatják.

Az elmúlt huszonöt év alatt a lakosság erősen felduzzadt s a város új kerületekkel bővült. A terjeszkedéssel kapcsolatos építkezések szerencsére alig érintették a város ősi magvát. A város szellemével ellenkező idegen új kultúra és bővérű kereskedelmi élet azonban erősen és mégis károsan rányomta bélyegét Kassa belvárosára is. A modern üzleti életnek a másikat túlharsogni akaró szelleme birtokba vette a Fő-utcai szép kis paloták földszintjeit és túltengő portálakkal elcsúfítva saját igényeiknek alakította át.

Kassa építészeti szépsége ezért ma jóformán csak az első emelettől felfelé él s most csak halavány képet kapunk arról a nemesen tiszta és korszerű régi stílustörekvésről, mellyel a régi polgárok az ősi városhoz méltó hajlékot teremtettek maguknak itt a Felvidék fővárosában. Ezek az üzleti portálék és reklámtáblák nemcsak az épületek szép formáját és tagoltságát takarják, hanem több értékes domborművet és jelentős művészi faragványt fednek el.

A városnak a régi élet üteméhez való visszaalakulásától — öt év óta — a papság, a hivatalos városi tényezők, a kereskedelmi élet és a kassai iparosság ötletesen próbálkozik a régi városkép megőrzésének a modern kereskedelmi élet követelményeivel való összehangolására. Az eddigi eredmények azt mutatják, hogy ez a feladat nem megoldhatatlan. A jó példák egyikével Madarász István, Kassa megyéspüspöke járt elől, aki az egykori Csáky és Sztáray házakból alakított és időközben leromlott püspöki palotát nagy áldozatokkal röntaszerűen hozta helyre. A barok-korban épült palota a kassai püspök mértéktartó és az épület hangulatához alkalmazkodó hű gondoskodásával nemcsak megújhodott, de talán még sohasem volt ilyen fényében. Nemcsak az elhanyagolt régi részeket állíttatta helyre, hanem a modern élet követelményének belső felszerelésével is ellátta e palotát, stílusának és régi jellegének tökéletes megtartásával. A csúcsíves dómmal szemben álló és kedélyesebb architektúrájú bárók püspöki palota e külső és belső restaurálások után méltó otthonává és keretévé lett egy tudomány- és művészetkedvelő főpapnak.

Sikeres munkát végzett a Felvidéki Kereskedelmi bank a székhelyévé alakított egykori Forgách-palota átalakításával. Miként azt a pénzügyintézet székházáról kiadott ismertetésében vázolja, „olyan művészi objektummal iparkodott elhelyezkedni Rákóczi Városában, amely az ajándék maradandó értékével és a történelmi hagyománytisztelő áldozatkészségével hódol az ősi városnak“. A bankot ma magába foglaló s a XIX. század elején klasszicizáló stílusban épült Forgách-palota „egy félig-meddig már csak dűledező és elhanyagolt épületromcs volt csupán,“ midőn e pénzügyintézet azt székhelyül jelölte. Kaesz Gyula iparkodott az átalakítás erőszakossága helyett az áthangolás érdekes és finom eszközeivel megadni a leegyszerűsített empire stílusban épült palota művészi illúzióját. A budapesti Iparművészeti Iskola jóképességű tanára a bank emlékfüzete szerint „csodát művelt“, „varázslata építészeti Kolombusz-tojás“. „Technikai bűvészet“ a „négyzet körösítése“. A bank örömeiben a kassaiak is szívesen osztoznak s hálával gondolnak e derék tanárra, aki a romboló átépítés és átalakítás helyett tehetséggel és jó eredménnyel adta vissza a nagymultú palota régi művészeti rangját.

A XVII. századbéli szabadságharcok és főleg a Rákóczi-korszak legkimagaslóbb történelmi eseményeinek tanúja Kassán a Nagyságos Fejedelem kétemeletes egykori palotája, mely lényeges részeiben még ma is áll. Ez a barokhomlokzatú hatalmas épület belső részeiben mindmáig sokat őrzött meg azokból a díszekből, melyekkel még Bethlen Gábor alkapitánya, Bornemissza János látta el. Ebben a palotában lakott maga Rákóczi Ferenc is, itt tartotta udvarát, fogadta az előkelő külföldi követségeket és folytatta sorsdöntő tanácskozásait. Erről a palotáról is leolvasható Kassa ízlése és sorsának változása. Az egykori legnagyobb és legművészibb kassai magáripalotának — a magyar történelem nagyjainak és fejedelmek otthonainak — alsó helyiségeibe egy kegyetlen időszakban sajnálatos módon üzlethelyiségeket költöztettek. A Nagyságos Fejedelem daliás őrségeinek szobáiba fürdőszoba és higiéniai mintaberendezések kerültek s a homlokzatot gáskyeretnek ható portál jelent meg.

A visszatéréskor megdöbbenve láttuk ezt az eltévelyedést a zarándokhelyszerű Rákóczi-palotán. Őszintén sajnálhatjuk, hogy nem az ókori Róma tilalma áll még fenn, mely a nemzeti műemlékeket köz műnek tekintette s a rongálásokat a bűnös kéz levágásával büntette. A palota sértő és visszás állapotának orvoslására Kassa város vezetősége csakhamar megtette az intézkedéseket. Kidolgoztatta a helyreállítási tervet, megkezdte az üzlethelyiségek kitelepítését. Két évi szorgos munkával az emeleti részek megrestaurálásával már el is készültek.

A Nagyságos Fejedelem székvárosának Rákóczi-palotája régi lakóihoz újra méltó állapotba került s átmenetileg a Kassai Állami és Városi Közkönyvtárnak fog helyet adni. Ha a viszonyok javulásával a könyvtár számára modern hajlékot építenek, akkor a Rákóczi egykori kassai palotájába a Fejedelem régi bútoraival és a kémerkor emlékeivel — e nagyfontosságú nemzeti kincsekkel — a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum költözhet be.

A terv megvalósulása esetén Rákóczi otthona mint Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum ugyanabban az épületben támadhat fel, melyben a Fejedelem legaktívabb idejében élt és dolgozott. Az épülettel adódó előny: az abszolút autentikus és hiteles keret még fokozhatja a múzeum szépségét és így az a belső dekoráció elvégzése után valóban méltó és az egész országban egyedülálló nemzeti zárandokhelyé válhat.

A Rákóczi székház közelében még egy palotaszerű ház támadt új életre. A kassai iparosok a múlthoz ragaszkodó kegyelettel a cseh-szlovák uralom alatt lebontásra ítélt székházukat nagy ügyszeretettel mentették meg a pusztulástól. A vastag vakolatréteg alól kihámozták az emeleti ablaksor kökereteit s rátaláltak a XVI. századi reneszánsz sgraffito-dísz egy szakaszára. A nagy iparoselődökhöz újra méltóvá vált székházuk ezzel a visszafiatalítással most Kassa egyik legszebb palotája.

A Szent Erzsébet székesegyház és a többi nevezetes épület karbantartási, restaurálási és kutatói munkálatairól a Műemlékek Országos Bizottsága gondoskodott. Ez a hivatásának magaslatán álló legfőbb állami szerv működésébe a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumot is bevonta s így a műemléki bizottság és múzeum együttes és karöltve végzett munkája hasznos eredményeket hozott. A kassai múlthoz mély családi gyökerekkel is kapcsolt Gerevich Tibor egyetemi tanár nagystílu, de a kis részletekre is gondos figyelmet méltató elgondolásait kiváló szakemberei: Lux Kálmán műszaki főtanácsos és Szentiványi Gyula főtitkár dolgozzák ki. A kijelölt munkálatokat a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum végezte. Munkánkat több ízben támogatta Pohl Sándor polgármester, Zámory Ede műszaki tanácsos és Martoncsik Endre főmérnök.

HOSSZAS NEMASÁG UTÁN 1896-ban örömet hirdetőn kondultak meg a kassai dóm harangjai. Az anyagi és a munkajólét verőfényében a nemzet nagy gazdagságban és pompában ünnepelte ezeréves fennállását, a kassaiak pedig az Árpádházi Szent Erzsébet tiszteletére épült félezeréves dómjuk megújításán és az átépítés utáni felszen- telésén örvendeztek.

A magyar gótikának e legkiemelkedőbb alkotásán a helyreállítók kerek két évtizedig szorgoskodtak s így méltán hihette mindenki, hogy az Istenhez törekvő kassai szellemnek ez a csodálatos alkotása újabb évszázadokon át töretlen épségben fogja hirdetni a megihletett emberi lélek alkotó erejét. Kassa visszatérésekor szomorúan kellett azonban tapasztalni, hogy a dóm szentélyének kövei még négy évtizedig sem álltak ellen a Tátra felől alázúduló zordabb klímának s nagyrészt szétporladtak. A szentély külső részén és a külső párkányszaton a restauráláskor az eredetiek pótlására szolgáló s a romboló idő által szétfagyott kőrózsák, fiálék, vízköpők és áttört mérmuvek nagy darabokban hullottak alá. A lakosság testi épségének megvédésére először vasráccsal kerítették el a veszélyes részeket, majd 1927-ben Kassa város tanácsa fakalapáccsal verette le a meglazult s lezuhanással fenyegető díszítményeket.

Mióta az ősi város újra az országhoz tartozik — tehát öt év óta — a Műemlékek Országos Bizottsága viseli gondját a kassai dómnak. Felülvizsgálásakor tűnt ki, hogy a székesegyház külső szentélydíszének faragott köveit a múlt századbéli restaurálásakor helytelenül olyanokkal pótolták, amelyek azóta jobban tönkrementek, mint az eltávolított középkoriak.

A továbbra is fennálló életveszélyes helyzet miatt sürgősen lebontották az egész külső szentélykorlátot és kiemelték a Steindl által tervezett szörnyállatok idomait utánzó vízköpőket is. Ezek pótlására fagyálló erdőbényei kőből a díszeket már megfaragtatták és a helyükre visszakerülő kövek remélhetőleg mihamarabb előnyösen fogják jóvátenni a dóm szentélyének jelenlegi szépséghibáját.

PUSZTULÁS FENYEGETTE a dóm kecsesművű kő örökmécsoszlopát is. Ez a lámpa egykor a templomot környező temetőben állott. Egyik díszé Mátyás király címere. A régi források Lampas Corvinia-nak nevezik. Ezekből sejtjük, hogy Mátyás ajándékozta a kassaiaknak, hogy a holtak felett fény virrasszon. 1940 őszén a Műemlékek Országos Bizottsága a dóm déli kapucsarnokának külső nyugati sarkáról a templom belsejébe vitette s a szakszerű restaurálás után a püspöki kriptá lépcsőzetének nyugati oldalára, a sarokpillér mellé helyezte.

Mikor e konzerválás folyamán szétszedtük, kitűnt, hogy ma is látható fiálés süveges díszé nem tartozik hozzá. Mátyás idejében s még hosszú századokon át csak a csavarmenetes oszlopon álló négyzetes hasábalakú lámpatartóházból állott. Jelenlegi sisakos díszé nem más, mint a dóm faragványából származó fiáié, melyet most már meg nem állapítható időben raktak reá; talán a XIX. század közepe táján. A Mátyás-lámpa a múlt századbéli képeken már ezzel az utólagos toldalékdíszsel van ábrázolva. A Műemlékek Országos Bizottsága éppen ezért a már megszokottá vált s a köztudatba is átment állapoton nem óhajtott változtatni és az eredetileg nem hozzá készült fiáiétoredék továbbra is változatlanul a felső részén díszlik.

A SZENT ERZSÉBET DÓM DÉLI SUGÁRKÁPOLNÁJÁNAK északi falán mutatkozott festéknyomok a Műemlékek Országos Bizottságát azzal kecsegtették, hogy egy értékes falképet lehetne ott előhívni. A régi freskóból nagyon kevés látszott, mert két rétegben olajfesték takarta. Szentiványi Gyula gondos restaurálása érdekes és problematikus falképet hozott napvilágra. A hatalmas méretű freskó a sírból feltámadó Krisztus óriási alakját ábrázolja; alul és felül bordúrszerű lezárással végződik. Két oldalt keskenyebb szegély zárja le a képet és ezzel is hangsúlyt kap a hosszanti téglányalakú freskó gótikus jellege. A háttérét stilizált csúcsíves architektúra zárja le, Krisztus feie fölött baldachínszerűen elrendezve. Krisztus nyúlánk teste hatalmas lépcsős kő-szarkofágon szinte súlytalanul lebegő helyzetben van ábrázolva, babában diadalmi zászlót tart, jobbát áldásra emeli. A kőkoporsó három sarkán kicsiny figurák láthatók; a sír őrzésére rendelt római katonák. A jobboldali kettő álomba merült, a harmadik

baloldali figura csak nyakig van ábrázolva, sisakja alól nyitott szemekkel ámulja a csodát, fölötte széles dicsfényvel övezett angyalaiak összetett kezekkel lebeg a térben s meghatva figyelik a jelenetet.

Gerevich Tibor a freskót a XV. századra keltezi s keletkezési idejét közelebből az 1425 körüli évekre teszi. E korai keltezés az érdekes következtetések sorát indíthatja meg.

Az aránylag kevés színnel ábrázolt freskó a befejezetlenség érzetét kelti. Úgy látszik, mintha Krisztus fején csak az alapszín volna felrakva. Gondosabb és részletesebb a háttér architekturális ábrázolása s a bordűr meleg, barna alapszíne ismétlődik a háttér oszlopíjében. Krisztus köpenyének könnyű anyaga szögletes laza redőkbe hull és sematikusan van ábrázolva, a művész a redőket szinte ornamentálisan fogta fel; valószínűleg a kor miniatűr művészetének hatása alatt. Már első pillanatra is látszik, hogy a falkép dekoratív igényekkel lép fel. Szőnyegszerű benyomást kelt. Mintha egy gótikus francia gobelin messzi rokonát látnánk viszont a kassai dóm falára függesztve.

A korai francia gobelinek a miniatűr stílusából táplálkoznak. Ábrázolási tárgyaikat is legtöbbször miniált kódexek kicsiny lapjai szolgálták. A kassai freskó őse és előképe talán az Angers-i dómban függő világhírű Apokalipszis faliszőnyegsorozat, melynek első darabjai a XIV. század 80-as éveiben kerültek szövöszékbe, de vannak jelenetei, melyek 1480 körül készültek. Egyes architekturális elemek rokonsága, az alakok térbeli elhelyezése, a szögletes redőrajz, a háttér baldachinszerű kiképzése, valamint a kevés tónusra korlátozott színskála arra a következtetésre vezet, hogy a kassai freskó mestéréhez is elkerülhetett ez a több példányban fennmaradt s abban az időben roppant népszerű, az apokalipszis jeleneteit ábrázoló miniált kézikönyv.

Ismeretesek azok a szoros, élénk diplomáciai és kulturális kapcsolatok, melyek Zsigmond királyunkat Parishoz fűzték. 1416-ban két hónapig időzik ott s valószínűleg a francia művészek remekeinek hatása alatt határozza el, hogy kétszáz művészt és iparost hazánkba telepít. Ezek a művészek és iparművesek feltehetően sok rajzzal, vázlattal és mintakönyvvel érkeztek az országba. Lehetséges, hogy egyikük tarisznyájában a többi között az angersi dóm híres falkárpitjainak mintarajzai is előfordultak, mert a Bertrandon de la Brocquière adat szerint szőnyegszövők is működtek Budán.

Zsigmondnak Kassával való szoros kapcsolatát még ma is hirdeti a kassai dóm szentélyének menyezetére festett címere. Okleveles adatok örökítették meg, hogy egy Miklós nevű kőfaragót (Nicolaus Lapidat) 1411-ben a kassai bíró útján Visegrádra rendeli s az 1420—1424-es évekre pedig Péter nevű építőmesterét a kassaiak szolgálatára küldi. Élénk cseretevékenység történt Kassa és a királyi udvar között: kassai mesterek hol Budán, Visegrádon, Bécsben dolgoznak a Szent István dóm építkezésénél, hol pedig budai mester szorgoskodik a Szent Erzsébet dóm építkezése körül. A művészeknek ezt a vandorútját járhatta meg a kassai dóm freskójának mestere is. Budán járt kassai művész — aki az odatelepült francia művészekről tu-

domásul bírhatott az angersi dóm akkor nagyteljesítményű és modern művészetnek vélt fali szőnyegeiről — határozhatta el, hogy azok mintájára faliképet fest a kassai dómban. Zsigmonddal való kapcsolatát teszi meggyőzőbbé a falikép stílusának a gótikus formákat szelídítő — a műtörténelemben protoreneszánsznak nevezett — egyensúlyozóbb törekvése, mely a lényegesben megtartja ugyan a gótikus formavilágot, de a részletekben már mer újító lenni s a háttér architektúráját nem viszi gótikus módon fel a magasba, hanem a más-hol égbeszökő vertikálist vízszintesekkel határolja.

Ezeken a nyomokon elindulva egykor talán nagyobb szerencsével kísérlehetjük meg keletkezési okainak további kutatását.

A FELTÁMADÁST ÁBRÁZOLÓ FRESKÓVAL szemközti falon ugyancsak nagyméretű kettős falképet restaurált meg a dóm műkinccseit nagy gonddal és szeretettel ápoló Műemlékek Országos Bizottsága. Először 1892-ben bukkant elő igen rongált állapotban vastag vakolatréteg alól. Akkor avatatlan kézzel nyúltak hozzá és egyes részeit naturalista modorban átfestették. Az ötven év alatt ráakódott por és korom alól is kirítt a félszázad előtti restaurátor stílus- és tónusdifferenciákat okozó pepecselése. Ugyancsak Szentiványi Gyula vállalkozott e falkép helyreállítására, eltávolította a későbbi ráfestéseket, a hiányokat pedig a régi kép stílusával összhangban egészítette ki. A falkép alsó mezőjében az ülő apostolokat látjuk, részben attribútumaikkal. Arctípusaik kifejezésükben nem mondanak sokat, mert középkori, minden egyéniséget nélkülöző, sematikus ábrázolásúak. Fejük fölött a Hiszekegy szövegét tartalmazó mondatszalogok tekeregnek. A freskó felső részében mandorlába foglalt szívárványon ülő Krisztus trónol, balkezében pallost tart, jobbát ítélezően emeli a magasba. A mandorla felső része egy darabon párhuzamosan halad a csúcsíves architektúrával, mintha a záróív megegyeszer visszatükröződnék a freskón. Krisztus alatt irgalomért és oltalomért esedező, valamint sírjaikból feltámadó alakok láthatók. Témájából következtetve, valószínű, hogy a falikép eredetileg egy vallásos konfraternitás számára készült s ennek a testületnek az oltára állhatott alatta. A mostani restaurálás során tűnt ki, hogy egy régi — valószínűleg a dóm szárnyasoltárainak jelentékeny részét is elhamvasztó 1556. évi — tűzvész e faliképnek főleg az apostolokat ábrázoló részét erősen megégette és már akkor szükségét látták egyes rongált részei helyreállításának.

A faliképnek van egy érdekes része, mely jelenleg nem látható. A fal különböző anyagokkal való preparálása közben a restaurálás első napjaiban előtűnt egy férfiakat magyar quattrocento viseletben ábrázoló csoportkép. A mellkép-csoport közepén címerhez hasonlatos dísz is volt kivehető. Ez a mellképcsoport a freskó apostolok alatti szakaszára van elhelyezve és sejtésünk szerint valószínűleg a konfraternitás akkori jelesebb tagjait ábrázolhatja, azokat, kiknek anyagi segítségével a XV. század elején létrejött a kassai dómnak ez a most ügyesen megrestaurált s így az utókor számára remélhetőleg hosszú időkre megmentett faliképe. A freskónak e fentemlített része a háborús

restauráló anyagok mai nem teljes értékű minősége folytán újból eltűnt s jelenleg nem látható.

A DÓM SEKRESTYE-AJTAJA MELLETT ugyancsak 1892-ben szintén festésnyomokra bukkantak. Az akkor teljesen kivehetetlen ábrázolásokat szerencsére gyóntatószékkel takarták el és így megmentették számunkra. 1940 őszén Szentiványi Gyula ezzel a nehéz problémával is megpróbálkozott és nagy örömeinkre a dóm harmadik, XV. századi freskóját keltette új életre. Vastag vakolat-rátapadásokat, korom és piszokszennyeződések, valamint égési nyomokat távolított el, míg új szépségre kelt a Krisztusnak a keresztről való levételét ábrázoló, kétoldalt kisebb kompozíciókkal díszített sokalakos művészi falikép. Az öt mezőre osztott freskót, a „Kálvária“ közös elnevezés alá lehet hozni. Közepén a keresztfal alatt a Krisztust siratókat látjuk. Tőle balra egymás alá helyezett két képecskén fent Krisztus keresztfeszítését, alatta Krisztust az Olajfák hegyén lehet látni. A jobboldali két képen pedig Krisztus ostromztatását és koronázását jelenítette meg a falikép mestere.

Az egész freskó tulajdonképpen szárnyasoltár mintájára készült, annak a formáját és beosztását követi és valószínű, hogy felső része oltárdísz gyanánt szolgált. Alacsonyan van elhelyezve és még manapság is alkalmas volna rá, hogy előtte misét mondjanak, ha elébe egy menzát helyeznénk. A régi források a kassai dóm középkori szárnyasoltárainak számát hol 22-ben, hol 27-ben jelölik meg. Ily nagytömegű oltárral berendezve el sem tudjuk képzelni a dómot és valószínű, hogy a régi források szárnyasoltárnak tekintették például a Kálváriát ábrázoló és most szerencsés kézzel új életre hívott freskót is.

Szentiványi bravúros munkát végzett a rongált falikép restaurálásával. Egy XVII. századi kegyeletnélküli kőműves az ábrázoltak arcát, szemét és száját kalapáccsal bevagdalta, hogy az általa a képre kent habarcsréteg jól tapadjon. Szentiványi a számtalan lyuk finom mészhabarccsal történt eltömése után megkezdte a hiányzó ábrázolások pótlását azoknak a részleteknek az alapján, melyek nagyrészt fennmaradtak és így a kiegészítések körülbelül eredeti helyükre kerültek. A négy szélső kompozíció erősen szenvedett részeinél az ábrázolások csupán színfoltokban maradtak meg. A dóm díszes berendezésének ez a nevezetes emléke, mely a Megváltó keresztről való levételét és kínszenvedésének egyes mozzanatait ábrázoló falikép, a kassai dóm három freskója közül korban a legkésőbbi. Lehiggadt vonalvezetése és realisabb formálátása már az újkor hírnöke; 1440 körül készülhetett, még a dóm építése idejében.

A KASSAI DÓMON VÉGZETT XIX. századbeli erőszakos, helytelen átalakításkor rengeteg ősi szépség és érték ment veszendőbe. Az északi oldalhoz épített csúcsíves kápolnát lebontották, az impozáns orgonakarzatot is kidobták és helyébe ennek a másolatát helyezték el. A díszes orgonakarzatot egy Zsigmond-címeres székkal együtt gróf Wilczek vitette el s a Bécs melletti Kreutzenstein várának udvarába építtette be, ahol ma is „Kaschauer Gang“ néven mutogatják.

A restauráláskor eltávolított s még ma is időtálló egyéb szép faragványok egy részét a munkálatokban résztvett kassai építészek és a szétkallódást fájó szívvel szemlélő kassai polgárok szállították el s hangulatos romdíszként udvarokban és kertekben állították fei. Most — félszázad után — gyűjtögetjük össze ezeket. Így jutottunk el a kassai Várhegy délkeleti oldalára s Jakab Árpád kassai építész egykori nyári tuszkulánumában fedeztük fe] a kassai dóm egykori Mátyás-szobrát.

Jakab építész a millenium emlékére telkének felső részében a kassai dóm egykori köveiből és faragványaiból piramist emelt. Erre állította a rhagyar műtörténelemnek ezt az immár nevezetes emlékét. A kőszobor a fiatal Mátyást ábrázolja, fején babérkoszorúval, jobbja-ban buzogánnyal, baloldalán karddal.

A XV. századbeli kassai mester az ifjú királyt idealizálás nélkül, reálisan ábrázolja. A szobor teljesen fedi azt a leírást is, melyet nagy uralkodónkról egy másik szemtanú, a krónikairó Bonfini adott. Bonfini megírja, hogy Mátyásnak a lovaglásra igen alkalmas rövid lába és széles mellkasa volt. Tőle értesülünk arról is, hogy Mátyásnak éppen úgy, mint az apjának, rövid nyaka volt. E leírást fedő ábrázolásban látjuk viszont Mátyást a kassai dóm egykori szobrán is.

A valósággal egyező, hű és hízelgésnélküli ábrázolásban a szobor készítője nagyszerű érzékkel adta vissza Mátyás királyi kiállítását is. Kétségtelen, hogy a szobor készítője — éppen úgy, mint az akkori kassaiak — közelről és jól ismerte Mátyást.

Nagy uralkodónknak a kassai dóm felépítéséhez sok köze volt. Címere a déli tornyon még ma is ott hirdeti, hogy a székesegyház nemcsak Mátyás uralmának idejében épült, hanem anyagi hozzájárulásával is. A dóm belső dísziből a királylépcső, a nagy kőszentségház és a főoltár is Mátyás idejében készült. A dóm ekkori híres építésze — Kassai István — a király részére máshol is dolgozott s bizonyára számos más kassai művész is részesült abban az elismerésben, hogy a király foglalkoztatta.

A kassai dóm déli előcsarnokának felső részében ma egy Mátyást ábrázoló kőszobor hirdeti nagy uralkodónk emlékét. Ezt a képmást a múlt század második felében készítették. Valószínű, hogy előzőleg szintén Mátyás szobra állt e helyen. Ezt azonban a dóm helyreállítói eredeti helyéből kimozdították s eldobták. A restaurálásoknál egyideig szintén közreműködő Jakab Árpád a heverő szobrot magához váltotta s 1896-ban a kassai Várhegyen iévő kertjében felállította. Itt állott, hosszú évtizedekig, kiteve a viharok pusztításainak, míg 1943 tavaszán felismertük. Madarász István kassai megyéspüspök úr támogatásával a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumba szállítottuk s ezzel az elpusztulástól és az utókor számára megmentettük.

MIKOR MÁTYÁS KIRÁLY KŐSZOBRÁNAK piramis talapzatát a kassai megyéspüspök úr engedélyével szétbontottuk s a kassai dómnak a szobor környékén heverő régi köveit átvizsgáltuk, a mai Szent Erzsébet székesegyház helyén állott ősi egyhajós plébániatemplomból származó két érdekes köemléket is találtunk. Az egyik lábazati kapu-

kő s ma már inkább kutya alaknak ható, de egykor oroszlán formában faragott kaputartó; a másik pedig akantusz- és kötél díszes kapuzati oszlopfője egy hétszáz év előtt élt kassai mesternek.

A restauráláskor a kassai dóm mai pilléreit részben kiváltó, részben megerősítő építészek a székesegyház belsejében feltárták a mai egyház ősenek, a még a románkorban épült plébániatemplomnak az a falfalait is. Az ekkor láthatóvá tett és egyideig még szabadon maradt ősi templom maradványaiból szerezhette Jakab Árpád ezt, a régi templomépítésnek két művészi emlékét s a Mátyás-szoborhoz hasonlóan ezeknek is birtokába jutott.

Az ősi egyhajós templomot még a restaurálás folyamán újra elföldelték, anélkül, hogy arról megbízható és a mai műtörténeti kutatásokat is teljesen és véglegesen kielégítő felvételeket készítettek volna. Kassa legrégebbi plébániatemplomának története körül ezért még ma is sok a rejtély. Ezeknek részben való tisztázására a Műemlékek Országos Bizottságának megbízásából 1943 februárjában a főhajó keleti végében lévő kriptán keresztül a dóm mai padlózata alá hatoltunk és az ősi egyhajós templom maradványainak feltárásába kezdtünk. Az egykori diadalív délkeleti sarkánál faragott gótikus mérművekkel díszített két pillérpárkánykövet találtunk. A kövek erős égési nyomai elárulták, hogy a XIV. század végén tűzvészben elpusztult ősi templomból származnak, a faragott díszek pedig azt igazolják, hogy az eredetileg román stílusban épített egyhajós templomot később gótikus stílusú szentéllyel bővítették.

Az ősi templom falmaradványait — a XIV. század végén építeni kezdett és még napjainkban is díszlő — nagytemplom építkezésének kezdetén azonban elbontották s a kikerülő kövek egy részét a mai dóm falainak építésére használták fel.

A majdnem alapozásáig lebontott ősi templom most feltárt maradványait nem temették vissza, hanem a főhajó kriptájába vezető, téglafalás folyosóval kötöttük össze és szabadon hagytuk. Így a szakutatók által ezentúl könnyen megtekinthető és hozzáférhető.

A főhajó kriptáját három szakaszában — tehát teljes egészében — kitisztítottuk. Északi irányban eljutottunk a dóm XV. századi altemplomának faláig, melyben ma II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társainak hamvai a nemzet kegyeleke által 1906-ban készített szarkofágokban nyugszanak.

AZ A KEGYETLEN PUSZTÍTÁS, amely napjainkban immár évek óta az emberiség közös kultúrkinccseit, műemlékeit és művészeti alkotásait tűzzel, vassal, bombával és egy totális világháború egyéb szörnyű eszközeivel rombolja és semmisíti, fenyegető árnyát műemléki és múzeumi munkánkra is rávetítette. E veszély küszöbén gondoskodni kellett a kassai dóm szárnyasoltárainak és építészeti díszének, valamint az összes jelentékeny kassai értéknek biztonságba helyezéséről és megóvásáról. A Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából 1943 tavaszán hosszú hónapok munkájával százados helyeikről lebontani kényszerültünk az e tekintetben egyedülálló nemzeti kincseinket, ládába csomagoltuk, deszka- és homokfalakkal láttuk el s a korszerű

légvédelem egyéb eszközeivel is megóvni iparkodtunk műkincseinket és műemlékeinket abban a reményben, hogy ezzel épségben és régi szépségükben változatlanul származtathatjuk át utódainkra.

A KASSAI DOM SZENTÉLYÉNEK ÉSZAKI RÉSZÉNEK KÖZELÉBEN emelkedő 45 m magas harangtoronyt mai formájában 1628-ban Lindner Márton eperjesi mester, Bethlen Gábor fejedelem udvari építésze, emelte. A harangtorony kapuja fölé elhelyezett tábla büszkén hirdeti ezt az építést és azt mondja, ha ismerni kívánjuk e torony létesítőit, vessük oda tekintetünket és megtudjuk, hogy itt ragyog a bírók és szenátorok díszes sora, akiknek a kezében volt akkor a hatalom.

A torony egyes szerkezeti elemei és részletei azonban korábbi stíluselemekkel készültek. Ezek is arra engednek következtetni, hogy e torony — ha ugyan más formában és talán más kivitelezésben is — már előbb állott és így az 1628-as tábla csak a toronyt mai látható formájába emelők nevét sorolja fel.

Ha a kassai levéltár régi okmányait lapozzuk, többször szembeötlük, hogy az Orbán toronyt már 1580-tól gyakran Vörös-toronynek nevezik. A badeni levéltárban egy — későbbi, az 1660-as évekből származó felírásokkal ellátott — rajzgyűjtemény maradt reánk, melynek egyes lapjai a XVI. század végi, vagy a XVII. század elei Kassát ábrázolják. Ezeken híven feltüntetik, hogy az Orbán-toronynek a városfal fölé emelkedő része fából készült és felső sarkai négy kis fiatoronnyal voltak ellátva. Ezek olyan formájúak voltak, melyek egykor az ország egész területén ismertek voltak, de ma tévesen erdélyi-toronynek nevezik őket.

Ezeken a rajzokon az Orbán-torony két nézetben is szerepel. E fatoronynek az ábrázolása nem képzelet szüleménye, mert a dóm és a Szent Mihály-kápolna a valóságnak megfelelő realizmussal vannak megrajzolva.

Az Orbán-torony belsejében az a 72-mázsás hatalmas harang van elhelyezve, melyet az 1556-i tűzvészben elpusztult kassai harangok maradványaiból 1557-ben Illenfeld Ferenc öntött.

Mikor Egidius van der Rye belga festő Kassán járt, ez a fatorony már nem állt, mert azon a metszeten, melyet 1617-ben Georgius Houfnagel készített, az Orbán-torony ábrázolását nem látjuk. Az Orbán-torony felső része ekkor — talán valamilyen tűzvész következtében — már elpusztult.

Az 1628-ban épült Orbán-torony alsó részének négy oldalához a régi metszettek tanúsága szerint hajdanában apró bolthelyiségek, kis műhelyek és egyéb árusító bódék épültek. Akárhány képet nézünk, formájuk és alakjuk mindegyik ábrázoláson különböző. Hol zárt, hol árkádos megoldásúak. A XIX. század végén a kassai restaurálok radikális megoldásként a toldalék építményeket teljes egészükben lebontották és a torony a XX. század első évtizedében sisakcsúcsától egészen a földig eredeti ősi formájában téliesen szabadon állt. Miként a költő (Merényi) megénekelte: Didergő lámpások őrtüzénél állott az éjtszakában zordul a Vén Orbán, a magános, sötét torony; széles mel-

lét északnak kitérte s rontotta a szörnyű hófalánxot, míg az halálba roskadtan elhevert.

Masszív, impozáns tömörségével lenyűgöző látványt nyújtott. 1912-ben a városi tanács ismét visszatért az Orbán-toronyhoz épített üzlethelyiségek gyakorlatára. A torony keleti és déli falának közepén oszlopos tornácrészeket, a többi részhez pedig üzlethelyiségeket épített. A városi tanácsot elsősorban az a tiszteletreméltó óhaj vezette, hogy a dómban a múlt században nagyszámban előbukkant ősi sírköveknek méltó megőrzést és megóvást biztosítson. Ezt a jószándékot a „kellemet a hasznossal“ elv alapján vitték keresztül s így történt, hogy az amúgyis jelentéktelen bérjövedelem kedvéért a régi sírköveknek egyiesze helytelenül nem az Orbán-torony belső falához került, hanem a szabadba, az üzlethelyiségek külső oldalára. A kassai zord klíma csakhamar megmutatta, hogy ezzel az elhelyezéssel a síremlékek tökéletes pusztulásnak vannak kitéve. A vörösmárvány síráblák felületét a fagyok több száz darabra repesztették, a homokkőből faragott síremlékek egyes felületei is lefagytak. Sürgősen gondoskodni kellett tehát a nagyértékű sírköveknek a külső felületekből való kiszedéséről s védettebb belső térbe való beszállításáról.

Az üzlethelyiségek eltávolítását Kassa városa is tervezte, a bérlőket fokozatosan kitelepítette és 1943 tavaszára a helyzet már annyira megért, hogy a sírkövek megmentésének kérdésével érdembevágóan foglalkozhattunk. Ezeknek a munkálatoknak a kapcsán került sor a Flórián-szobor áthelyezésére is. Hartmann József kassai képfaragónak ez a harmonikus szépségű műve a város kegyes fogadalmából 1754-ben készült és miként azt talapzatának felirata mondja, a város az ártalmas tüzek ellen jeles pártfogó tiszteletére készítette. 1904-ben ezt a szobrot az Orbán-torony déli falához állították. Mikor 1912-ben a városi tanács az ottani üzlethelyiségeket létesítette, stílustalan, kirívó, temetői kápolnához hasonlatos fulke került köréje. Három évtized után lehangoló és szomorú helyzetéből a barokk-kori Kassa művészetének ezt a szép emlékét kiemeltük s a dóm déli kapucsarnokába méltó környezetbe állítottuk.

Az Orbán-toronymnál az 1912-ben készült tornácos részek meghagyásával és azokból formailag is kiindulva — az üzlethelyiségek lebontása után — a harangtoronymnak mind a négy oldalára terjedő árkádos kerengő megépítésébe kezdtünk. Ennek a toronnyal érintkező részeinél a toronytesthez sima falakat húztunk s ebbe kőműzemeszerű elrendezéssel beleépítettük az elhunyt kassai elődöknek azokat a síremlékeit, melyek eddig vagy az Orbán-toronyi üzlethelyiségek külső oldalába voltak építve, kitéve a pusztulásnak, vagy pedig kegyetlen utódok gondatlansága miatt darabokra törve szállítottak át még 1903-ben a kassai múzeum kertjébe. Harminc régi sírkő méltó elhelyezését biztosíthattuk az árkádos kerengő formájában létesített sírkőműzeumban. A művészileg is jelentékeny emlékeket tartalmazó sorozatban a XIII. századtól a XVII. század közepéig terjedő időszakból származó sírtáblák vannak. A legrégebbi kassai emlékek felirat- és évszám nélküliek. Minthogy az ausztriai Heiligenkreutz-i kolostor keresztfolyosóján lévő és Seifried Laeublo síremléke motívumaival és

díszítő rajzával erősen rokon a kassai sírkövekkel, a legkorábbi kassai emlékek keletkezési idejét is hozzávetőlegesen megállapíthatjuk. Laeublo sírkövére az 1289-es évszám van vésve és így származtathatjuk a legrégebb kassai sírköveket is még a XI [i. századból. Ennek alapján az Orbán-torony kerengőjében, a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum által most létesített kassai sírkőmúzeumban nemcsak a XIV. század végén elpusztult ősi egyhajós Szent Erzsébet plébániatemplomból származó síremlékek foglalnak helyet, hanem még azoknak az egyes régi kassai polgároknak a sírkövei is, kik a város szabadságát veszélyeztető Omode nádornak jogaik védelmezésében azt üzent!::, hogy jog és becsület nélkül nem érdemes élni.

Kassa régi életének eleven és beszédes keresztmetszetét adja e a kis sírkőmúzeum. Főpap, hadvezér, polgárok, kereskedők és tagjaik síremlékei a halál demokratikus egyenlőségében sorakoznak egymás mellé. Herceg István kassai bíró hajadon Zsófia leányának sírköve (1622) hírt ad egy régi kassai leányzó műveltségéről, képességeiről és kedvességéről. Felirata még most is hirdeti a késői utódainak, hogy az elhunyt csinos, nyájas, önmagától és őseinek a példájára buzgó volt. Emberfeletti csodás értelemmel bírt, az olvasásban és írásban kiválóan ügyeskedett. Szenterkölcső, választékos beszédű s dicséretreméltó képességű volt. Szüleinek örök vigaszára született és mély gyászukra múlt ki. Az olasz Gatti-ak véreből sarjadt Gátthi Kornél (1640) sírköve nemcsak egyszerű emléke ennek a polgárnak de feliratos részében megörökítette, hogy hűséges keresztény, becsült polgártárs és gondos gyógyszerész volt. Ez a szorgoskodó házigazda és legkedvesebb férj a halandó részét, melyet magával hordozott, e sírnak adta s az élők sorából eltávozván, most az Isten ragyogó fényét bírja és élvezi. Baráth Balázs köve (1606) megemlíti, hogy bár kihült tagjait sírba zárták, szelleme mégis él s Krisztus bíró vezetése mellett egészen az égi otthonba szállt fel. Tóth Pál síremléke (1660) annak ő derék polgárnak és kereskedőnek emlékét őrzi, aki városának díszé, virága és ékessége volt. Sírtablájának felirata ehhez még hozzáteszi hogy ez elég neki.

Tíz darab XIII—XIV. századbéli sírkő sorában ott látjuk most is Úr 1378. évében eltemetett lengyel Jakab síremlékét, majd azt a remekművű és reneszánszstílusú sírtablát, mellyel az 1512-ben elhunyt ferrarai származású Lardus Tádé egri örkanonok és kormányzó emléket örökítették meg. Ennek a nagyemlékű főpaprak a sírkövét 1580-ban újra felhasználták, hátlapjára Kolonitz Bertalannak, a római császári felség tanácsosának és egri főtisztje özvegyének képmását faragták leánygyermekével együtt. Régi síremlékeinknek ezt a ritka darabját 1912-ben úgy helyezték el, hogy a kétoldalas kőnek csak a később faragott lapja volt látható, a reneszánsz időkből származó ősi oldala pedig egy sötét és hozzá nem férhető kis helyiségbe volt eldugva. E követ kiemeltük régi helyéből s számára sikerült olyan elhelyezési módot találnunk, hogy szobrászati szépsége most már mindkét oldalán hozzáférhető a közönség számára.

Szegedi István szenátor (1625) síremléke hirdeti, hogy a kegyelet, hírnév, erény nem engedik elpusztulni e sírt, a hívők számára a leg-

biztosabb nyugóhelyet. Az 1362-ben elhunyt Erzsébet asszony nyolc darabra tört és erősen megrongált sírkövének felső részén a kezét áldásra emelő Krisztust látjuk. Feliratos részein a XXXII. zsoltár gyönyörű sorait olvashatjuk: Könyörülj rajtunk Uram, könyörülj rajtunk. Legyen irgalmad mirajtunk, valamint bízunk Tebenned. Ezt a költői formába foglalt ősi kérést azonban nem olvasta el az, aki durva kézzel kiemelte a dóm padlózatából ezt az emléket és sorsára hagyva a pusztulásnak tette ki.

Az Orbán torony egykori üzlethelyiségeinek árkádos kerengővé váló átépítésével kapcsolatban 1943-ban végre gondoskodhattunk ezeknek a nagy történeti értékkel bíró síremlékeknek az őket megillető védelméről és elhelyezéséről. A kassai régi sírkövek jelentékeny sora most a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum kassai síremlékgyűjteményeként immár ott pompázik a város kellős közepén, a legnagyobb forgalmú helyen, a dóm közvetlen közelében. Odakerültek, vissza az ősi környezetbe, ahol az ott sürgölődő járókelő utódaikban él a vérük és a szellemük, de élnek ők maguk az ősök is kezük művével a kassai műemlékekben és derék tetteik által a kassai krónika lapjain. Így és itt válnak ezek a sírkövek jelképekké az elköltözöttek és élők között. Az Orbán-toronyi kőmúzeumban és ebben a környezetben hatnak csak igazán és elevenen figyelmeztető erejükkel. A kassai légkör kialakulásába mindig beavatkozott az évszázadok óta porladó kassai polgárok lelke. A derék ősök sírkövei helyreállítva és megmentve sorakoznak most már, jelképeként a meg nem szűnő kapcsolatnak. Jelkép csak s nincs is szükségük már többre, mert övék az egész örökkévalóság, a felhőkön, csillagzatokon túli világok minden titokzatossága.

KASSA VÁROS ÓSI KETTŐS BÖRTÖNÉPÜLETE szerencsére elkerülte a teljes pusztulást. A század elején már igen roskadozó állapotban volt, a városi rendőrség is kivonult belőle és 1911-ben Kassa városa a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak adta át ezt a műemléki szempontból érdekelő épületet. Még a „kis világháború“ előtt a kultuszminisztérium a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak bocsátotta át az ódon, egykori börtönépületet. Egyideig régi múzeumi bútorok raktárául szolgált, később már olyan megviselt állapotba került, hogy még erre a célra is alkalmatlanná vált. Zsindeletetőzete szétkorhadt, emeleti szobáinak boltozatai is részben beszakadtak és a behatoló esővíz az egykori földszinti zárkákat is pusztította.

A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum központi épülete az örvendetes gyarapodások következtében már évtizedek óta szűknek bizonyul. Igen sok régi kassai igazságszolgáltatási emlék van ezek sorában és ezért még 1940 végén hozzáfogtunk a Miklós-börtönnek nevezett régi városi kettős börtönépület restaurálásához, hogy azt a Rákóczi Múzeum fiókmúzeumává alakítsuk. 1940 novemberétől 1942 közepéig tartó munkával a földdel betemetett és eddig teljesen ismeretlen börtönrészeket kiástuk, az épületet megrestauráltuk és múzeumnak berendeztük.

Új életre keltettük ezt az ősi börtönt, a régi évszázadok történeti hangulatában.

A Miklós-börtönben történt ásatásaink örvendetes módon nagyértékű leletet hoztak napvilágra és juttattak a múzeum birtokába. A pincékből kiásott nagytömegű föld jelentős mennyiségben hozott felszínre változatos nagyságú, részben teljesen ép edényt, másrészt cseréptöredékeket. Ezekből mintegy félezer különböző nagyságú és formájú edényt sikerült teljes egészében összeragasztanunk. A megrestaurált edények és a törmelékanyagok vizsgálata alapján megállapíthattuk, hogy a Miklós-börtön kiásása közben fazekasműhelyre bukkantuk, mely a XVI. században működött. A Miklós-börtön pincéi, illetőleg földalatti helyiségei rendkívül magas színvonalon álló helyi műhelyt őriztek meg számunkra. A páratlanul gazdag és változatos kerámiai lelet olyan formában hozta napvilágra Kassa fazekasiparát, hogy az művészi értékénél fogva a magyar iparművészet történetében a régi fazekasművészet fejezetét tölti be.

Magán a Miklós-börtön épületén végzett restaurálásaink is kedvező eredménnyel jártak. A külső vakolat leveréséig a kettős épület szűk, kicsi ablakaival zord és kényelmetlen benyomást keltett. Miután levertük a külső vakolatot, a ház jóformán gonosz varázslat alól szabadult fel, előbukkantak az elegáns, arányos és tágas, eredeti kőosztású gótikus ablakkeretek és így a régi városi börtön nem csupán mint egykori tömlöc, hanem mint XV. századi kassai patriciusház is ismét eredeti szépségében pompázik. A régi börtönépület sötétzárkáinak nehéz tölgyajtajai eredeti állapotukban maradtak fenn. Különösen hangulatos a szobák változatos boltozat kiképzése, mely érezteti, hogy nemes architektúrával állunk szemben és az eredetileg nem börtönlakók, hanem igen magas igényekkel bíró polgárok részére készült.

Mikor a homlokzaton, az emeleti részen két hatalmas kőkeretes gótikus ablakot hoztunk napfényre, az épület tömlöcjellege egyszerre megváltozott. A nagy, tágas és előkelő ablakok áthangolták az épület arányát és elárulták, hogy az épület eredetileg jómódú patricius háza lehetett, akinek ízlése, szíve és anyagi lehetősége volt, hogy szép és hangulatos hajiéket építtessen magának.

Az épületet zavaros alaprajzú szobácskákra osztó későbbi falazások eltávolításával nagyvonalú, pompás térhatású, előkelő, bemélyített fülkével és változatos falkiképzésekkel megoldott házhoz jutottunk, melynek belseje a reneszánsz egészséges derűs harmóniáját adja ismét vissza.

Az egyik szobában színes freskóban festett férfi képmásban a régi rettegett hóhér arcképét is megkaptuk. Számos helyen több centiméteres vakolatréteg alól a régi csavargók és börtöntöltelékek karcait és jelképes titkos üzeneteit fejtettük ki. Az évszázadok alatt egymásra vastagodott vakolatból kihámoztuk azokat a vaskapsokat is, melyekhez a súlyos bűnösöket láncolták.

Két évi munka után újra régi szépségében pompázott ez az épület és csak arra várt, hogy muzeális berendezéssel élet költözzék bele. Már ásatás közben kialakult az a gondolat, hogy a berendezést a

régi architektúrához kell hangolni. Feltárult egy előkelő kassai patricius-ház gyönyörű és változatos boltozatos szobasora, pompás előcsarnoka és egy későbbi kor átépítése: a börtöncellák. Ezért az ásítás közben előkerült emlékanyagot is itt helyeztük el. Az elv az volt, hogy amit itt ebben az épületben ástunk ki és találtunk, ugyanott állítsuk ki, valamint ugyancsak oda szállítsuk vissza azokat a tárgyakat, amelyek egykor ennek a börtönnek a szerelvényei voltak, de a múlt században a központi múzeumépületünkbe kerültek.

Az épület immár nem csupán pusztán történeti keret és múltba ringató hangulatfestés, hanem ugyanazoknak a tárgyaknak a hajléka, ahol ezek évszázadokon keresztül használatban voltak. Muzeális elrendezéssel visszahoztuk tehát a régi börtönélet tartozékait s Kassa város régi bilincsei, kalodái és fenyítő eszközei, valamint a hóhér nyakazószerkezet és a hóhér fejező pallosa ma ugyanott van kiállítva, ahol évszázadokon keresztül használatban volt.

A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak ebben a kassai igazságszolgáltatási és várostörténeti fiókmúzeumában nyert elhelyezést a roppant változatos és érdekes kerámiai anyag; a patricius szobákban pedig reneszánsz- és barokkstílusú kassai bútorok, gyertyatartók, órák, Kassán kiadott könyvek s a poigári otthon egyéb tartozékai. Mindezeknek hangulatos háttérrel ad a boltíveken megőrzött számtalan érdekes és változatos csavargójel.

A városszépítészeti szempontból már többször lebontani kívánt elhanyagolt ódon épületből így az ország eddig egyedülálló és legifjabb múzeumát létesítettük. Az épület történetét és a benne elhelyezett gyűjteményeket külön kiadványban ismertettük.

1942 ŐSZÉN A RÉGI MALOM-TÉR MELLETT, a Hernád mellékágának szabályozásakor Kassa régi történetének emlékei bukkantak elő. Titokzatos szerszámok kerültek napvilágra. Végül három hónapi gondos ásatás után kitűnt, hogy az egykori malom kéteshírű lakói között a XVII. században egy hamispénzverő is volt, akinek készítményeiből 130 pénzdarabot és közel másfélezer más emléket sikerült a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak megmentenie.

Kultúrtörténeti szempontból nagyérdekű ez a lelet, mert Magyarországon eddig csak igen kevés pénzhamisítóműhelyre sikerült rábukkanni és így a tárgyi emlékek a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak.

A kassai régi malomnál eszközölt kutatás igen különös üzembről rántotta le a leplet. A műhely tulajdonosa látszólag fegyverkovács volt. Csatabárdokat és szekercéket kovácsolt vasból, megigazította a malomhoz érkezett szekerek elromlott részeit, újrapatkolta a messzi útról érkező állatok patáit, szerszámokat is gyártott s kegytárgyakat is árusított.

A régi malomnál egykor zsindegyel fedett híd kötötte össze a víz által elválasztott országutat. A híd egyik fülkés mélyedésében szent szobor állott. Erre jöttek a búcsúsoportok is a messzi falvakból Kassa felé, a malom korcsmájánál üdítő áldomást ittak, a szent szobornál imádkoztak s mit sem sejtve, bűnös mesterünk sátrából vásárolgatták azo-

kát a kegyérmekeket, vallásos gyűrűket és amuletteket, melyeket a vétkes üzelmek leplezésére készített a megtévedt pénzhamisító.

Csendesebb időszakokban mesterünk visszatért műhelyének jól őrzött részébe és vörösrézlemezekből többnyire a XVI. század második felében uralkodott magyar királyok pénzeit hamisította. Ezeket ezüsttel futtatta be és részben aranyozott példányokat is készíteti. Nürnbergi játékpénzeket is gyártott oly módon, hogy az eredeti példányokról leöntéseket készített és azokat szintén megaranyozta. A kassai malomnál talált játékpénzhamisítványokból következtethetően a régi malom vendégszálláshelyén szerencsejáték is folyt. Mikor a résztvevők már jó mélyen a borospoharak és kupák fenekére néztek és a mámor is elfogta az italozókat, a mi emberünk is megjelent hamisítványaival és a könnyen léprement mulatózok között jobbra-balra elsütögette készítményeit.

Sejthető, hogy a városból erkölcsstelenségük miatt száműzött nők is itt húzódtak meg egyideig a hozzájuk hasonló kétes személyek között. A tört existenciák itt próbáltak újra lábrakapni. Marhahajcsár, zsoldos katona és városból kiseprűzött nőszemély a nekik megfelelő víg életet csakhamar kialakították és ezeknek a nyomorult páriáknak rovására a titkos pénzhamisító annyi pénzt kereshetett, amennyit csak akart.

Mesterünk Bocskai és Bethlen Gábor hadakkal és nagy vándorlással telített korszakában kezdte meg működését. A jelek arra mutatnak, hogy olyan jól élt, mint hal a vízben. A közelben ott volt a puritán erkölcsű Kassa. Gazdag kereskedőváros, mely igen kényes volt a jóhírére. Féltékenyen őrizte erkölcsait és szigorúan lesújtott a bűnözőkre. Gondos ellenőrzés alatt hivatalos pénzverőház is működött a városban, és senki sem hitte, hogy egy ilyen nagyerkölcsű háttér előtt a kassai malom mellett bárki is rossz pénzt verhet.

Üzelmeit zavartalanul tudta lebonyolítani, sőt jól jövedelmező üzérkedését még a fiára is örököül hagyta. 1610-től 1710-ig ragyogott a nap a kassai malom hamispénzműhelyére.

Igen nehéz körülmények között történt a pénzhamisítóműhely kiásása, mert a telephely egy része a mai folyammeder alatt volt. Szerencsére Pohl Sándor polgármester gondoskodása elhárította az anyagi nehézségeket; Michl Rudolf és Gerhardt Kálmán lelkes segítsége sem hiányzott a városi közművek részéről. Négyhónapi aprólékos munka után hatalmas leletanyagot sikerült a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumba beszállítani. Fél száz gyűrű, majd ezernél is több hitvány hatkarátos arannyal ékített gombostű, ruhakapocs, díszgombok, pity kék és övcsatok sorakoznak fel a lelet eredményeként. Százhusz vasszekerce is előbukkant, jórészt díszes mesterjegyekkel ékítve. Mesterünk aranyozottnyelű késeket, villákat és kanalakat is gyártott. Részben megőrződtek a szerszámai is a földben. Vésők, kalapácsok, fogók és ollók nagy változatban kerültek ki. Legérdekesebbek természetesen magának a hamispénzverésnek az emlékei. Napvilágot láttak a gondos szorgalommal laposra kalapált vörösrézlemezek, az ebből kinyírt lapkák, sőt még azok a hamispénzdarabok is, melyek a verőtő alatt megrepedtek. Ezeket a mester a folyóba dobta, hogy üzelmének

titkos tanúi minél előbb eltűnjenek a föld felszínéről. A folyó medrének növényzete között azonban ezek a félkész gyártmányok megakadtak, lassanként eliszaposodtak és eltemetődtek, hogy azután a magyar kultúrtörténet kuriózumaiként háromszáz év múlva újra előbukkanjanak

Mesterünknek és fiának ügyessége révén sikerült a hóhér büntető keze alól elmenekülnie. A világot is megtévesztették és így történhetett, hogy a kassai dóm nagytisztességű tornyától nem is messze, száz éven át verték a hamispénzt és károsították vele a jóhiszeműeket. A Rákóczi szabadságharc után erős kézzel újraszervezték a városok és az állam hatalmát. Ebben a légkörben a kassai hamispénzverő műhely már nem tudott üzemeihez éltető terepet találni és 1713 körül az utánzások abbahagyására kényszerült.

A XV. SZÁZADBAN ÉPÜLT LŐCSEI-HÁZ hajdan a kassai kereskedő családból az esztergomi primási székre emelkedett Szathmáry György tulajdona volt. Az ő örököse adta el Lőcse városának, majd 1569-ben Kassa városa szerezte meg és vendégfogadóvá alakította. Századokon át híres szállóhely volt, gazdag kereskedők, követségek és fejedelmek voltak vendégei. Bethlen Gábor itt tartotta esküvőjét. A kassai történelemben nevezetes szerepet vitt Lőcsei-házat 1910-ben restauráltak. Az akkori helyreállítási elvekkel a mai kor már nem azonosítja magát és helyteleníti, hogy az ablakokat nem annak a kőkereszt-osztású és kőkeretes régi ablaknak mintájára állították helyre, mely hírmondóként az északi oldalon még napjainkig is fennmaradt.

Mikor 1910-ben a Lőcsei-ház restaurálja a földszinti helyiségek padlóit felszedte, nem kutatta az alatta mutatkozó hepehupás földszüppedések okait, hanem törmelék- és földbeszórással egyenlítette ki azokat.

1943 januárjában a Lőcsei-ház pincéjében Kassa városa nagyobb befogadóképességű légtalmi nyilvános óvóhely alakításába kezdett. A helyiségeket egymással összefüggésbe kívánták hozni s e célból boltvállakat és boltozatíveket kezdtek átvágni. Alig fogtak a munkához, az északnyugati sarok üzlethelyisége alatt lévő pince felső részéből az újonnan vájt nyílásokon át ömleni kezdett a sok cseréptöredék. A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum ásatásba kezdett és ennek folyamán egykori titkos rejtkehelyek kerültek elő. Az egyikbe lépcsők vezetnek le, míg a másik — úgylátszik — időnként téglafalazással volt elrejtve. A rejtkehelyekből pár teljes épségű fazék és egyéb kerámiai emlék került elő, keránrai töredék pedig kosárszámra.

A rejtkehelyek felső része földdel és az 1910-ben végzett restaurálás építési törmelékeivel volt színezve megtöltve.

Ez a véletlen lelet a város vendégfogadójának régi felszereléséből kétszáz edényt hozott felszínre. A Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumban eszközölt restaurálási munkával fekete spirálvonalakkal díszített két XVI. századi reneszánsz tányér birtokába is jutottunk, majd a XVII. századi tulipános dísztalak, pettyes korsók, ivóedények, lábasok egész sorozatait nyertük. A formában és díszítésben gazdáváltozatú edények XVII. századi származásának bizonyítéka a stílus-

kritikai alapon kívül az a pár pénzdarab, mely a kerámiai töredékekkel együtt előkerült. Múzeumunk a város régi hires vendégfogadójának egykori felszereléseit nagy örömmel vezette be a leltárkönyvébe. A kultúrhistoriai szempontból egyedülálló leletünket nem kívánjuk megbontani, hanem a Miklós-börtön bővítéséhez megszerezni tervezett hóhérlakás egyik szobájában azt zárt leletként fogjuk egybentartani és kiállítani.

1906-BAN NEMCSAK KASSA LAKOSSÁGA, hanem az egész nemzet levett kalappal állt és megrendülten kísérte utolsó és legmértőbb nyugvóhelyére a száműzetésből hazatért Nagyságos Fejedelmet, a magyar alkotmány és magyar szabadság nagy harcosát.

A magyar kormánynak ekkor már eltökélt szándéka volt, hogy az 1905-ben Kassára szállított egykori rodostói Rákóczi-ebédlőt is ugyanabban a városban fogja felállíttatni, ahol immár hamvai is nyugszanak, mert Kassa nemcsak a természet által is kijelölt fővárosa a magyar Felvidéknek, hanem a Nagy Fejedelem székvárosa is volt. A rodostói ebédlőház felállításának és felépítésének ügyében nem döntöttek véglegesen, mert a folytonosan felötlő újabb tervek halogatták a megoldást. Az 1914-es világháború gátat vetett a további tervezéseknek és így a 29 ládába csomagolt értékes alkatrészek a Fő-utcai Bródy-ház egyik üzleti pincéjében rejtőztek s lassanként a feledés pora lepte be őket. 1936-ban új bérlő költözött a Bródy-ház üzletébe, átalakításokat eszközölt, falkiváltásokat is végzett és így bukkant a ládába csomagolt rodostói ebédlőházra. Ekkor az egész anyagot a Hóhérbástya kazamatáiba szállították be.

1939 októberében hozzáfogtunk a ládák felnyitásához és tudni kívántuk, hogy mit tartalmaznak, mert a régiek közül, akik a század elején Rodostóban jártak és értékes tanácsokat tudnának adni a felállításra vonatkozólag, már csak Edvi Illés Aladár van az élők sorában. Az egymásután felnyíló ládákból ámulattal és örvendezve láttuk a Nagy Fejedelem rodostói, utolsó lakóhelyének szépséges ebédlőszoba díszítéseit. Egymásután kerültek elő a színes falburkolatok, virágos, gazdag díszítésekkel, majd a falburkolatok fölött elhelyezett remekművű stukkók. Egy nyugati ízléssel kevert rendkívül bizarr keleti, közelebről örmény-török szoba berendezése tárult szemünk elé. Hónapokig tartó és detektívmunkához hasonlítható rakosgatások és összehasonlítások után teljes pompájában bontakozott ki a rodostói Rákóczi-ebédlő szépsége. Egy közel 10X6 méteres terem festett és faragott falburkolata, színes stukkói és rácsos ablakai tevődtek így össze. Egy díszterem, mely jórészt a rodostói rab magyarok és a Nagyságos Fejedelem finom kézimunkájának megkapó és megható nyomait viseli magán.

A félköríves ajtón belépve jobbra jácint, rózsza és kalászos virágokkal festett falburkolat húzódik végig a falterületen. A terem három többi falán két sorban elhelyezett 24 ablak nyílik. A felső ablaksor rácsosművű stukkókból készült, míg az alsó ablakok festett virágdíszes lécekkel vannak keretelve. A terem egyik sarkában madarakkal és szalagcsokros virágindákkal díszített és stukkóból készített pipa-

tartó áll. Kecses aránya és artisztikus festése XIV. Lajos udvarára emlékeztet. Az alsó ablakok fölött és az emeletes ablakok között (a terem mennyezethez érő részén) virágdíszeket és gyümölcsöket ábrázoló stukkódomborművek emelkednek ki a síkból. Ezek felső peremén a XVII. századvégi magyar úrihímzésekkel egyező hullámleves indadíszek ékeskednek.

Rákócziék 1728 körül rendezkedtek be véglegesen Rodostóban. Az akkori munkálatokban maguk a bujdosók is tevékeny részt vettek. A Nagy Fejedelemnek a barok-kor két nagy alakjához (Nagy Frigyeshez és Nagy Péterhez) hasonlóan esztergályosműhelye volt és ebben nagy elmerüléssel és odaadással maga is dolgozott.

Az erősen megviselt, széttöredezett, stukkók és a színeikben elsötétedő, korhadó faburkolatok konzerválására és restaurálására Szentiványi Gyula vállalkozott. Tizennyolc hónapig tartó bravúros munkájában Farkas Tibor és Szentiványi Endre iparművészek segítettek. Fáradhatatlanságuknak köszönhető, hogy ez a kegyeletileg és történetileg is páratlan emlék ismét eredeti ragyogó szépségében van visszaállítva.

A Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából Lux Kálmán műszaki főtanácsos elkészítette a rodostói ebédlőház megmaradt részeit magába foglaló Kassai Rodostónak a felépítési terveit. A huszonöt év előtti tervekhez hasonlólag munkája szerencsére nem maradt csupán papíros, hanem mindnyájunk nagy öröme, Kassán már irányítja is a felépítési munkálatokat. 1943 november közepére a Kassai Rodostó első emeleti része már teljes egészében meg is épült. A Hóhérbástya egy alkalmas toldalékából alakul ez a végeredményében kétemeletes épület. Ebbe nemcsak Rákóczi bűvös szépségű rodostói ebédlődíszei kerülnek, hanem a mellette lévő kis szobákban elhelyezzük azokat a tárgyi emlékeket is, melyek a Fejedelem franciaországi és törökországi bujdosásából maradtak fenn és amelyeket sikerült összegyűjtenünk. A Hóhérbástyán most létesülő Kassai Rodostóban a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum remélhetőleg már a közeljövőben, hazánkban e tekintetben is egyedülálló bujdosómúzeumot fog létesíteni.

A SZÁZAD ELEJÉN Kassa déli részében hangulatos kertben, borostyánokkal dúsan befutva emelkedett a nevével is romantikát és kíváncsi borzongást keltő Hóhérbástya. Az erődítményt magába foglaló premontrei kert keleti oldalán futó Malom-árok partjain zöldelő, hatalmas szomorúfüzek előnyösen egészítették ki a táj szépségét. E múltba ringató környék láttán 1910 táján felmerült az a terv, hogy az épületéből egyre jobban kidagadó Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak itt építsenek a régi város erődítéséből jókarban fennmaradt Hóhérbástyát is magába foglaló új hajlékot.

A csehszlovák uralom alatt a Malom-árokra hatalmas bérházakat építettek. A Hóhérbástya eredeti jellegéből erősen kivetkőzött; ősi falai elrejtőztek. Emeleti részébe művészeti kiállításokra alkalmas termeket építettek, a festői szépségű kazamata sorai elé is falat húztak. A bástya alatt pedig titkos régi tervrajzok nyomán

„Mister X“ elrejtett kincsek nyomát kutatta. A szepesi kamara kassai épületének lebontásakor előbukkant. 12 kg-os aranykincs élénken izgatta a fantáziákat s a kutatóárkokat húzó és a bástya alá hatoló Mister X munkáját a kíváncsiskodók nagy tömege bámulta. 1938 őszén a Hóhérbástya épületét múzeumi raktár céljára a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumnak adták át és így azóta ez a nevezetes és patinás épület a múzeum kiegészítő része és fiókja.

A fantáziától fűtött laikus lélek aranyat és ezüstöt vágyott látni s csak a műtörténész szeme veszi észre, hogy műemléki és művészet-történeti szempontból az elmaradt nemesfém kincs helyett gazdagon kárpótolt minket maga a bástya. Az a mez, melyben a régi városi erődítménynek ez a része tulajdonképpen még ma is áll, igen előnytelen külsőt mutat. Bástyarésze hajdanában büszkén karcsúsodott az ég felé és a hozzá északi irányban szervesen csatlakozó régi erődfal is jóval magasabb volt, mert ma több méter mélységben még mindig a földbe van „fullasztva“; mély várárkát az utcaszint magasságáig töltötték fel. Háromszögidomú ősi lönyilásaiból most csak egy van szabadon, a felső részén lévő lőréseit pedig mind befalazták. Tetejét stílustalan, ormótlan cserépfedél ékteleníti.

A Hóhérbástya föld alá temetett szépségeinek és értékeinek részbeni szemléltetésére és a régi állapot felderítése céljából 1940 utolsó hónapjaiban hozzáfogtunk a bástya külső várárkának és az északi falnak kiásásához. Munkánkat gyors siker követte. Csakhamar kimutatkozott, hogy Kassa ezen nevezetes műemlékét előnytelenül vetkőztette ki és hamisította meg az utóbbi évszázadokban történt „városnövés“ és fejlődés. A bástyának vélt épületrészről rövid ásatás után kitűnt, hogy valójában barbakán-erőd. A Kassa városától rendelkezésünkre bocsátott ínségmunkások segítségével csupán rövid ideig áshattunk, de így is sikerült régi kedves tervünket részben megvalósítani. Ez a szép és értékes épület most ismét szemléltető képet és fogalmat nyújt eredeti rendeltetéséről és régi, masszív szépségének komolyságáról.

Előbukkantak az erődfalat támogató háromszögidomú pillérek további részletei, északkeleti részén ál-rohamkaput találtunk. Régi várainknál gyakran fordul elő ehhez hasonlatos s a kassai Hóhérbástya álrohamkapujának is az volt a célja, hogy a vizesárok növényzete s nádasai által részben takart álkapura megtévesztően terelje az ellenség figyelmét. Az ostromlók innen várták az őrség kitörését, ezen a szakaszon rendezkedtek be a védők kirohanásainak feltartóztatására, miközben az álkapu által félrevezetett katonákra az erőd más részébe rejtett valódi rohamkapun át váratlanul zúdult az őrség kitörő portyázása.

Az észak felé húzódó erődfal alsó részeiben hatalmas, profilos gótikus köveket találtunk befalazva. A régi források említik, hogy Kassán az erődítmények javítására régi templomok köveit is használták. A székesfehérvári várfalnak a püspök-kertet határoló, részében pár évvel ezelőtt kiváltották ezeket a régi köveket és sikerrel gazdagították az ott berendezett kőmúzeumot. Kassán ezeknek a köveknek a kisedésére nem gondolunk, mert az ősi Szent Erzsébet szé-

kesegyház világraszóló szépséggel hirdeti a kassai gótikus templom-építészetet. A Hóhérbástya melletti falban érdekes adalékul továbbra is bent hagyjuk ezeket a köveket.

Az erődfal északi részénél volt a legszerencésebb lelet. Hármastelű hatalmas vízáteresztő részletre bukkanunk és ez kétségtelenül igazolja, hogy a fal mögötti területről a víz innen hömpölygött át a Hóhérbástyát övező várakokba és a bástya déli részénél ugyancsak ilyen vízáteresztőkön keresztül ismét visszafolyt a fal mögé. Ezt az ősi állapotot a közeli Malom-árok vízének bevezetésével szerencésebb időben részben visszaállíthatjuk és így nemcsak az ősi falat és az erődöt festői módon visszatükröző hangulatos részletet varázsolhatunk elő, hanem szemléltetően bizonyíthatjuk, hogy a Hóhérbástya a város elé tőit és a XV. század második felében építettett barbakán-erőd volt.

A Hóhérbástya elgazosodott belső udvarából Szendy Károly budapesti székesfővárosi polgármesternek megértő segítségével a régi erődhez méltó kertet létesítettünk. Idővel a kazamatákat eltakaró fal eltávolításával a kazamatanyílásokat is szabaddá óhajtjuk tenni. Elkészült az emeleti rész régi alakjába való visszaállításának terve is.

Az észak felé húzódó erődfal ma vastag vakolással van takarva. Szeretnénk ezt is leveretni. Egyszer talán elérjük, hogy Kassának ez az erőd része újra régi szépségében és ősi állapotában mutatkozik meg. A Hóhérbástya udvarának keleti, északi és nyugati fala mellett lehetőség mutatkozik egy tornácos kőmúzeum létesítésére is, mely a kassai dóm szertekallódott régi köveinek most folyó egybegyűjtése után a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeum köemlékosztályának méltó és helyes felállítását tenné lehetővé.

A FELSŐMAGYARORSZÁGI RÁKÓCZI MÚZEUMOT súlyos veszteségek érték. A kivonuló csehszlovák hatóságok az 1918-tól 1938-ig gyűjtött műtárgyakat magukkal vitték és azok mindmáig nem kerültek vissza jogos őrzési helyükre.

Az impériumváltozáskor gróf Teleki Pál, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter a múzeum régi kapcsolatainak helyreállítására Kőszeghy Elemért küldte ki, aki e megbízatását 1939 szeptember 21-éig látta el.

A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőisége dolgozta ki az immár hetven éves intézet újra való felállításának és működésének kereteit. Pasteiner Ivánnak, a közgyűjtemények országos főfelügyelőjének és hűséges munkatársának, Viski Károly egyetemi tanárnak köszönhetjük, hogy a nehéz és szűkös időkben ismét az ország egyik legjelentősebb intézményévé válhattunk. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a Felsőmagyarországi Rákóczi Múzeumot még 1939 végén közgyűjteménnyé nyilvánította és a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa 1940 november 28-i ülésében múzeumunk gyűjtési és ásatási körét a kassai körzeten kívül Abauj-Torna-, Gömör- és Zemplén megyékre is kiterjesztette, ásatási érdekeltségünket pedig a Keleti Felvidék egész területére jelölte ki.

Az 1938-ig központi épületünkben működő nyilvános könyvtárt a közgyűjtemények országos főfelügyelője a Kassai Állami és Városi Könyvtárral egyesítette és új rendeltetési helyére szállíttatta. Feladat-körünk így tisztán muzeális érdekeltségű lett, a két könyvtár egyesítésével pedig egy nagyszabású testvérintézet létesülhetett.

Ezekkel a nagyjelentőségű intézkedésekkel a kassai múzeum a történelem mostani zúgó és sújtó viharainak elülése után sikerrel működhetik.

Kassa szab. kir. városnak kereken 200.000 pengős támogatásával, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének és a Műemlékek Országos Bizottságának ugyanekkor összegű segítségével már eddig is maradandó értékű munkálatokat végeztünk s jelentős új gyűjteménycsoportokat létesítettünk. Az elmúlt öt év alatt a Rákóczi-ház, az Orbán-torony, a Miklós-börtön, a Hóhérbástya és a Kassai Rodostó restaurálására és helyreállítására fordított összegek beszámításával ilyenformán több mint 400.000 pengőt áldozhattunk műemlékek megmentésére s múzeumunk fejlesztésére, és közel 4000 műtárggyal gyarapodtunk.

Mecénásaink egyike Kassa nagy kultúraszerető püspöke, aki az ősi székesegyház egykori értékes egyik kallódó szárnyasoltárképét is nekünk juttatta. A XV. századi táblakép Mátyás és Simon apostolt ábrázolja. Mindkettő attribútumaik révén felismerhető; az egyik fejszét, a másik fűrész-tart. Kezükből mondatszalogok, csavarodnak Omnis resurex(t)ionem et vitám eternam amen felirattal. A festő közvetlen előadási módja, a lényegre redukált részek és ugyanazok a tömzsi alakok, amelyek a kassai dóm többi szárnyasoltárain is felismerhetők, elárulják, hogy a mester ezt a képet a XV. század 60-as éveiben készíthette. Az ábrázoltak személyéből következtethetjük, hogy eredetileg a kassai dómban állott; ácsok és asztalosok céhe számára készülhetett. A kép feliratának rossz latinságából tűnik ki, hogy ez a kassai mester éppen úgy nem tudott jól latinul, mint az a társa, aki a XVI. század elején Zotmar (Szathmár) Bertalan gyógyszerész megbízásából festette a dóm híres Mettercia képét.

Képtárunk jelentős új szerzésű darabjai Rákóczi Zsigmond erdélyi fejedelmet, gróf Thököly István és gróf Károlyi Sándor kuruc generálist ábrázolják. Történeti értékükön kívül a magyar kosztüm fejlődésének is érdekes adalékai. Benczúr Gyula unokája, Benczúr (Vilmos végrendeletileg hagyta reánk e világhírű magyar művész kassai tartózkodása alatt készített portrészorozatát.

Kassán kívül a Felvidék emlékeit és múltját is kutattuk. Bálint Lajos múzeumi segédőrünk Abaujszemerén, Bárcán, Abaujszántón, Ungváron régészeti ásatásokat végzett, Gerényben pedig megkezdte egy XIV. századvégi erődített várkastély feltárását.

MIHALIK SÁNDOR

ÖT ÉV KASSA KÖZIGAZGATÁSÁBÓL

ÖT ÉV AZ IDŐ VÉGTELENJÉBEN parány, melyet csak górcső alatt veszünk észre; vizsgálat alá kell hát vennünk, hogy értékelhesük, megállapításokat tehessünk vele kapcsolatban, amelyek alapján következtetéseket vonhatunk le, — tanulságok szülehetnek.

Kassa felszabadulásának ötödik évfordulóján azért célszerű és hasznos közigazgatása felett számonkérőszéket tartani, mert a visszacsatolás utáni első évek munkájának eredménye mutatja meg legszembeötlőbben, hogy a hagyományokon nyugvó, ezért sokat ócsárolt magyar közigazgatási rendszer eléggé rugalmas és korszerű-e arra, hogy életet, fejlődést jelentsen és biztosítsa az egyén számára mindazokat a lehetőségeket, amelyeket a helyesen szervezett és igazgott társadalomban mindenki joggal megkövetelhet.

Ha az eszményi közigazgatás célját mértékül véve valljuk, hogy a: „közigazgatásnak szervei útján cselekvőleg is közre kell hatnia, hogy az egyesek egyéniségüket minden emberi vonatkozásban kifejezésre hozhassák és munkájukat az állami szervek támogatása mellett, tehát az állam erejének felhasználásával megerősítsék“, akkor olyan mértéket szabtunk vizsgálódásainknak, melynek elérése a felsorakoztatott tények és intézkedések figyelembevételével: igazságos és jogos.

Visszapillantásunk során figyelembe kell vennünk Kassa földrajzi fekvését, politikai helyzetét, mert ezek a tényezők szabják meg a végrehajtó hatalmat jelentő közigazgatás cselekvésének határait, ezek befolyásolják szervei intézkedéseit.

Kassa a megszállás húsz esztendeje alatt gazdaságilag erős, politikailag előnyös helyzetben lévő, társadalmilag korszerűen szervezett nép vezetése alatt állott. A birtoklási vágyon és a belőle származó előnyökön kívül az uralkodó hatalmat ehhez a földhöz és népéhez semmi kapcsolat sem fűzte. Ez a gyökértelenség nagyon érezhető közigazgatási intézkedéseiben, amelyek politikailag erősen körülhatárolt emberi jogokat elismerők, de egyben felületen mozgók, pillanatnyi sikerért cselekvők voltak. Természetes, hogy a magyar múltat csak kevésbé, vagy sehogyan sem ismerő nemzedékek előtt könnyen rokonszenvéssé válhatott az olyan közigazgatás, amely a nemzeti közösség eszményi céljait és kötelességeit figyelmen kívül hagyva, intézkedéseinél pusztán a politikailag saját javára megnyerhető embert vette figyelembe.

Ezzel szemben a történelmi hagyományok fokozott tiszteletében korszerűsített magyar közigazgatás a trianoni húsz esztendő alatt rádőbbsent, hogy a nemzeti közösség szolgálata teljes önzetlenséget, politikamentességet jelent. Nagy célokat csak úgy lehet elérni a trianoni felfogás szerint, ha a nemzeti összetartozandóság érzése uralkodik a nemzeti társadalom fölött, ha minden hatóság és hivatal, sőt a nem-

zeti közösséghez tartozó minden egyén hiszi és vallja, hogy csak együttes munkával, kölcsönös megértéssel lehet országot építeni.

Az a kétféleség, amely a húsz esztendeig idegen nép hatalma és befolyása alatt élők és a trianoni határok között egységbe kovácsolódottak között észlelhető, legszembetűnőbben a visszacsatolás első éveiben jelentkezett. Felületes és téves megállapításokon alapuló összehasonlítások gátolták az együttes munkát. A nemzeti összetartozás építő érzését nem ismerő nemzedékek nyomban hiányoltak és bíráltak minden olyan intézkedést, amely elsősorban nemzeti közösséget szolgáló és csak azután egyéni érdeket és érvényesülést figyelembe vevő volt. Nem vették, nem tudták észrevenni, hogy a végrehajtó hatalomnak az egész közösség bizalmára van szüksége akkor, ha a visszacsatolás utáni: politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális nehézségeket eredményesen akarja legyűrni. Nem értették meg, hogy a megszállás éve alatt egészen más cél szolgálatába álló közigazgatás, egészen más természetű intézkedéseket tett, mint a magyar, amely részben a két rendszer között lévő űrt kényszerült áthidalni, részben saját közösségi célja szolgálatába kellett állítson mindenkit, mert új világháború kitörésének vihar szele borzongatta a kedélyeket.

Hogy minden látszat ellenére mennyire rugalmas, korszerű, alkalmazása közben mennyire korszerűsíthető a mi közigazgatási rendszerünk, azt abból állapíthatjuk meg, hogy a feltornyosodó akadályokat kisebb-nagyobb nehézségek árán, de mindig legyőzte és napi feladatain túl olyan alkotások is jelzik ötesztendős nehéz munkájának útját, amelyek európai viszonylatban is említésre méltók és amelyek társadalompolitikai vonatkozásuknál fogva korszakalkotók.

Vizsgálódásaink során rá fogunk ezekre az értékekre mutatni, mérlegelni fogjuk súlyukat, felbecsüljük hatásukat.

A polgármesteri hivatal műhelymunkája: jogszabályok megfelelő alkalmazása, élethezidomítása olyan közigazgatási ténykedés, amelyről legtöbbször csak az érdekeltek szereznek tudomást, pedig ennek minősége dönti el a társadalom és a szűkebb értelemben vett közigazgatás közötti viszonyt. Éppen ezért nem érdektelen a belső munka titkainak számadatokkal való feltárása, kidomborítása azoknak az ügyköröknek, amelyek csapágyakként biztosítják az egész közigazgatási gépezet zökkenőmentességét.

A bürokráciájukról híres csehek, céljuknak és uralkodó rendszerüknek megfelelően, a magyartól sokban eltérő közigazgatási szervezettel dolgoztak. Természetes tehát, hogy a visszacsatolás első hónapjaiban mindjárt át kellett szervezni a polgármesteri hivatal egész tisztviselői gárdáját. A tisztviselői kar részben a megszállás alatt Kassán működött, igen kis részben a trianoni területről idehelyezettekéből toborzódott. A megszállás alatt is szolgálatot teljesítőket természetesen politikai magatartásuk tekintetében elsősorban igazolni kellett. Ez a kényes, nagy körültekintéssel végzett munka hónapokat vett igénybe.

Nem kevesebb nehézséget okozott a tisztviselői létszám megállapítása, mert az első évben még azt sem lehetett pontosan megállapítani, hogy milyen munkamennyiséget jelent a részben átme-

netileg hozott, részben végleges érvényű jogszabályok végrehajtása. Ez a magyarázata, hogy a városi tisztviselők végleges létszámát csak 1940. évben állapította meg a m. kir. belügyminiszter. Ugyanekkor történt az ügyosztályok megszervezése, ügybeosztásuk kijelölése. E szerint nyolc ügyosztály látja el a közigazgatási munkát. Az ügyosztályokon belül, különleges munkakörrel felruházott osztályok is működnek, amelyek külön iktatóban iktatják ügydarabjaikat.

Nem érdektelen 1939. évi január elsejéig visszapillantva összehasonlításokat tenni a rendelkezésünkre álló számadatok alapján a városházára beérkezett és elintézett ügydarabok számának ismeretében.

A központi iktatóban:

1939-ben 49338 ügydarabot,
1940-ben 51337
1941-ben 51542
1942-ben 52557 ügydarabot iktattak.

A közigazgatási nyomozó osztályban:

1939-ben 38892 ügydarabot,
1940-ben 36441
1941-ben 26223
1942-ben 26940 ügy darabot iktattak.

Községi bizonyítványok iktatójában:

1939-ben 17832 ügydarabot,
1940-ben 12258
1941-ben 10846
1942-ben 7241 ügy darabot iktattak.

A szegénységi bizonyítványok iktatójában:

1939-ben 33952 ügydarabot,
1940-ben 14342
1941-ben 14555
1942-ben 11847 ügydarabot iktattak.

Az anyakönyvi hivatal:

1939-ben 1878 ügydarabot
1940-ben 3064
1941-ben 3478
1942-ben 4039 ügy darabot iktatott.

Az árvaszék:

1939-ben 2686 ügy darabot,
1940-ben 3482
1941-ben 4363
1942-ben 5429 ügydarabot iktatott.

Ha ezen adatok ismeretében figyelembe vesszük, hogy a tisztviselők és alkalmazottak nagy hányadának a magyar közigazgatási rendszer új volt és gondolunk a szinte évente ismétlődő országgyarapodásokkal járó rendkívüli állapotokkal, akkor felmérhetjük a végzett munka értékét és nehézségeit.

Önkormányzati jogánál fogva, a változott viszonyok figyelembevételével, a városi törvényhatóságnak szabályrendeletek egész sorát

kellett alkotnia, rendeznie kellett a különböző célú és szervezetű egyesületek alapszabályainak kérdését, amely utóbbi munkája eredményeként 66 önálló és 30 fiókegyesület működik jelenleg Kassán. De rendezni kellett a városi tisztviselők és alkalmazottak véglegesítésének kérdését is, hogy a nyugdíj és a nyugdíjasok ellátásának fontos kérdését ne is hangsúlyozzuk.

A visszacsatolás alatt két népszámlálást is le kellett bonyolítani és végre kellett hajtani a szlovákokkal történt megállapodásnak megfelelően foganatosítandó iratcserét.

Ezeket a munkákat, láthatatlanul, feltűnés nélkül, gyakran a késő esti órákig világító ablakú hivatali szobákban végezték a tisztviselők, megküzdve, legyőzve minden nehézséget és vállalva azt a nagy felelősséget, amit a közigazgatás ügyintézése hárít a köztisztviselőre. Végezték hivatástudattal, hittel és nemzeti öntudattal, némán és nem várva elismerést, mert tudták, hogy munkájuk nyomán új élet, új eszmény és örökértékű alkotások születnek, önképzésre is gondoltak a polgármester által életrehívott baráti kör keretén belül, mely havonkénti előadói estéken ismertette az új törvényeket, rendelkezéseket s a tisztviselői kar egészét érdeklő hivatásbeli tanulmányokat.

A város arcát elsősorban egész külseje: utcái és épületei, terei és ligetei, másodsorban a benne élők szelleme jelenti. A múltból és jelenből, a tegnaptól és mából alakul ez az arculat, amely mindig a valóságot tükrözi vissza, amely alapján kétségtelenül következtetni lehet a benne élők lelkiségére. Épületei, intézményei, forgalma, kultúrája, csupa olyan tényező, amelyek figyelembevételével megmérhető és bírálható az ember szelleme.

Magyar közigazgatási rendszerünkben a törvényhatósági jogú város olyan önkormányzattal bíró közigazgatási szerv, amely önelhatározásai alapján alkot vagy rombol, amely teljes mértékben kifejezi az embert, amelynek kebelében élők egyéniségüket a nemzeti közösség és általa saját javukra is hasznosíthatják.

Természetes tehát, hogy ezt az adottságot kell Jelen visszapillantásunk során figyelembe vennünk és bár a visszacsatolt területen működő törvényhatóságok önkormányzata részben a bizottsági tagok, részben a tisztviselők kinevezettsége következtében némi csorbát szenved, elhatározási jogának sértetlensége folytán mégis úgy tekinthető, mint amely szerv saját maga jelöli ki céljait és az azok eléréséhez igénybevenni kívánt feltételeket is maga szabja meg. Kassa város közönsége az elmúlt öt esztendő alatt élt is ezzel az önelhatározási jogával.

A város arculata kifejezi lakói szellemét.

Ha ebből a megállapításból kiindulva vizsgáljuk Kassa városképét, azt fogjuk észlelni, hogy minden anyagbeszerzési nehézség ellenére — főleg a visszacsatolás első éveiben — mind a város, mint közület, mind a magánosok dicséretre méltót teljesítettek.

A hajdani Községi Közigazgatási Tanfolyam épületébe helyezett városi hivatalok teljesítőképességét és az egész igazgatás lendületét akadályozta az a körülmény, hogy ez az épület szűk, rossz beosztású,

forgalomtól távoleső: szóval erre a célra alkalmatlan volt. Ennek a ténynek felismerése készítette a város vezetőit arra, hogy a felszabadulás óta kihasználatlanul álló, volt KSOD. épület egy részét bérbe vegye és így összes hivatalát egy épületbe helyezhesse el. 194U. évi november 1-től ebben a bérelt épületben működik az egész polgármesteri hivatal és alkalmas elhelyezése, könnyű megközelíthetése sokban hozzájárult a városi közigazgatás megjavulásához. Ebben az épületben működve sikerült végre felkelteni a város társadalmában a magyar, helyesebben a városi közigazgatás iránti bizalmat.

A történelmi magyar múltú Kassának a megszállás ideje alatt felnövekedett ifjúsága természetesen alig, vagy egyáltalán nem ismerte a magyar eszményeket. A hősi küzdelmekben, erényekben és virtusokban annyira gazdag magyar múlt ennek az ifjúságnak alig jelentett egyebet érdekfeszítő események sorozatánál, amelyet többkevesebb érdeklődéssel és figyelemmel tanult a középiskolában. Alacsonyabb rangú iskoláink tanulói talán még kevesebb életet éreztek tanulmányaik során az események gyorsanpergő láncában. Erre alkalmas intézmény, vagy szervezet útján kellett tehát felébreszteni ifjúságunk lelkében a magyar öntudatot, amely együttérzésre és cselekvésre ösztönöz, amely zsenge ifjúságuk idején önállóságra, leleményességre és katonás fegyelmezettségre nevel. Ezeknek az erényeknek elsajátítása csak a levanteintézmény kebelén belül lehetséges, ahol minden, testileg és lelkileg ép magyar ifjú. minden tagozódási lehetőség kizárásával, mint levante, kora ifjúságától fogva vesz részt a közösségi, hazafias munkában.

Előbb a Gizella-parti, majd a Mikes Kelemen-utcai levanteotthon nyílik meg a város közönségének megértő áldozatkészsége nyomán, hogy a gr. Bercsényi-utcai levanteotthonnal kiegészítve, egyelőre teljes mértékben kielégíttessék a törvény vonatkozó követelménye. A cserkészmozgalom a Széchenyi-ligetben kap megfelelő otthont.

Míg a levanteintézmény és cserkészlet kizárólag a fiatalság helyes nevelése érdekében működik, addig az egész társadalmat érintő problémákat oldanak meg azok a közegészségügyi intézmények, amelyek szinte földből varázsoltan, egymástán születtek meg a visszacsatolt Kassán.

A Mészáros-utcai Egészségház, korszerű berendezésével, a benne elhelyezett intézmények odaadó munkájával nemcsak a legsürgősebb helyi közegészségügyi feladatok megoldására hivatott, hanem kiterjeszti működését az egész Abaúj-Torna vármegyére is.

A Tüzér-, Csónak-, Kovács-utcai napközi otthonok, a Jaross Andor-utcai óvoda kibővítése, a Széchenyi-ligeti gyermekjátsszótér viszont olyan létesítmények, amelyek a gyermekek javát szolgálják.

Szociális gondolattól vezérelten fejezte be a város közönsége a cseh megszállás ideje alatt megkezdett, de a visszacsatolás következtében befejezetlenül maradt Kórház-utcai városi bérházakat, amelyekben egészséges és olcsó lakáshoz juthatnak a kevés jövedelmű kisemberek.

Az 1941 április havában befejezett kétemeletes lakóházak 72 kislakást foglalnak magukba. Ezek közül 36 lakáshoz megfelelő mel-

lékhelyiségek is vannak a tágas szobán kívül, míg a többi 36 lakás egy-egy szobával úgy bővült, hogy kamra helyett a konyhában elhelyezett szekrény szolgál. Az épületek pincéjében 2—2 zuhanyozó van elhelyezve, amely a tisztálkodást teszi lehetővé, minthogy az épület lakásai mellett nincs fürdőszoba. Az épületekben megfelelő számú mosókonyha és szárítóhelyiség is áll a lakók rendelkezésére.

A Zöldkeresztes Védőnőképző régi épület megfelelő átalakításával s új szárny építésével nyert alkalmas elhelyezést.

A Lajos-forrás ivócsarnokának átépítése közegészségügyi vonatkozású építkezés. Az Országzászló viszont a nemzeti ünnepek zarándokhelye, ahol az 1938. évi november 11-ikének megünneplése óta minden nemzeti ünnepen összesereglik Kassa társadalma, ezzel is tanújelét adva hazafiúi érzéseinek.

A Nemzeti Színház külső és belső megújítása újabb bizonyíték amellett, hogy a város vezetője, közönségével vállvetve, fáradozik kultúrintézmények létesítésén és megújításán.

A Fő-utca 94. szám alatt lévő Rákóczi-kastély városi könyvtárrá alakítása, a köztemetői virágház létesítése, gróf Teleki Pál, Mátyás király, az 1941. évi orosz bombatámadás hősi halottai emlékének megörökítése, báró Berzeviczy Vince emléktáblája és végül a cseh megszállás alatt vértanú halált haltak emlékének megörökítése, a múlt nagyjai iránti kegyelet építő érzésének jegyében születtek.

De a magasépítkezések és emléktáblák mellett gondja volt a város vezetőségének arra is, hogy a megszállás alatt elhanyagolt utcaburkolatok — a fennálló nehézségek legyűrésével — rendbehozassanak. Nagyarányú városrendezés körvonalai bontakoznak ki a Fő-utca, Horthy Miklós-tér és Szent István-körút rendezésében. Ezzel a város élettere kibővül, ami szükségessé teszi a forgalmi eszközök céljára szolgáló útvonalak kiépítését, vásártér létesítését és új lehetőségeket iktat a város fejlődésébe.

Ezzel kapcsolatos a 6-os számú villamosjárat beiktatása a közforgalomba, amely a város délnyugati peremén fekvő munkásnegyed lakóinak lehetővé teszi, hogy munkahelyüket könnyebben és gyorsabban közelítsék meg, gyermekeik pedig az esetleg lakásuktól távolabb fekvő iskoláikat kevesebb fáradsággal érik el.

Szorosan összefügg az előbb említett villamosjárat beiktatásával az a körülmény, hogy a most felépült és a visszacsatolás ötödik évfordulóján a részesítetteknek átadott 58 ONCSA-ház is ezen a városrészen épült. Tudvalevő ugyanis, hogy ezek a lakóházak a sokgyermekes, elesett szociális körülmények között élő családok részére épültek. Ezeknek a családoknak csaknem minden épkézláb tagja kora ifjúságától fogva dolgozik, nagyfontosságú tehát, hogy munkahelyét könnyen közelítse meg.

Az ONCSA-telep létesítése nagy fellendülést jelent nemcsak a városban uralkodó lakáshiány miatt, hanem főleg azért, mert a juttatottak olyan feltételek közé kerülnek, amelyek észszerű kihasználásával az egész család szociális megerősödése lehetséges. A tiszta és egészséges otthon olyan érték az ember számára, amely egész énjére kihatva felmérhetetlen fejlődési lehetőségeket jelent.

Az intézményes szociálpolitika azonban nemcsak a családi otthonokhoz juttatásban nyilvánul meg, hanem az egész magyar közigazgatást átható szociális szellemben, amely mindenkin idejében és megfelelően segíteni igyekszik. Ez a segélyezés csak nagyritkán áll ellenszolgáltatás nélküli juttatásból, csaknem minden esetben olyan jellegű, hogy a részesített önerejéből való megerősödését érezze.

A visszacsatolás utáni első évek alkalmatlanok voltak a magyar szellemből fogant intézményes szociálpolitikánk összes értékének kibontására. A felszaporodott munkanélküliség — s ez a közelfekvő országhatár természetes következménye volt — sürgős és hatékony intézkedések foganatosítására készítette a város vezetőségét. 1941. év márciusában éppen ezért a leszerelt katonák keresethez juttatása érdekében a Malomárok szabályozása indult meg. Ugyanakkor 36 sokgyermekes családot, díjmentesen, 300—300 négyszögöles telekhez juttat a város. Ezek a telkek kb. 340 P évi jövedelmet biztosítanak ezeknek a családoknak. Ez az összeg aránylag nem sok, de mindenestre hozzájárul felerősítésükhöz.

A sokgyermekes családok gyermekeinek ruhához juttatásával kapcsolatosan rendelkezésre álló statisztikai adatok élénk világot vetnek a szociális munka eredményességére. Míg ugyanis 1939. évben 832 pár cipőt, 568 fiú- és 379 leányruhát osztott ki a város a rászorulóak között, addig a folyó évben már csak 311 pár cipőt és semmi ruhát nem osztott ki. Ha ez a tény némileg a szükséges nyersanyaghiánnyal is magyarázható, mégsem teljesen ez, hanem a rászorulóak számának örvendetes csökkenése a tulajdonképpeni ok.

Ugyanilyen örvendetes apadást mutat a nyilvántartott szegények statisztikája. Amíg 1939. évben ezek száma 5585 volt, addig 1943-ban már csak 972 egyénről kellett gondoskodni.

Inkább kegyeletes célt szolgál a karácsonyi csomagakció, melynek keretén belül az ünnep előestéjén szeretetsomagot osztott szét a város a népkonyhán étkező szegényei között.

Nagyobb jelentőségű az 1942. évi tűzifaakció, melynek során 1000 köbméter tűzifát osztott szét díjtalanul a város rászoruló szegényei között.

A Magyar Norma szerinti segélyezést 1939. évtől vezették be. Az akció résztvevői között találjuk a városi tisztviselőket is, akik törzsfizetésük 1, illetve ½%-át fizetik ki havonta erre a célra.

A szociális vonatkozásban nehezen erősödő Kassa 1941. januárjában már arra gondolhat, hogy saját szegényeinél elesettebb sorban élő erdélyi menekült magyar testvéreink közül 63 családot fogadjon falai közé. Ezek részére teljes ellátást és elhelyezést biztosított a város és ezenkívül munkához is juttatta őket.

A folyó évben pedig elhatározta a város közönsége, hogy a világháborúban elesett hősök árvái közül a Szent Antal Árvaházban öt árvának költségeit vállalja.

A városban működő szociális célú és jótékony intézmények egész sora tevékenykedik a hivatalos körökön kívül azon, hogy minél kevesebb fázó és éhez, munkanélküli és munkaképtelen magyar test-

vérünk legyen. Ez a munka nem eredménytelen, bár az értékes szociálpolitikától messzeeső. — Míg ugyanis minden társadalmpolitika végső célja olyan állapot megteremtése, amelyben munkája alapján és révén minden dolgozó a neki és adottságainak megfelelő körülmények közé kerülhet, addig a keresztény jószívűség elvéből kiindulva jótékonykodó társadalmi szervek tevékenysége a meglehetősen felületes kiválasztás alapján történő segélyezés. Szociális közigazgatásunknak éppen ezért egyik sürgősen megoldandó feladata: minden társadalmi jellegű segélyezés fölöslegessé tételével, intézményesen oldani meg s problémákat.

AMÍG AZ ELŐBB ELMONDOTTAKAT gyűjtőnévvel: az egyénnel kapcsolatos szociális munkának minősíthetjük, addig mindenki szociális jólétének előmozdítására, magasabb kultúrigények kielégítésére szolgálnak azok az intézmények, amelyeket: Közművek név alatt foglalnunk össze. Ide tartoznak a: víz-, gáz-, villany- és csatornaművek, tehát mindazok az intézmények, amelyek: meleget, világosságot, ívó- és mosdóvizet, valamint tisztaságot jelentenek mindenki számára. — Nem csoda tehát, ha ezek a mindenkit érdeklő intézmények nemcsak fokozott mérvű ellenőrzés alatt állanak, hanem ezek állandó korszerűsítése és fejlesztése is elsőrangú közérdek. Fontosságuk és közérdekű voltuk jut kifejezésre akkor, amikor megrongálódásuk következtében zavar áll be a szolgáltatásban. Ezért volt olyan nagyfontosságú, hogy a bécsi döntés utáni, zavaros és politikai bosszúra alkalmas időkben a közműveket megbízható őrség felügyelete alá helyezték. Ezekben a napokban a tűzoltócsapat, a közművek által felállított munkásőrszemek és az akkor még Kassán állomásozó cseh katonaság együtt teljesített őrszolgálatot a közművek mellett.

El sem múlt a veszélyes feszültség, a városi közművek máris honvédeink méltó fogadására készülve a csehek által elhurcolt Stefánik-szobor talapzatára 150 darab villanyégőt szerel oly módon, hogy nemzetiszínű körbe foglaltan a Szent Korona világítson örök jelképpé gyanánt.

A visszacsatolás első napjaiban várható szénhiány megelőzése érdekében az iparügyi miniszter kiküldöttei útján gondoskodik a kormány a városi közművek üzemeltetésének zavartalanításáról.

Az üzemanyaghiány egyidejűleg jelentkezett a fogyasztók csökkenésével, ami azért volt előnytelen, mert a cseh beszerzési piacok helyett magyar piacokat kereső és nyersanyagait onnan beszerző közművek ebben az időben drágább anyagokat voltak kénytelenem beszerezni. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy a Kassát kiürített cseh polgári és katonai hatóságok és intézmények 154.571 P öszszeggel maradtak adósok a közműveknek.

A közművek vezetőségének minden erejét latba kellett ezért vetnie, hogy ezeket az anyagi nehézségeket mielőbb és mentől eredményesebben áthidalja. Megfeszített munkával sikerült ezeken a nehézségeken is túljutni és ma ez az intézmény ismét teljes anyagi bizottságban folytatja közérdekű munkáját.

Néhány beszélő szám rávilágít ennek a megállapításnak helyességére. Míg 1940. évben 396.328 pengővel járultak hozzá ezek az üzemek a városi háztartás tehermentesítéséhez, 1941-ben már 467.417 pengőre emelkedik ez az összeg, hogy 1942. évben 558.909 pengőt tegyen ki.

A háborús anyaggyártási nehézségek természetesen a közüzemekben is éreztetik hatásukat, amely nehézségekkel eddig sikerült a vezetőségnek megbirkóznia és erős a remény, hogy a most dúló világégés befejeztéig sem lesz különösebb fennakadás az üzemekben.

A Kassát 1941. június 26-án ért bombatámadás által okozott károk helyreállítási költsége 3000 P kiadást jelentett az üzemeknek. A magánosok kára kb. 200.000 P, a városé kb. 100.000 P volt. Erdély visszacsatolása kapcsán 5000 P értékű részvényt jegyzett az üzem a Székelyföldi Villamosművek Rt. alapítására.

A városi gázgyár alapításának 75. évfordulóján a Magyar Gázgyárak Országos Szövetsége Kassán tartotta XXI. rendes közgyűlését. Az évforduló alkalmából díszes kiállítású emlékkönyvet is adtak ki a közművek, amelyet a Kassán ez évben rendezett IL Országos Iparművészeti Kiállításon, mint a nyomdaipar rendkívüli teljesítményét ki is állítottak.

A közművek vezetősége felismerve a szociális bajok orvoslásának horderejét, munkát és fáradságot nem kímélve vette ki részét a városban uralkodó munkanélküliség leküzdésére irányuló küzdelemben. Amikor pedig az ONCSA életrehívásával, intézményesen sietett a magyar állam az inségesek érdekében tevékenykedni, a közművek vezetősége nagyszabású tervet dolgozott ki, amely során mintegy 572 millió P értékű munka elvégzésével a munkanélküliség hosszabb időre megszűnt volna. Részben a körülmények máskénti alakulása, részben az ONCSA más elgondolásai folytán azonban ezek a tervek csak kis hányadukban valósultak meg és az ONCSA-tól igényelt költsönnek csak egy részét kapták meg a közművek.

Az 1940. év elején rendezést nyert a városi közművek tisztviselői és alkalmazottainak alkalmaztatási viszonya is. A húszéves cseh megszállás alatt a művek vezetősége és az alkalmazottak mindent elkövettek, hogy az alkalmazottak rendszeresítése és nyugellátása rendezést nyerjen. Minden fáradozásuk hiábavalónak bizonyult. Ezzel szemben az illetékes magyar kormányhatóságok és dr. Pohl Sándor, Kassa város polgármestere már a felszabadulást követő évben mindent megtettek, hogy ez a régi s az alkalmazottakat nyugtalanító kérdés mielőbb rendezést nyerjen. A m. kir. Belügyminiszter Úr megállapította a közművek tisztviselőinek és egyéb alkalmazottainak létszámát és javadalmazását. Ennél a határozatnál a városi közigazgatási tisztviselőkkel való egyenlő elbánás elve érvényesült s ennek megfelelően a közműveknél rendszeresített állások javadalmazása az áll. rendszerű fizetési osztályokkal azonos illetményekkel történik.

A nyugellátás kérdése is rendezést nyert azzal a szabályrendelettel, amely szerint a közműveknél rendszeresített állásokra kinevezett tisztviselők és egyéb alkalmazottak, azok özvegyei és árvái

ellátása tekintetében ugyanúgy, mint a város közigazgatási tisztviselőinél, az áll. rendszerű tisztviselők és alkalmazottak ellátását szabályozó mindenkori törvények és rendszabályok alkalmazandók. A szabályrendelet módot ad a közművek és jogelődjének szolgálatában eltöltött időnek teljes mértékű beszámítására is. Bizonyos, hogy a nyugellátásnak mintaszerű rendezése, amellyel a közműalkalmazottak régi óhaja teljesült, nagy mértékben járul hozzá az alkalmazottak és a munkaadó város közötti érzelmi kapcsolatok kimélyítéséhez és a munkakedv fokozásához.

Átérezve a honvédelmi szempontok nagy fontosságát, a honvédelmi miniszter és a Gyáriparosok Országos Szövetsége felhívása alapján a közművek nemcsak a hadbavonultak hozzátartozóinak nyújtott állami segély 50%-val kiegészített összeget, hanem ezenfelül, 1939. május hó 1-től a közműveknél rendszeresített állásokba kinevezett tisztviselők és altisztek hadbavonulásuk időtartamára, a közalkalmazottakkal azonos módon, illetményeiket teljes összegben megkapják. A többi, ki nem nevezett, de egy évnél hosszabb szolgálati idővel rendelkező hadbavonult alkalmazott felesége után heti keresetének 40%-át, minden gyermek után pedig heti keresetének 10%-át, maximálisan heti keresetének 80%-át kapja.

Hogy a felelősségteljes és nehéz munkát végző közüzemi munkások a legmesszebbmenő egészségügyi követelményeknek megfelelő viszonyok között dolgozhassanak, az üzemek vezetősége a villanyüzemnél már meglévő munkásfürdőn és étkezdén kívül azonos célú és berendezésű fürdőt és étkezdét létesített a gázgyárban is. Azok a munkások, akik munkanemük folytán a rendesnél nagyobb mértékben koptatják ruhájukat és cipőjüket, munkaruhát, cipőt és esőköpenyt kapnak.

Az üzemi alkalmazottak tüzelővel és élelmiszer beszerzéssel járó gondjain úgy könnyít a közművek vezetősége, hogy minden évben előnyös áron szerez részükre: burgonyát, hüvelyest, zöldségfélét, fát, stb., stb.- Az ezekért a közszükségleti cikkekért fizetendő árat mérsékelt részletekben törlesztik az alkalmazottak.

A városi közművekről általánosságban elmondottakon kívül szükséges és fontos, hogy az egyes művekkel, mint önálló munkakört ellátó létesítményekkel, külön-külön is foglalkozzunk. Minden üzemágnak megvannak ugyanis a maga sajátos problémái, amelyek helyes megoldásához: közigazgatási tapasztalatokra és kellő szakismeretre van szükség. Ezek a sajátos problémák jelentik tulajdonképpen a közüzemek igazgatását és mint ilyenek nagyon is szorosan beletartoznak jelen tanulmányunk tárgykörébe.

A villamosmű a város legnagyobb s egyúttal legjövődmezőbb üzeme. 1939. évben ennél az üzemnél az átmeneti nehézségeket jelentős mérvben fokozta az a körülmény, hogy az áramtermelésnél barnaszének tüzelésére kellett áttérni. Az áramtermelő központ gépkazánjainak tüzelőberendezései ugyanis magas fűtőértékű karwini szének tüzelésére épültek. A 24 különböző bányából származó szénvel végzett tüzelési próbák alapján állapítja meg a vezetőség a legmegfelelőbb magyar szénféleséget. Ebből a célból vegyészeti és technológiai

laboratóriumát kibővítette és a víz és szénvizsgálatokon kívül a kenő- és transzformátorolajak, világítógáz és benzol vizsgálatával is foglalkozik.

A hazai szenek kisebb fűtőértéke következtében nagyobb szénmennyiségek tárolásáról és ezért a szénraktár bővítéséről is gondoskodni kellett. A köztemető mellé kitelepített városi kertészet területének megszerzése után a villamosmű szénraktártelepét további vasúti iparvágány beépítésével közel ötszörösére lehetett bővíteni, ami a szükséges szénmennyiség elhelyezését kellőképpen biztosítja. A barnaszének gyengébb időálló képessége szükségessé tette a tárolt szénnek az eső és napsugarak behatásától való megóvását. Ennek következtében fedett szénraktár létesítése vált szükségessé és a szén keverésére szolgáló területet tetővel kellett ellátni. A fedett szénraktárt 12.000 pengőért kassai vállalkozó építette, míg a szénkeverő felletti vastetőszerkezetet a közművek műhelye készítette.

Miniszeri engedély alapján a villamosművek a visszacsatolás után sem szüntették meg a Kelet-szlovákiai Villamosművek részére való áramszolgáltatást. 1939. március végén a Kelet-szlovákiai Villamosművek az áramszállítási szerződést felmondták, aminek folyományaként az áramszolgáltatás megszűnt. Ez a körülmény természetesen visszaesést eredményezett a közművek áramtermelésénél, amit a városi fogyasztás csökkenése is súlyosbított. A nehézségek áthidalása érdekében tárgyalások indultak a Kelet-szlovákiai Villamosművek magyarországi hálózatrészeit kezelő Országos Villamosművekkel a további áramszállítás érdekében, amely tárgyalások eredményre is vezettek és 1941. január 1-től megindult a kölcsönös áramszolgáltatás. Ennek tudható be, hogy a városi villamosmű jelenleg teljes terheléssel dolgozik.

1939. év tavaszán megérkezett a levegőkörhűtőberendezés a villamosmű nagy turbogenerátora részére. Ennek a berendezésnek üzembehelyezése lényegesen hozzájárult a villamosmű áramtermelő berendezéseinek korszerűsítéséhez.

A villamosmű szállítja a közúti vasút üzemeltetéséhez szükséges egyenáramot is. Az áramátalakítással járó veszteségek csökkentésére 1942-ben higanygőzgyenirányítót szereltek be a meglévő motorgenerátorok helyett.

Légoltalmi szempontból szükségessé vált a városi közvilágítás központi kapcsolásának megoldása. Miután az 1939. évben a közvilágítást a villamoslámpákon kívül részben még gázlámpák látták el, a központi kapcsolási lehetőség érdekében a közművek elhatározták a közvilágítási gázlámpáknak villamoslámpákkal való helyettesítését. Ezzel a munkával párhuzamosan haladt a lámpák központos kapcsolásának kiépítése is, az üzemek saját tervei szerinti saját kivitelezésében. A központos kapcsolással Kassa villamos közvilágítása nagy lépéssel haladt előre, mind korszerűsítés, mind üzemeltetés-megtakarítás tekintetében.

1940-ben a városi légo-riasztóberendezést készítették el a művek. A légo-központ kapcsolóberendezésének végleges kiépítése anyagbeszerzési nehézségek miatt azonban csak 1942. év elején készülhetett

el, melynek kivitelét a honvédelmi minisztérium ellenőrző bizottsága mintaszerűnek minősítette.

1939. és 1940. évben az elosztóhálózatok csak kisebb mértékben bővültek. Komolyabb értékű bővítésre csak 1941. évben került sor.

Országos viszonylatban is magában álló érdekesség az újonnan kiképzett Horthy Miklós-téri színes szökőkút, amelyet a közművek vezetőjének tervei alapján a közművek műszaki gárdája készített.

1942. évben kilenc új transzformátorállomás épült és a nagyfeszültségű légvezeték 1941, a kisfeszültségű pedig 1921 méterrel bővült.

Húsz évi megszakítás után a villamosművek ismét bevezették a villamoscséplést, amely azóta, a cséplőgéptulajdonosok és csépleltők legnagyobb meglepedésére, rendben ismétlődik és egyre többen használják a tűzbiztos, korszerű és aránylag nem drága villamosságot a cséplőberendezések hajtására.

A Széchenyi-ligeti fősétány és a Horthy Miklós-téri közvilágítás kábeleléssel és stílusos lámpatartó oszlopokkal épült ki.

A villamosmű tényleges fejlődését legvilágosabban az áramtermelés és a fogyasztók számának erőteljes emelkedése mutatja. Míg az 1940. évi áramtermelés az 1939. évihez viszonyítva 20%-kal csökkent, az 1941. évi termelés 9.2%-os, az 1942. évi pedig már 61%-os emelkedést mutat. A folyóévi előreláthatólag 9.4%-kal lesz magasabb az 1939. évi termelésnél.

A *gázgyár* eredetileg világítási vállalat volt, amennyiben az utcai és a magánvilágítást szolgálta. Teljesítménye 1938. évben a megszállás alatti húsz esztendő legmagasabb fogyasztásának felelt meg. Közvetlen a visszacsatolás után — a már ismert okból — a fogyasztás 27%-kal csökkent. A város lakosságának rohamos megnövekedésével a fogyasztók száma ismét emelkedő irányt mutat. Ez nagy részben a közművek Fő-utca 94. szám alatt elhelyezett népszerűsítő üzletének is köszönhető. Ez a növekedés csakhamar olyan nagymérvű lett, hogy a kemencék teljesítőképessége elégtelennek bizonyult és már 1940-ben szükségessé vált az új gázfejlesztő kemencék beszerzése. Ezek az új gázkemencék folyó évben helyeztetek üzembe s máris mintegy 100%-kal vannak megterhelve. Ennek az emelkedésnek főoka a magánfogyasztók számának szaporodása, vagyis bizonyos kultúrigénybeli emelkedés. A fa- vagy széntüzelésre berendezett takaréktűzhelyekkel szemben a gáztüzelő rengeteg előnye mellett, fő értéke a tisztaság, munkamegtakarítás és bizonyos közérdekű takarékoság.

Természetes, hogy a gázfogyasztók számbeli megnövekedése maga után vonta a gázvezeték hálózatának kibővítését. Ezek az építési munkák — a gázgyár bevételeinek növekedésén kívül — a munkanélküliek munkához juttatását is jelentették, ami az akkori viszonyok mellett nem kisértékű és jelentőségű volt.

Magát a gázgyárat is korszerűsíteni kellett, ami a berendezések tökéletesítésében és egy új iparág: a benzolnyerő-berendezés bevezetésében csúcsonyul ki. Itt kell megemlékeznünk a kentsztítók átalakításáról, vontatógép beszerzéséről, a régi fordítókorong kicseréléséről.

ről új koksztörő beszerzéséről, új mérőműszerek alkalmazásáról. Mindezek a gázmű telepmegnagyobbítását is szükségessé tették, amelyeknél az üzem vezetősége már a jövő fejlődésére is tekintettel volt.

A vízmű, az új határvonás következtében három forrást veszített, amelyek szlovák területen maradtak. Ezt a három forrást átmenetileg ki kellett kapcsolni a vízszolgáltatásból. Megtörténtek a szükséges lépések arra, hogy ezeket a forrásokat ismét a magyar területhez csatlakoztassák. Az utólagos határkiigazítás során a források és a vízgyűjtő területe visszakerült és így ezeknek a forrásoknak vízmennyisége is növeli a város vízellátását.

A bankófüredi villák és szálló vízellátásának biztosítására a Széles-völgyben lévő „Tündérforrás“ vizét foglalták le és 1200 m távolságból, 14 ellenőrző aknán keresztül a meglévő bankói vezetékbe vezették a vízművek.

A használatban lévő 4000 darab vízmérő hitelesítésére és javítására saját hitelesítőállomás és javítóműhely felállítása vált szükségessé. Az 1939. évben megrendelt vízmérőhitelesítőállomás szállítása és felszerelése, valamint a vízmérő javítóműhelyhez szükséges gépek beszerzése 1940-ben történt.

A Bankón épülő székesfővárosi munkásüdülő vízellátásának biztosítására 1175 méter nyomvezeték lefektetése, a szükséges gépház épületének megépítése, a vízszállító berendezés felszerelése és a bankói vízmedence 1941. augusztus havában elkészült.

A csermelyvölgyi forrásfoglalások fővezetéke az erdészlak és a természetbarátok üdülője között 160 méter hosszúságban az idők folyamán tönkrement. Az új betoncső fektetése a rossz szakasz kikapcsolásával megtörtént, ezzel elmúlt a talajfertőzés veszélye.

A város kétoldali vízellátását biztosító nyomcső fektetése a központi szivattyútelep és a MÁV. épülete előtt lévő fővezeték között 1800 m hosszúságban 1941-ben nyert befejezést.

A szabadfürdő vízellátásának biztosítására aknakút épült a Malomárok partján, ez biztosította a fürdőmedence vízellátását.

A szárazság következtében beállott vízhiány új források kutatását tette szükségessé. A Csermelyvölgyben véghezvitt kutatások a Szvinyov-völgyben lévő régi bánya vizének felfogását eredményezték.

A bedőlt bánya feltárása és vizének foglalása, 457 méter betoncső és 7 darab betonakna megépítése után a víz folyó évi szeptember havában nyert a fővezetékbe bebocsátást.

A Hernád folyó völgyében lévő kutak vízhiányának ellensúlyozására új kút létesítése vált szükségessé. Megfigyelések és próbamérések alapján az új kút létesítésére legalkalmasabb helynek a Lajos-forrás északnyugati része bizonyult. Az ott nyert próbakút vizét a kémiai és bakteriológiai vizsgálat kifogástalan ivóvíznek minősítette. A megépített új kút vízhozama átlagban 35–40 lit/sec, azaz 126–144 mVóra.

A városi faraktár és a gázgyár, vízellátásának biztosítására 100 m hosszú nyomcsövet kellett lefektetni. Ezenkívül az elmúlt öt év alatt a városi vízcsőhálózatot összesen: 1221 méterrel hosszabbította meg a

vízművek vezetősége. Mindebből kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy az uralkodó anyagbeszerzési nehézségek ellenére tervszerű és céltudatos munka folyik minden vonalon.

A csatornaművek kétirányú működést fejtenek ki: gondoskodnak a meglévő csatornahálózat karbantartásáról, tisztításáról és egyben annak bővítéséről is.

A csatornahálózat tisztítása és fenntartása évtizedes gyakorlaton alapuló rendszer szerint állandóan folyik. Ezekhez a munkákhoz tartoznak a város utcáin elhelyezett esővíznyelők aknáknak, a kb. 9 km hosszú övároknak és a patakoknak tisztítása is.

Az ínségmunkák során, mindjárt a visszacsatolás utáni első években, új csatornahálózatok épültek. Sajnos, ezek a munkák az utóbbi években szüneteltek, mert az anyagbeszerzési nehézségek, az építési tevékenység szünetelése és a csőhálózat jelenlegi rendszerének telítettsége gátolja a további bővítés lehetőségét.

Az ONCSA-telep csatornázása az anyagbeszerzési nehézségek ellenére, aránylag rövid időn belül mégis megépült, hogy a telep lakói részére a kifogástalan, városi jellegű környezet biztosítható legyen.

A fejlődést jelentő munkálatokon és a tatarozáson kívül az üzem megkezdte a csatornaművek korszerűsítésének munkáját és ebből a célból 7 darab egyszerű és 2 darab regisztráló csapadékmérő állomást állítottak fel a város különböző pontjain. Jelenleg tehát Budapest után Kassa rendelkezik a legkorszerűbb csapadékmérő hálózattal, aminek a csatornahálózat átépítésénél lesz nagy jelentősége.

A közművek önálló építési osztályának főfeladata: a bővülő üzemek épületeinek fenntartási munkálatai. A felszabadulást követő évek rendkívüli fejlődési üteme szükségessé tette, hogy az eredetileg csak kisebb munkák elvégzésére életrehívott építési osztály nagyobb-szabású építkezéseket is lebonyolítsa.

1939-ben a villamosmű részére fedett szénraktár épült. Ugyanezen év januárjában — ínségmunka keretében — a Malomárok Árpád-part menti szabályozásai is megindultak. Ugyanekkor az építési osztály tervei és felügyelete alatt épült a vízvezetéki gépházhoz vezető út, a központi raktárban lévő raktárnoki lakás részben való átalakítása, a gázgyári szénraktár kibővítése, új gáti, fedett szénraktár építése.

Az 1940. évben nagy munkát jelentett a Hernád-folyón épült régi gát árvíz által megrongált balszárnnyának megerősítése és a Malomárok beeresztő-zsilip hídfői oldalványainak átépítése.

Átépítették a Malomárkon átvezető Széchenyi-ligeti vashíd felső szerkezetét, az övárkon mederfenéklépcsőket létesítettek a vízkimosások ellen és elkészültek a közművek székházának átalakítási munkálatai is.

1941-ben a Bankón épülő székesfővárosi üdülőtérhez tervezett vízvezetékhez a Csermelyvölgyben átemelő vízgépházat, a Bankó-hegyen egy szolgálati víztároló medencét építettek.

A légoltalmi előírásoknak megfelelően a Széchenyi-ligeti raktártelepen a művek óvóhelyet építettek. 1942-ben a vízművek részére 4 darab óvófülke létesült és megkezdődött a villamosművek központi

óvóhelyének építése. Ezek a munkák a folyó évben készültek el. Ugyanebben az évben a villamosművek részére 4, a gázgyárban 1 óvófülke létesült és a villamosművek gépházában szilánkvédelmi védőfalakat építettek.

A Horthy Miklós-tér rendezésével kapcsolatosan az 1942. évben elkészült színes szökőkút medencéjét és gépházát is a közművek saját építési osztályával végeztette.

A villamosmű raktártelepének bővítése céljából szükségessé vált a városi kertészet áthelyezése. A kertészet áttelepítéséhez azonban új üvegház felépítése vált szükségessé. Ezt a munkát is sajátmaguk végezték el és 625 m² alapterületű üvegházat adtak át a közművek a városnak a régi 395 m² alapterületű helyett.

A villamosmű kazánháztetőzete az 1942. év nyarán részben leégett. A leégett tetőrészt az építési osztály rövid idő alatt kijavította.

A gázgyár bővítésével kapcsolatosan az építési osztály készítette el az új gázfejlesztőkemence betonalapjait, a folyó évben elkészült új gázfejlesztőkemencéhez új kéményt kellett felállítani, amelyhez kb. 29 m magas toronyállványt épített az osztály. Elkészültek a benzolgyár építési munkálatai és külön benzoltároló is létesült. Befejeződött a régi ammóniák és kátránytartály átalakítása is.

A kisebb munkák közül említésre méltók: a vízművek IV. számú kútja felépítményének elkészítése, valamint a kúthoz vezető csővezeték részére a Hernád-folyón épült fahíd, vízmérő betongát a Csermely-patakon, stb.

Mindezek a munkák öt esztendő alatt mintegy 623.400 P értékben végeztettek és bizonyítékul szolgálnak a közművek minden tevékenységi körében észlelhető korszerűsítési törekvéseinek. Hiszen természetes is, hogy ennyire a mai technikai korszak szellemét jelentő intézmény, mint a közművek, csak korszerűsödve, fejlődve képes a maga feladatát betölteni.

A saját kezelésű *villamos vasút* a megszállás éve alatt évi 40.000 Kcs szubvenciót kapott a várostól. A felszabadulást követő években erre nem volt szükség, oly mértékben növekedett meg a személy- és teherforgalom. Új vonalakat nyitott meg, a Deák Ferenc - körútít és a téglagyárit. Mindamellet az ország legolcsóbb viteldíjakkal dolgozó villamos vasútja maradt. A teheráru fuvarozásánál követett hasonló árpolitika eredménye, hogy a villamos vasút által vontatott teherkocsik száma elérte az évi 7365-öt.

Az elmúlt öt év eredményeként számolhatjuk el azt is, ho/gy az üzem gépberendezése modernizálódott és a régi elavult akkumulátorrendszerrel a legmodernebb higanygőzös egyenirányító berendezésre tértünk át.

Tervbe vettük a kétvágányos hálózat kiépítését s háború után a szomszédos községek bekapcsolását.

HA A KÖZMŰVEKET a mindenki szociális jólétét előmozdító intézménynek minősítettük, úgy ezt kell tennünk a tűzoltósággal és a mentőintézménnyel is, amelyek a közművekhez hasonlóan olyan közérdekű feladatkört látnak el, amely bár nem járul hozzá az egész kö-

zösség szociális jólétéhez, azzal, hogy testi és vagyoni javait védi. mégis az egész közösséget érintő munkát fejt ki.

A megszállás utáni időkben a tűzoltóság is átalakult, mert a cseh uralom alatti szervezetében, a magyar jogszabályok szerint ítélt nem volt megfelelő. Átalakulása korszerűsítését is követelte, ami különösen napjainkban nagyjelentőségű, amikor az esetleges bombatámadás következményeinek elhárítására éppen, sőt csaknem kizárólag, ez az intézmény szolgál. Hogy az új szervezet mennyire megfelelő és korszerű, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a Kassát 1941. év nyarán ért bombatámadásból leszűrt tapasztalatok és megállapítások, amelyek azt igazolják, hogy mentőink és tűzoltóink az ilyen alkalmakkor is a helyükön vannak.

A hivatásos és önkéntes tűzoltóságból álló jelenlegi szervezet a cseh megszállás alatt kifejlesztett tűzoltóság létszámának kétszeresét jelenti. Ez a szervezet a beszerzett új gépekkel és felszereléssel azért is nagyjelentőségű, mert kerületi tűzoltótanfolyamok tartásával foglalkozva, nemcsak a város, hanem az egész kassai hadtest területén működő tűzoltóságokra hatást gyakorol.

Az öt esztendő alatt Kassán rendezett 14 tűzoltótanfolyam és a 6 kismotorfecskező kezelői tanfolyam azt bizonyítja, hogy tűzoltóságunk nemcsak gyakorlati, hanem elméleti szempontból is elsőrangú munkát végez.

Itt kell megemlítenünk, hogy nemcsak a városban, hanem a Kassa körüli nagy körletben is tűzoltóságunk látja el az egészségügyi mentést, hogy ilyirányú munkakör bővülését ne hagyjuk figyelmen kívül. Ez a mentőállomás az 1893. évben történt megalapítása óta immár 39.000 esetben részesítette szerencsétlenül járt vagy megbetegedett embertársait első segélyben.

A VÁROS, MINT KÖZÜLET, nemcsak az általános közigazgatás jogszabályokon nyugvó közfeladatait látja el szervei és intézményei által, hanem magánvagyonának kezelésével is foglalkozni kényszerült, mert bizonyos irányú gazdasági tevékenység kifejtése nélkül egyes intézményei és szervei munkakörüket aligha lennének képesek megfelelően ellátni.

Magángazdaságában a város elsősorban arra törekszik, hogy megfelelő számú igavonó állattal rendelkezzen, amelyek a köztisztasággal, helyszíni szemlékkel, fuvarozással kapcsolatos munkák elvégzésénél rendelkezésre álljanak. Ezenfelül a vonatkozó jogszabályok értelmében apaállatok tartására is kötelezett, amelyek tartási költségeire ugyan külön alap áll rendelkezésére, az állatok elhelyezése és kezelése azonban egy kiépített gazdaság keretén belül sokkal gazdaságosabb és célszerűbb.

Mezőgazdasági termelést csak olyan mértékben folytat a városi közület, amilyen mértékben azt saját szükségletei igényelik. Vagyis annyit és olyanféleséget termel, amiből állatjait és a gondozásukra alkalmazott cselédjeit ellátni képes. Az esetleg fennmaradó többletet természetesen a közellátás céljára fordítja.

Belterjes gazdálkodás folyik két hegyaljai szőlőjében: Abauj-szántón és Szegiben. Nagy nehézségek mellett, de eredményesen kezeli nagykiterjedésű erdőit, hogy a városi lakosok faszükségletét a lehetőséghez képest az évi vágásból legalább némileg fedezze.

Nagyjelentőségű a város kertészetének tevékenysége. Ez az intézmény teszi ugyanis lehetővé, hogy a város kertjei, utcái, terei és temetői az évszakoknak megfelelően virító növényekkel legyenek beültethetők, ami nemcsak a városképet teszi szebbé, színesebbé és hangulatosabbá és ezzel vonzóbbá is, hanem nagyban hozzájárul a Kassa szellemét külső képéből megítélők bírálatának előnyös befolyásolásához.

A köztemető mellett két évvel ezelőtt felépült új virágház lehetővé teszi, hogy a város polgárai minden időben egy-egy szál virággal leróhassak kegyeletüket a temetőkben nyugvó halottaik iránt, de lehetővé teszi azt is, hogy olyan növények díszeljenek közkertjeinkben, amelyek megfelelő virágházi elhelyezés és gondozás nélkül éghajlatunk alatt elpusztulnának.

BÁR NEM AZ ÖNKORMÁNYZATI IGAZGATÁS tevékenységi körébe tartozó, közérdekű volta miatt mégis megemlítenő a kassai M. Kir. Kultúrmérnöki Hivatal öt évi munkássága, amely a város közvetlen határában, elfolyó Hernád folyó és a városban azon kívül található vizek szabályozásával, a vonatkozó törvényes intézkedések foganatosításával foglalkozik.

A Hernád folyó szabályozásának terve elsősorban a cseh megszállás idejében: 1924-ben merült fel. A szabályozás kivitele 1933-ban kezdődött és 1937-ben ért véget. Természetesen ezzel a munkával a Kassát érdeklő Hernád-szakasz még nem volt befejezve és a visszacsatolás után nyomban időszerűvé vált a szabályozási munkák folytatása. A kezdeményezés természetesen a város közigazgatásától indult ki, amely a M. Kir. Kultúrmérnöki Hivatal szaktevékenysége folytán cselekvést eredményezett. Fontos volt ezeknek a munkáknak mielőbbi elvégzése azért is, hogy a munkanélküliek ezzel is munkalehetőséget jussanak.

A munkák valóban meg is indultak. Az elvégzésükhöz szükséges 800.000 P rendelkezésre áll és remélhető, hogy rövidesen befejezést is nyer a tervbe vett szakasz szabályozása.

A munkálat lényege abból áll, hogy az elképzelhető legnagyobb árvíz — $570 \text{ m}^3/\text{sec}$. — az új mederben zavartalanul lefolyhasson. Ebből a célból a mederfenék szélessége 28 méterben van megállapítva, az oldalakat mindkét parton 1: 15, illetőleg $\frac{1}{2}$ hajlással építik ki és a veszélyeztetett szakaszt kővel burkolják. A mederben a legnagyobb árvíz 3.90 m vízoszlop mellett és 4.04 m/sec. sebességgel folyik le. E szabályozás keretében két átmetszés létesül, amelyből az első átmetszésnek főleg az a célja, hogy Kassa vasútállomása kibővítéséhez megfelelő széles sáv biztosíttassék. A tervezet szerint 108.682 m^3 földet kell kiemelni és mindkét parti töltésvédőművek létesítése céljából 169.797 m^3 földet kell feltölteni. A kőlábazatokba a

terv szerint 6161 m³ követ kell beépíteni s az oldalak biztosítása céljából 25.823 m³ faburkolafot kell létesíteni.

A Hernád folyó szabályozásával párhuzamosan folynak a Monok patak szabályozási munkálatai is. Ezen a patakon 151 m hosszú, 1.80 m belső átmérőjű vasbeton csővezetékterveztek, amely elegendő a legnagyobb Hernád árvíz esetén is arra, hogy a fölös, pusztító vagy kárt okozó vizet elvezesse.

A KASSÁN MŰKÖDŐ SZAMOS KÖZÉRDEKŰ INTÉZMÉNY közül bővebben csak a Kisgazdaszámtartási és üzemmstatistikai Központ céljával és szervezetével fogunk foglalkozni, mert a többi részben közgazdasági, részben tudományos intézmény inkább kutató, mint gyakorlati értékű munkát végez.

Hazánk mezőgazdaságának fejlesztése, amely népünk erősödésével függ össze, a legfontosabb állami feladatok közé tartozik. Es mivel az okszerű és ezért jövedelmező gazdálkodás egyik legfontosabb eszköze a rendszeres mezőgazdasági számtartás és a vele összefüggő üzemi ellenőrzés, a magyar kormányzat egyik legelső teendője volt a trianoni határokon belül már 1931 óta működő kisgazdaszámtartási központ életre hívása Kassán. Hatásköre a jelenlegi Magyarország területének egy ötödére terjed ki, magába foglalja: az északi dombosvidék és Kárpátalja egész területét, a Kisalföldet, Hont vármegye ipolysági és szobi járását, a tiszántúli részből pedig Bereg és Ugocsa vármegyékét. A terület 33.478 km²-t tesz ki. összesen 1670 község határában fekvő 622.535 mezőgazdasági üzem tartozik hozzá.

A Kisgazdaszámtartási Központ munkájának végcélja a kisgazdátársadalom megsegítése. Ez a saját maguk által vezetett számtartások útján történik. Amíg a kisgazdák ezt a munkát megfelelően végezni tudják, sok nevelésre és oktatásra van szükségük. Ezt az oktató, nevelő és irányító munkát is a Központ vezetősége végzi.

A Kisgazdaszámtartási Központ az egybegyűjtött adatokat a helyes üzemberendezés és üzemvezetés céljára dolgozza fel.

A kassai Központ munkája abból áll, hogy az erre a munkára önként jelentkező kisgazdák az alábbi könyveket vezetik:

1. *leltárkönyv*, amely a gazdaság vagyonának a naptári év elején és végén fennálló állapotát tünteti fel,
2. *pénztárnapló*, melybe a napi készpénzbevételeket és kiadásokat vezetik be;
3. *háztartási napló*, a gazdaságban felhasznált termények, állatok és anyagok bejegyzésére szolgál,
4. *munkanapló*, amelyben a gazdaságban dolgozó személyek száma és a végzett munka van feljegyezve.

A pénztár- és munkajelentés havonta, a többi adat évente küldendő be a Központba.

A Központ vezetője évente többször meglátogatja a számtartó gazdákat, amely kiszállásai során nemcsak ellenőrzést végez, hanem meghallgatva panaszait, az illetékes helyeken eljár orvoslásuk érdekében.

ÉREZZÜK, HOGY MINDAZ, amit egy rövid és áttekinthető tanulmány keretében Kassa felszabadításának öt év alatti közigazgatási munkájáról elmondottunk, csak töredéke annak, ami történt. Csak szűkméretű kivonata annak a sokezer intézkedésnek, melyek közül nagy hányad szóbelileg, a gyakorlati élethez és követelményeihez idomulva történt. De nem is törekedhetünk teljességre, hiszen ehhez sem idő, sem mód nincs, öt munkás esztendő cselekedeteit felsorakoztatni, eseményeit a közigazgatási hatóságok szemszögéből nézve méltatni és bírálni: emberi erőt meghaladó lenne. De nem is fontos, hogy minden vonatkozásban kimerítsük, adatokkal szűrjük ki mondanivalónkat, hiszen maga a közigazgatás sokrétűségénél fogva alig határolható körül irányító ereje tekintetében. Lényege abban rejlik, hogy mint hatalommal bíró hatóság, minden esetben úgy jelenjék meg a nyilvánosság előtt, hogy annak bizalmát nyerje el, hogy a város minden polgára minden ügyes-bajos dolgával hozzá forduljon és hogy bizalma kiérdemelt legyen azzal, hogy bajai, nehézségei, problémái minden esetben orvoslást nyerjenek. Elintézéssel, vagy jó fanácscsal, esetleg egyszerű felvilágosítással.

Tanulmányom során éppen ezért nem személyekről, egyesekről, hanem magáról a nemzet életét bizonyos egységen belül irányító közigazgatásról beszéltem, arról a nagy személytelenről, amelynek munkáját, bár minőségi különbséggel, de együtt végzi a polgármester, az ügyfeleknek hivatali elhelyezés tekintetében felvilágosítást adó portással együtt. Közben a tisztviselők számtalan beosztású, hatáskörű árnyalatával, de mindig egy célért dolgozva, mindig a Közérdeket, a nemzeti közösség érdekét tartva szem előtt.

Mert a jó közigazgatás az állam biztonságát jelenti. A közigazgatás pedig akkor jó, ha minden szerve olyan egyénekből tevődik össze, akik felelősségtudattal intézkednek, cselekedeteiket lélek hatja át, mert embertársuk, magyar testvérük sorsát irányítják és érzik, tudják, hogy a közszolgálat teljes, emberséges embert követel.

RUTKAY GYÖRGY

K A S S A M Ű V É S Z E T I É L E T E

A MŰVÉSZETI ALKOTÁS, — MINT MŰKÖDÉS —, A LELKI ÉLET EGYIK TITKA. Talán az Isten teremtő erejének parányi részecskeje, melyet kiválasztottainak ad ajándékol. Nem is kell hozzá más, mint Isten-adta tehetség és erős akarat. Művész teremthet tehát ott is, ahol ezen a kettőn kívül semmi más nincsen. Művészet azóta van a földön, amióta ember van. Az ú. n. „primitív“ ősember altamirai barlangjában tökéletes rajztechnikájú állatképeket találtak s az aurignac-i ember a termékenység szimbólumát szoborba véste.

Hogy az ember és művészet eme törvényszerű együttélésének mi az oka és célja, arra maradéktalan magyarázatot találni talán sohasem fog az ember. Külső megfigyelhető oka az élet tényeinek visszamondása, belső indító oka talán, hogy a lélek e visszamondás által akar szabadulni a lélekre nehezedő hiányérzettől.

A művészeti élet ezzel szemben az élet és művészet kölcsönös egymásrahatása. A kulturált élet megköveteli az önábrázolást, vágyak és eredmények életben tartását s hogy ezt elérhesse, ábrázolókat: művészeket tart el. A művészeti életben tehát a műalkotásra — mint eredményre — vágyódó társadalom és a teremtésre hivatott egyén közös érdeke, egymásra utaltsága, egymástól való függése áll elő. A teremtő egyén a művész, — a művészt éltető egyén, vagy közösség a mecénás. Az igazi művész, mivel egyéni, magasabb szempontú megérzéseit és meglátásait örökíti meg, nemesíti a mecénás ízlését s ezen keresztül közvetve tökéletesíti az életet. Viszont a mecénás ízlése, élet-javító nemes szándéka fejlesztheti a művész alkotó tehetségét.

Lehet azonban ennek az egymásrahatásnak káros következménye is. A rosszízlésű, vagy rosszszándékú mecénás leszállíthatja a műalkotás értékét — ha a művészből a teremtő akarat tisztasága gyengébb, mint a jólét szeretete —, de az is megeshetik, hogy a mecénásnak nem igénye a művészi visszamondás, csak magát a tükörképet akarja, olyanak, amilyenek a maga hiúsága szereti látni. Ilyenkor a mecénás megelégszik művészszeretettel öltözött mesteremberekkel, akik hit, meggyőződés, javító szándék és belső tusakodás nélkül egyszerűen kiszolgálják a megrendelő kívánságait. Művészeti élet kialakulhat tehát szorosabb értelemben vett alkotóművészek nélkül is. Korszakot határozhat meg, stílust alakíthat, elhibáztat, ízléstelen, amelyet azután művészi — és az ezt rendszerint követő politikai — forradalomnak kell helyes útra terelnie.

Az egészséges művészi élet feltétele ezekből következőleg: rendezett, kulturált, gazdag társadalom, mely művészeknek tud kenyeret adni. Mert a régi, művészetpártoló Maecenas-egyéniiségeket: egyházi és világi fejedelmeket, a civilizáció és közműveltség fejlődésével

hovatovább mecénás közületek váltják fel. Ilyen műpártoló közösség a középkortól kezdve egy-egy gazdagabb, tehát kulturált város polgársága.

KASSA VÁROS ÉLETÉBEN, amióta mint város lép szemlélő szemünk elé a magyar történelem középkori homályából, minden időben és folyamatosan megtaláljuk a művészeti élet kifejező, nemesítő, megszépítő hatását. Legősibb tanúbizonysága ennek a művészi igénynek maga a Szent Erzsébet Székesegyházunk, amelyet a XIV. század derekáig kísérhetünk vissza kereső tekintetünkkel a múltba. A Dóm a képzőművészetek címerpajzsának mindhárom szimbolikus mezejét egymaga képviseli. Mint a középkori gótikus építészet remeke, világhírű. Főoltárának szoborművei és festményei a kassai polgárság képzőművészeti igényének és ízlésének tanúbizonyságai a XV. század második felében. Különösen a — jelképesen — könyvalakra szabott hármast oltárkép-sorozat: Árpádházi Szent Erzsébet életének, a Passiónak, valamint a Boldogságos Szűz életének és Krisztus gyermekkorának művészi ábrázolása világít be a városi polgárság lelkületébe. Műtörténészeink megállapítása szerint ezek a festmények itt készültek Kassán. Biztos, okmányyszerű adatunk van arról, hogy a XV. század derekán a kassai képírók és képfaragók külön céhet alkottak. A kassai születésű magyar és német művésznövendékek Budán, Bécsben, Boroszlóban, Krakkóban, a leghíresebb mesterek iskoláiban tanultak ízlést és mesterségbeli tudást. Maga a képsorozat élesen bevilágít Kassa művészi életének mélyére, nemcsak művészi, de társadalmi vonatkozásaiba is. A képek célja nem hivalkodás, nem a polgári gazdagság fitogtatása, hanem a vallásos meggyőződés tanúbizonysága. Egyben szociális tettek is számítható, témakörük arra vall, hogy megrendelőik „biblia pauperumnak“ szánták, az olvasni nem tudó szegények számára is érthető bibliának.¹

A polgári életnek és a művészpártolásnak ebből a szoros összefüggéséből következik, hogy a jólét, a nyugalom kedvez a művészeti életnek, a viharos, háborús idők, nagy gazdasági válságok, anyagi leromlások, sokszor, mi tagadás, a puszta élet gondja is, bizony háttérbe szorítják a szépmivesség iránt való érdeklődést. A művészeti életnek ezt az általánosan tudott hullámszerű haladását, emelkedését és hanyatlását Kassa művészettörténetében is megfigyelhetjük. A folytonosság megvan mindmáig, hiszen egymásután épülnek a város templomai és más épületei, melyek megkövetelik az építő és díszítő művészek munkáját. A sorozatosan megismétlődő tűzvészek (pl. 1556, 1619, 1674) és ostromok által elpusztult, vagy megrongált műtárgyak helyreállítása is állandó műves munkát tett szükségessé. Az erre vonatkozó adatok azonban néha csak vékony szálként kötik össze a kifejezetten virágzó korszakokat.

¹ Dr. Wick Béla: A kassai Szent Erzsébet Dóm. Kassa, 1936. 209. s. köv. 1.

² Ruttkay György: Abauj-Torna vm. Vármegyei monográfiák. VII. kötet, IV. rész. Kassa. 144. 1.

Kassa műtörténetének egy lelkes és alapos ismerője² megállapítja, hogy a városnak, mint urbánus településnek építészeti stílusa nem tiszta és egyöntetű. Ha más felvidéki várossal hasonlítjuk össze, pl. Eperjessel, Lőcsével, valóban észrevesszük a különbséget. Ezt a tényt szonban éppen Kassa város múltjának viharos időszakával magyarázhatjuk. Korok változó ízlése rétegződött egymásra, s az elszegényedés sokszor szükség-megoldásra szorította a polgárságot. Így kapott a csúcsíves Dóm maga is barokk-rokokoó sisakot egyetlen felépült tornyára s az eredetileg renesszánsz pártázattal koronázott Orbán-toronyra is négyszögletű gúlás süveget biggyesztettek. Ám ez a stílus-változatosság nem teszi a várost stílusalanná, mert éppen ezzel fejezi ki a múltját. A belváros történelmi levegőjét csak a cseh megszállás alatt felhúzott skatulya-épületek (Bafa — ma Cikta — áruház, Kassai Takarékegylet, pénzügyigazgatóság, stb.) rontják.

A középkorban és a korai újkorban az alkotóművészek és kivitelező mesterek ritkán szerepelnek nevükkel a máig is megmaradt műtárgyakon. Ha egyet-egyet tudunk is hitelesíteni, azt csak a jegyzőkönyveknek, vagy más egykorú okleveleknek köszönhetjük. A XVI. és XVII. században viszont a művészek nevét találjuk meg az egykorú írásokban, anélkül, hogy hitelesen ismernők alkotásaikat. Bethlen Gábor fejedelem közismert műízléséről tudunk csak következtetést vonni pl. Hersberger János és Spillenberger János kassal képirók művészi értékére, abból, hogy BethJen érdemesnek tartotta őket az ő gyulafehérvári palotájának képekkel, menyezet-festményekkel való feldíszítésére.³ A XVtII. század második feléről is vannak műtörténeti adataink. Kassa nemcsak lakóhelyet és polgárjogot, biztosított az érdemes művészeknek, pl. Bottmayer János és Schirlach Péter képiró mestereknek, de a kassai művészeti élet messze földre is kisugárzott. A főntebb említett Spillenberger fia, szintén János,⁴ I. Lipót császárnak lett híres udvari festője Bécsben.

A XVII. század vége és a XVIII. század eleje a városi polgári élet hanyatlásának szomorú ideje. Kassa felsőmagyarországi kulcs helyzetéből következik, hogy a nemzeti szabadságharcok minden hulláma a városon hömpölygött keresztül s a vetélkedő felek huzavonája közepette Kassa élete siralmasra fordult. „A XVIII. század elején lerongyolt külsejű, piszkos, szegényes város áll előttünk — írja vitéz szendrői Kovách Géza.⁵ — Mindössze 272 háza volt, holott a renesszánszban félezernél több értékes polgári házzal tündökölt. És a 272 között is alig 20 volt jókarban tartott.“

Egészen természetesnek kell vennünk, hogy a város képzőművészete is leromlott a polgárság életszínvonalával párhuzamosan. A hanyatlás nem tartott soká, mert Rákóczi szabadságharcának befejeztével, amint az egész országban, úgy Kassán is új, felfelé ívelés indul meg, a sebek gyógyításának, az erőgyűjtésnek csöndesen munkáló

³ Kerekes György; Bethlen Gábor fejedelem Kassán. 182. 1.

⁴ Kerekes György Polgári Társadalmunk a XVII. században. 222. s köv. 1.

⁵ Vármegyei Szociográfiák VII. Abauj-Torna vármegye. 132. 1.

áldásos időszaka. Az elpusztult polgári otthonok és az 1709—1710-i pestis-vész által megtizedelt lakosság helyébe főúri és nemesi családok telepsznek a városba és építenek maguknak díszes palotákat, vagy egyszerűbb, de ízléses otthonokat. A Csákyak, Forgáchok, Dessewffyek, Szirmayak, Berzeviczyek stb. palotái és úriháza mind ebben a korban épülnek.

A képzőművészet ismét versenyre kél a gazdasági és társadalmi föllendüléssel. Különösen a képfaragó és szobrászművészet mutat erős emelkedést. 1723-ban építi Tornyosi Tamás céhmester a fogadalmi (ut a fame, peste, bello et cunctis malis praeseveramur), „Maria Immaculata“ emlékművet, melynek szobrait Grimming Simon, a Kassán polgárjogot nyert képfaragó készíti.⁶ Hartman Simon képfaragó működési köre Kassa városán kívül Abauj-Toma, Zemplén, Sáros, Szepes és Gömör vármegyékre terjed ki. Tőle való Szent Flórián szobra (1754),⁶ melyet nemrég szállítottak át az Orbán-torony árkádjai alól a Dóm déli előcsarnokába. 1770-ben készítette Szilassy János, a kassai származású löcsei ötvös- és zománcművész a Dóm csodálatos szépségű és hatalmas méretű — 1 méter magas és 55 cm széles — püspöki monstranciáját.⁷

Mérföldjáró lépésekkel, csupán a legkimagaslóbb s máig is megmaradt műemlékeket sorolva föl, jutunk el a XIX. századhoz. Cseh Ignác,⁶ a kálváriai „Jézus és a samáriai asszony“ szobormű alkotója, a galíciai származású Sztavianszky Viktor,⁶ több helybeli vallásos szobormű és az eperjesi Neptun-kút művésze, a Sárosmegyéből ideszakadt Zimányi János⁶ stb. nevei vezetnek el idáig.

A század első negyedében a Klimkovics-család tagjai nyitnak új fejezetet Kassa műtörténetében. Klimkovics Ignác és négy fia, Ferenc, Flóris, Béla és Gábor, nemcsak mint alkotó művészek és iparművészek járultak hozzá Kassa művészeti életéhez, de ők alapították — családi műgyűjteményük felajánlásával — a Kassai Múzeumot (1872), s ezzel a város és Felsőmagyarország kulturális emlékeinek megőrzését tették lehetővé az utókor számára. Az első modern értelemben vett festőiskolát is Klimkovics Béla alapította Kassán, a múlt század ötvenes éveiben Ebben kezdte tanulmányait — többek között — Benczúr Gyula is.⁸

Egy város képzőművészeti értékére talán legbiztosabban vonzó és kisugárzó erejéből következtethetünk. Abból, hogy kiket csábított idegenből magához s kikkel tudta gyarapítani más, magasabbrendű művészi közösségek gazdagságát, ki szerzett magának országos nevet.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk Kassa művészeti életét a XIX. században, akkor láthatjuk meg igazán annak egyetemes jelentőségét. A már hivatkozott Benczúr Gyulán és tanítványán, egyben rokonán,

⁶ Kemény Lajos: Kassai képfaragók és szobrászok. Kassai Újság, 1927. jan. 30. sz.

⁷ Dr. Wick Béla: A kassai Szent Erzsébet Dóm. 359. 1.

⁸ A Kassai Múzeum Gyűjteményeinek Leíró Lajstroma. Kassa, 1903.

az 1875-ben Kassán született Eder Gyulán kívül meg kell, hogy említsük Henszlmann Imrét,⁶ az országos, sőt világhírű archeológust és kiváló rajzoló, aki 1813-ban született Kassán. Idevaló Doby Jenő is (1834), a neves festő és rézkarcoló, aki mint az országos iparművészeti iskola tanára fejezte be pályáját. Kassai Nándor⁷ festőművész is kassai születésű (1860), aki mint a nagykállói gimnázium rajztanára, München és Budapest tárlatainak állandó kiállítója volt. Másfelől a bártfai születésű (1838) Myskovszky Viktor⁸ festőművész, a kassai reáliskola rajztanáraként emelkedett országos hírévé. Markó János szobrász Kassán faragta azt a 18 szobrot, amellyel a Dómot restaurálása alkalmával díszítették (Lőcse, 1819). Greguss Imre⁹ (Zayugróc, 1856) már mint országos híru festőművész vállalt állást a kassai főreáliskolában és hét éven át lakott itt.

E mellett a vonzó és kisugárzó erő mellett magában a városban is lüktető képzőművészeti élet folyt. A Bubicz Zsigmond megyéspüspök ajándékozta képtár, mely a múzeum két termét töltötte meg, nagyban hozzájárult a múzeus fejlesztéséhez. Egyébként maga Bubicz is kiváló amatőr festő volt, akinek tájképei, de különösen virágsendéletei nem mindennapi megfigyelőkészséget és mesterségbeli tudást árulnak el. Ennek az élénk művészeti életnek részeseiként meg kell emlékeznünk az előbbieken kívül: a korán elhunyt forbász Aranyossy Ákosról (1870—1898), aki mint festő és rézkarcoló tűnt föl és Csányi Gizella festőnőről (1858).⁸ De nem feledkezhetünk meg a művészeti életet talán még a festőművészetnél is jobban tanúsító iparművészeiről s ennek legjellegzetesebb képviselőjéről, a kassai fajansz-gyárról. A század első felében, közel egy fél évszázadig állt fenn (1801—1845) a mai Mária-udvar helyén s nemes formáival, ragyogó mintázó és színező technikájával nemesítette a város és vidékének közizlését.¹⁰

A XIX. század utolsó negyedében ismét hullámvölgybe hanyatlak Kassa művészeti élete. Az akadémikus művészeti irányon felnevelkedett vidéki-városi ízlés valahogy elvesztette lába alól a biztos talajt. A szerte a világon megindult művészeti forradalommal szemben nem tudott, vagy nem mert állást foglalni. De jóformán nem is maradt senki a városban, aki akárcsak ezt a konzervatív művészeti irányt is képviselte volna a művészeti élet jellegével. A középiskolák rajztanárainak, köztük a legjelentősebb: Lengyel-Reinfuss Edének rajziskolái tartják a folytonosságot eme megcsendesült, rövid időn át.

A XX. század első éveiben azután új pezsgés, új fejlődéssorozat indul meg, melynek viharzása az 1918. évi forradalom és megszállás idejére leiggadva biztosítja nemcsak Kassa művészeti életében a magyar festőművészet hegemoniáját, de ismét vonzó és kisugárzó erőt képvisel az anyaország testéről leszakított terület festőművészeti törekvései felé.

Ennek a felfelé ívelő művészeti életnek elindítója Halász-Hradil Elemér. Kassáról indult el művészi tanulmányújtára s Münchenen, Pá-

⁹ Művészeti folyóirat, 1910. évf. 330. s. köv. 1.

¹⁰ A Kassai Múzeum Gyűjteményeinek Leíró Lajstroma. 199. 1.

rión, Nagybányán át vezetett útja vissza Kassára, ahol 1898-ban telepszik meg véglegesen. 1902-ben magánfestőiskolát nyit. Hozza magával München alapos technikai tudását és a rajzhűség követelményét, de egyúttal Paris és Nagybánya friss természetlátását, a megkötő formások alól való felszabadulást. A művészeti világforradalom hulláma ő általa jut el először Kassára s megtermékenyíti újra a város művészeti életét.

Halász után sorra telepsznek le Kassán az új szellemben dolgozó művészek: Csordák Lajos, Kővári Szilárd, Lakatos Artúr s bár valamennyien az impresszionizmus talaján állanak s művészi törekvéseik csak árnyalatokban térnek el egymástól, sokszor késhegyre menő sajtóháborúban hadakoznak egymással. Az „öregek”: Halász és Csordák és a „fiatalok”: Kővári—Lakatos. A helyzet elfajulását Halász-Hradil öntudata és szabatosan megfogalmazott művészettani elmélete, valamint az elfoglalt támaszponton vaió hű és bátor kitartása akadályozta meg. Meggyőződése, hogy semmiféle irányzat, főleg irányzat-árnyalat, magában véve még nem értékmeghatározás. Minden irányzatnak van létjogosultsága, ha a követeje minőségi termelésre képes.

Ezt a meggyőződését vitte át festőiskolájának nevelő munkájába is s ezen keresztül közvetve a közönség-ízlés fejlesztésébe is. Művészi szabadelvűségét legjobban az igazolja, hogy iskolájából a legkülönbözőbb irányban működő művészek kerültek ki. A mesterségbeli tudás megkövetelésén kívül, kiki szabadon élhette ki egyéniségét a keze alatt. Vannak tanítványai közt a naturalisták, impresszionisták, neoimpresszionisták, expresszionisták, sőt kubisták közé skatulyázható művészek is. Aki ismeri tanítványai: Hornyai Ödön, Vali László, Lázár Ilona, Steiler Gizella, Kmetty János, Kontuly Béla, Kollár József, Sípos Béla műveit, annak nem lesz hihetetlen fenti megállapításunk.¹¹

Ez a megtermékenyült — bár teljesen máig sem megoldott — művészeti élet fordult a cseh megszállás szomorú valóságába. Egy-két ide emigrált és a cseh hivatalos körök, valamint a rokon világnézetűek által támogatott, egészen forradalmi irányzatot képviselő festőtől (Schiller, Foltyn) eltekintve, Kassa magyar képzőművészei jelentős értéket képviseltek az egész megszállt terület képzőművészetének viszonylatában is. Halászon és Csordákon kívül az állatfestő Kieselbach Géza, a szín és forma-exotikumokat kereső Jaszusch Antal, a neoimpresszionista irányban induló Jakoby Gyula, az akadémikus stílusú alpinista festő Kőszeghy Elemér, az impresszionizmusból induló, majd (talán súlyos szívbaja folytán) groteszk expresszionizmusba forduló Bauer Szilárd, a finom megfigyelésű Feld Lajos, a nagyidai naturalista Oravec Imre festőművészek, valamint Kircz Jolán, G. Lázár

¹¹ Lásd bővebben a szerző cikkét a Prágai Magyar Hírlap 1938. június 26-iki számában.

Ilona és a szemünk előtt nagyra nőtt Löffler Béla szobrászok azok, akik Kassa művészi életét a megszállt terület színe előtt képviselték.¹²

Kassa volt színtere az egész megszállott Felvidék egyetlen magyar művészi seregszemléjének, amikor a Kazinczy- Társaság képzőművészeti szakosztálya a Társaság 25 éves fennállási jubileuma alkalmából (1924. tavaszán) országos képzőművészeti kiállítást rendezett. A művész-társadalom akkor tervbevett tömörítése, a négy működő együttes (a pozsonyi „Művész Egyesület“, a komáromi „Jókai Egyesület Szépművészeti Osztálya“, a besztercebányai „Szlovenszkói Képzőművészek Egyesülete“ és a kassai Kazinczy Társaság) szövetségbe szervezése nem sikerült, mert a Kazinczy Társaság csak a magyar művészek erkölcsi támogatását vállalhatta volna, míg többen — a magukat magyaroknak valló művészek közül is — attól féltek, hogy kimondott magyar nemzeti alapon való szerveződés esetén elvesztik a tőkeerősebb cseh és szlovák társadalom anyagi támogatását.

Így Kassa művészei külön, elszigetelt csoportot alkottak a cseh-szlovákiai művészeti életben és ez — amennyire a képzőművészet nemzetfölöttisége megengedi — mindvégig megtartotta magyar jellegét. A „Kassai Hetek“, vagy „Nyolcak“ — aszerint, hogy hányan tudtak megegyezésre jutni egymással művészpoltikai síkon — akár Kassán állítottak ki, akár másutt — fel Prágáig —, mindig a magyarságot képviselték és keltettek méltó feltűnést.

AZ 1938 NOVEMBER 11-ÉN BEKÖVETKEZETT ÖRVENDETES HAZATÉRÉSÜNKKEL Kassa művészeti élete újra a magyar egyetemes művészeti életbe olvadt bele, ahonnan lényegében és érzelmében sohasem is szakadt el. Hiszen magyar művészek tartották fenn, akik már magukkal hozták az anyaország művészi hagyományait s a fiatal nemzedék is, ha cseh iskolában kellett is megkezdnie tanulmányait, idejekorán az öregebbek befolyása alá került. Azok a szélsőséges, talajtalan cseh képzőművészeti irányzatok, melyeket a Múzeum cseh- zsidó igazgatója a volt Bubics-termekben rendezett kiállítások özönével igyekezett elfogadtatni, sem művészeinken, sem a magyar közönségen nem hagytak nyomot. Amikor tehát a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter 1939 októberében Kassán rendezte meg az V. Nemzeti Képzőművészeti Kiállítást, a felvidéki — köztük a kassai — művészek munkái sem felfogás, sem stílus, sem érték szempontjából nem ütöttek el és nem maradtak el a magyar művészetet képviselő együttes általános szintjétől.

A kiállításon a megszállás alatt is-ittélt művészek közül Feld Lajos, Halász-Hradil Elemér, Jaszusch Antal, Kieselbach Géza, Oravec Imre festők és Löffler Béla szobrász vettek részt. A névsort kiegészítik azok, akiket Kassa magyar művészeti életének feléledt vonzóereje hozott, vagy hozott vissza hozzánk. Ilyenek pl. Antónyi Jenő, Bolemann Magda, Bukovinszky Gyula, M. Haltenberger Anna, Koch Ella, Pausz Ilona, Ruttkay György.

¹² Lásd még Sziklay Ferenc: Kassa. Budapest. 1938. Révai-kiadás. 40. I.

A művészi élet megszervezésének feladatát ismét a Kazinczy Társaság vállalta, Ruttkay Györgynek, a Képzőművészeti Szakosztály elnökének vezetése alatt. A testületbe tömörült művészek Kassa művészeti életének kisugárzó erejét élesztették újra. Mert a Kassán már 1939 májusában és októberében, valamint 1941 és 1942 karácsonyán megrendezett kiállításokon kívül a Szakosztály Budapesten (Nemzetf Szalon, 1940 márc. 10—25. és 1943 febr. 28.—márc. 15.). Debrecenben (Déri múzeum 1941. márc.) és Miskolcon (Hámosi Szalon, 1943. szept.) rendezte meg a felvidéki művészek kiállításait. Az ország központjában és két jelentős vidéki városban megrendezett kiállítások komoly és mélyen értékelő sajtót kaptak. Már a kassai, 1939. őszi, egyetemes magyar kiállításakor feltűnik a fővárosi sajtónak a felvidéki művészet „új és friss hangja a magyar művészet együttesében”.¹³ A debreceni és budapesti sajtónyilatkozatok közt,¹⁴ legnagyobb súllyal esnek latba Gerevich Tibor megállapításai¹⁵ Ezek közül idézzük a következőket: „... ha két hosszú és kemény évtizedejt meghaladó időn keresztül idegen uralom alatt éltek és dolgoztak is, különleges helyi, felvidéki vagy kárpátaljai, tehát magyar szellemiségüket, lelkületüket és művészi szemléletüket töretlenül megőrizték s nem olvadtak a csehszlovákosító törekvésekbe, nem futottak a Prágában divatozó művészeti irányok után.“ „... .Egyéniségüket azóta sem forgatták ki, vidékükhöz, szellemiségükhöz hűek maradnak. Nem siettek átnyergelni a pesti műtermekben, művészi körökben, esetleg művész-kávéházakban járatos, forrongó, vagy csak kavargó esztétikai elvekre...” „A Felvidéknek is megvan a maga különleges művészi ízlése, stílusa, amely szemléletében és érzéstartalmában egyaránt, a különbség ellenére is, lényege szálakkal fonódik az egyetemes magyar művészetbe.“

A cikk további sorai kiemelik ennek a sajátos felvidéki művészetnek „divatirányokba nem béklyózott őszinteségét és bensőségét“. Megállapítják, hogy a felvidéki művészek közt „névszerint, talán vérésgileg is akadnak szláv és német származásúak, magyar lelkiségüket azonban sohasem tagadták meg, vallották és élték, mint őseik a magyar haza közösségében.“

Ezek a szavak a felvidéki, szorosabban kassai lelkiséget gyökeréig ismerő tudós esztéta igaz megállapításai. Ami nem is csoda, hiszen Gerevich Tibort is Kassa művészi légköre sugározta ki. Az a hűség, melyet meglát és megmutat, azonos azzal a hűséggel, amelynek a lipcsei Klímkovics-család a legbeszédesebb tanúbizonyossága. A magyar nemzeti kultúra oltárán hozott szinte páratlan áldozatokon kívül nem érdektelen megemlíteni, hogy a négy Klímkovics testvér közül három harcolta végig, honvédsorban a negyvennyolcas szabadságharcot, a két iker: Béla és Gábor 15 éves korukban szöktek

¹³ Esti Újság, 1939 okt. 30. sz.

¹⁴ Pl. Debreceni Újság—Hajdú Föld. 1941 márc. 18. Tiszántúl, 1941 március 15 Magyar Nemzet. 1940. március 12.

¹⁵ Szépművészet. 1943. évf. 4. sz. 67. 1.

meg az iskola padjaiból, hogy kardot ragadjanak a magyar szabadság védelmére s azt is tudjuk, hogy Gábor 26 véres ütközetben vett részt!

Kassa hazatérésének ötödik évfordulóján érdemes a városban élő képzőművészek fölött új seregszemat tartani. A „Kassai Nyolcak“ — hogy a város magyar művészeti életét a megszállás alatt képviselő művészegyüttes legmagasabb számát vegyem — az évforduló alkalmából rendezett kiállításon háromszorosára nőtt. A törzs (betűrendben: Feld Lajos, Halász-Hradil Elemér, Jakoby Gyula, Jaszusch Antal, Kieselbach Géza, Löffler Béla és Öry Lajos) régi ismerősünk. Nincs közöttük egy sem, akinek művészete megállott volna. Feld Lajos felfogásbeli finomsága elmélyülőbbé fejlődött. Ma is csodálhatjuk Halász-Hradil fiatalos művészetét, mely a műalkotást óriási mesterségbeli tudásának és a kiválasztott téma parancsának szintéziséből teremti elő. Minden újabb képe újabb meglepetésszámba megy, annyira friss, egyéni és élethű. Jakoby a képem állandóan megnyilatkozó belső feszültséget legújabbán új művészi technikában, mozaik alkotásokban próbálja levezetni. „E kísérletével a legjobb úton jár. örömmel látnök, ha nagyobb munkákon, templomokon, vagy középületeken volna alkalma magát a festészet e legmagasabb igényű fájában tökéletesíteni,“ írja róla Gerevich.¹⁶ Jaszusch is, mintha igyekeznék elszakadni az önmaga körül való tájkép- és expressziós körforgásból. Újabb kompozíciói realisabb tartalmat kapnak. Kieselbach megszokott témaköre új színmeglátások keresésében jelent haladást. Löffler egyre magabiztosabbá, öntudatosabbá, monumentálisabbá fejlődik. Legújabb szoborművei alkotó erejének és munkaszeretetének emelkedését árulják el. Oravecz régi, népi-szociális témái mellett egy primitív, „ikon“-hangulatú Krisztus-fej jel kísérletezik, v. Öry Lajos művészi ízlésű, egyben gyakorlati értékű belső berendezéstervezettel mutatkozik be.

A felszabadulás óta eltelt öt év alatt járultak a törzshöz a többiek. Egy részüket városunk művészeti életének vonzóereje hozta Kassára, vagy hozta vissza ide. (Bukovinszky Gyula, Haltenberger Anna, Jabláczy Miklós, Kárpátfalvi József, Nádaskai József, N. Sóllymos Neszta, Ruttkay György, R. Nyíry Lili, Vass Béla és Zsámbor István). Más részük már új sarj, a régi árnyékban felnőtt ígéretes fiatal művésznemzedék. (Binder Tibor, Collinasz György, Hosszú Károly, Pausz Ilona, Terbóts Gábor.)

Bukovinszky Gyula kiforrott, jó iskolájú művész, akinek különösen kassai városképei tükröznek nagy szeretetet. Haltenberger Anna biztoskezü grafikus, akinek könnyedén odavetett életábrázolásai egy pillanatfelvétel mozgalmasságával hatnak. Jabláczy plain-air női aktja biztos forma- és színérzékű művész alkotása. Kárpátfalvit kissé megköti tématisztelete, élethű tájképeiből hiányzik a művész egyéniségének vonása. Nádaskai tájszemlélete tiszta, visszaadása kifejező. A tájba illesztett figurális rész megkapó, erőt kifejező, bátor. Portréjából hiányzik az egységbe-fogottság. N. Sóllymos

¹⁶ Ugyanott. 68. 1.

Neszta a természeti tárgyakat körüllebegő levegőt igyekszik megfogni, sokszor igen hangulatosan, meghatóan. Ruttkay is a levegő, a finomságok szerelmese. Tájékein nem a nyers igazság-keresés a főcél, hanem a művészt meghihető hangulat visszaadása. R. Nyíry Lili plasztikája ötletes formaérzésre és szellemes kifejező erőre, valamint a felhasznált anyag sajátosságainak biztos ismeretére vall. Vass Béla, mint építőművész, alkotásait nem önmagukért-valóságban fogja meg, de beleépíti őket a környezetükbe. Ezzel emeli az építőmesterséget művészetté. Zsámbor István a hegyvidék hangulatának hivatott festője, akár hideg alkonyatot, akár völgy mélyére szorult napsütötte falucskát fest.

A fiatalok is mind határozott tehetség s ha egyikén-másikán még meg is érzik az iskola hatása, egyéniségük már bontakozóban van. A „Lehrjahre“ értelme nem az, hogy egész életre való utat határozzanak meg, de az, hogy az egyéniségen átszűrődve megneveljék a gondos tanulmányok nélkül vadnak induló tehetséget. A mesterhez vagy iskolához való túlságos ragaszkodás modorosságra nevel, elfojtja az egyéniséget és idehaza megzavarja a művészi élet összhangját. Ez a megállapítás Pausz Ilona határozott római modorára és Hosszú Károly Parist visszaérző stílusára vonatkozik. Terbóts Gábor is kétségtelen tehetség, csak még nem érez elég felelősséget sem témájával, sem munkájával szemben. Collinásy meglepő kifejező ereje mellett hideg színeit hozta valahonnan magával, amelyek idegenül hatnak Kassa levegőjében. Binder Tibor biztos formaérzékét kell kiemelnünk, színskálája azonban még nem elég tiszta, életszerű.

Ennyi lehet a felszabadulás ötödik évfordulója alkalmából rendezett kiállításon szerzett futó impressziók s a művészek egyéb újabb, itt ki nem állított művei alapján leszűrhető, tárgyilagos megállapítás. Mindenesetre megnyugtató, sőt öröndetes, hogy Kassának a megszállás húsz évén átmentett magyar művészete az aránylag rövid idő alatt ennyire megizmosodva s ennyi új ígérettel indul neki a jövőnek.

A MŰVÉSZETI ÉLET KÉT TÉNYEZŐJÉRŐL: művésztől és mecénásról ejtettem egy-két futó szót rövid tanulmányom elméleti alapvetésénél. Hibás volna a következtetés, ha azt hinnők, hogy csak ez a két összetevő biztosítja a művészeti élet fejlettségét s hogy a kettő egyedül is alkalmas annak megteremtésére és fenntartására. Ha a modern művészeti életet megfigyeljük, azt kell látnunk, hogy a mecénás: a mai polgári társadalom, ízlésben messze a művészeti fejlődés mögött kullog. A művész tehát vagy úgy biztosítja az életlehetőségét, hogy eladja magát a közönsége ízlésének, vagy úgy, hogy megelőlegezik egy-két, haladottabb szellemű pártfogójától várható jövedelemmel s ha ez is elakad — egy lyukkal beljebb húzza a nadrágszíját, de nem lesz hűtlen művészi hitéhez.

Az eleve hihetetlennek tűnik föl, hogy Kassa társadalma huszonegy művésznak adjon kenyeret, pláne, ha meggondoljuk, hogy az átlagos közönség-ízlésnek hódoló, művész mezébe, öltözött mesterember egy sincs közöttük. Azokról, akik ecsettel fotografálnak ösöknék

induló új gazdagokat, vagy akik kispolgári szalonok falait „díszítő“ giccsekkel keresik el a kenyeret az igazi művészek elől — említés se essék ezekben az ünnepi órákban. Hogy lehet hát az, hogy ezek a mai fejlődési fokukon soha meg nem álló, mindig új utat kereső, jövőbe tekintő kassai művészek, akiknek új hangját, egyéniségét az ország színe előtt, nagy, műértő személyiségek is elismerik s akiknek haladását, igazságkeresését kiállításról kiállításra mi is észlelhetjük, ha szűkösen, áldozatosan is, meg tudnak élni.

A dolog nyitját talán a kassai művészeti élet hagyományaiban találjuk meg. A XVII. századbeli Spillenberger János, bár olyan neves képművész volt, hogy — amint említettük — Bethlen Gábor fejedelem Gyulaféhérvárra is elvitte palotája menyezetképének megfestésére, azzal biztosította a „jobb kenyerét“ — s valószínűleg művészetének függetlenségét is —, hogy — kihasználva a háborús konjunktúrát — a Csermely-patakon salétrom-malmot állított föl s a béke beköszöntésével papírmalommal alakította át. (Az épület ma is áll, előbb nyaralóvendéglő, majd erdészlak lett a „Papírmalomhoz“ címezve.)¹⁷

Ezt a „mellékkeresetet“, a művésztől független életbiztosítást ma is megfigyelhetjük művészeink legtöbbjénél. Mérleg és meggondolás, dolga, mi hasznosabb: megkeresni a kenyeret, hogy a művész robotmentes óráiban szabadon élhessen művészi álmainak, vagy minden áron hínek maradni az ecsethez, amíg vagy belefárad a művész a szizifuszi munkába, vagy megadja magát a sorsának s eladja magát a közönségnek.

Lehet, hogy Kassa művészei mennyiségben kevesebbet termelnek, mint amennyi kitelnék belőlük, de ami kikerül az ecsetjük, vésszük alól, az minőségben pótolja a hiányt, mert őszinte, mert abban önmagukat adják, fenntartás és megalkuvás nélkül. Ez a kassai művészeti élet egyéni jellegzetességének titka. És még valami, ami miatt vállalták a középkorban a céhalkotásra elegendő számú művészeink s vállalják ma is még a város művészeti igényvel bíró lakosságához viszonyítva aránytalanul nagyszámú művészeink, ki a nélkülözést, ki a kétlaki életet. Kassa levegője ez a valami, Kassa művészetet lehelő és ihlető szelleme. Ez a megfoghatatlan, irreális — vagy talán csak szóval kifejezhetetlen — valami, amit azonban mindenki megérez, aki Kassa sajátos lelkiségének varázslata alá kerül. A táj-e, amelyben a fűz- és a nyárfa a fenyővel és égerfával szomszédol? Amelyben rohanó hegyi patak és — hol kristálytisza, hol iszapos árat hömpölygető — folyó találkozik? Amely tavasztól ősziig szinte hetente váltja színét a smaragd zöldjétől az arany sárgáján át a rubint vöröséig? A házsorok-e, amelyek ma is őrzik és éreztetik még az ősi „villa regia“ tojás alakját? A műemlékek-e, amelyekbe századok előtt való gondolatok kövesedtek meg s mégis elevenek, beszédesek ma is? A Hernádpárt-e, melynek sokszínű kavicsából mozaik-alkotásra alkalmas nemes követ pattint a művész? A várhegy-e, melynek porlódó faragott kövei közt régi idők emlékei, legendái után kutat első kirándulásán az

¹⁷ Kerekes: Polgári Társadalmunk a XVII. században 222. 1.

eszére eszmélt gyermek? Az örökös szél-e, mely, bármerre fordulsz a zeg-zugos utcákon, mindig szembe fúj? De éppen ezzel a szakadatlan ellenállással edz kitartóvá, szívóssá?

Ki tudná megnevezni, mi az a varázslat, amely ideköt és idevonz egy művészsereget, hogy ennek a Kassai Léleknek legyen a kifejezője. És még egy megfigyelés: Ez a Kassai Lélek abban fejeződik ki a legbiztosabban, hogy csak magyar, vagy általa magyarrá hangolt lélek előtt nyilatkozik meg a maga teljességében. Ismerek idegenek által, megrendelészerűen Kassáról festett képeket. Mind élettelen az, színtelen, nem a lényegét, csak a mutatósságot megfogó. Csak a szemnek szól, mint egy képeslevezőlappal, nem a lélekhez. (Wiesenthal.)

Sok szó esett már arról, hogy ha Kassának ilyen művészetet, szépet lehelő a levegője, helye volna itt egy tanulást és fejlődést biztosító művésztelepnak. Ide lyukad ki Gerevich is idézett talumánya végén. A kassai magyar művészeti élet fényes múltjának és biztató jelenének rövidke seregszemléje után hadd álljon itt újra a sürgető, talán lelkiismeretet megmozgató kérdés: Miért nincs Kassán állandó művésztelep? Vagy legalább is, miért nem kap Kassa is olyan művészi, tanulmányi ösztöndíjakat, mint amilyenek az ország más vidékeihez, a Balatonhoz, vagy Erdélyhez vannak kötve? ...

SZIKLAY FERENC

KASSA KERESKEDELME ÉS IPARA

NAGY LAJOS MAGYAR KIRÁLY 1347-BEN Kassa városának budai városjogot, egyben árumegállítójogot adományozott.¹ Mindkét jog adományozása már fejlett városi életet és kereskedelmet, valamint ipart feltételezett, mert a budai városjog önkormányzatot jelentett, aminek előfeltétele fejlett szellemi műveltség, az árumegállító jog előfeltétele pedig fejlett ipar és kereskedelem volt, mert anélkül az árumegállító jog kihasználhatatlan és értelem nélküli lett volna.

Más privilégiumok mellett különösen e két jog következménye volt, hogy Kassa város a középkorban és az újkorban valóban „kinccses“ város lett és virágzott. A budai városjog függetlenné tette a várost, ami érthető vonzóerőt gyakorolt a középkori iparosokra és kereskedőkre, az árumegállító jog elősegítette a városi polgárság gazdagodását, mert lehetővé tette nekik, hogy az átvonuló kereskedők cikkeit megszerezhessék és haszonnal továbbadják.

Kassa már Károly Róbert király életében jelentős város volt, mert ama városokhoz tartozott, ahol harmincadhivatal volt. A város kereskedelmi jelentősége a további századok folyamán sem csökkent, hanem csak növekedett, amit többek között az a körülmény is mutat, hogy az 1558-ban megszervezett első magyarországi, Pozsonyból kiinduló rendszeres postáját végállomása volt.²

Kassa jelentőségét kiemeli az a körülmény is, hogy Miksa király 1567-ben Kassára helyezte a szepesi kamarát. Kassa nagy gazdasági jelentősége Erdély különállása idején sem szűnt meg, amit számos gazdasági adaton kívül az is mutat, hogy politikai jelentősége is inkább növekedett. Erre utal az a körülmény, hogy Kassa a Felvidék főkapitányainak székhelye volt s hogy Boeskey, Bethlen, II. Rákóczi Ferenc hadjáratainak idején hadműveleti bázis volt. Ez csak olyan helyen lehetett, ahol a kereskedelem és ipar eléggé fel volt készülve arra, hogy hadfelszerelési központ lehessen.

A fejlett kereskedelemmel és iparral együtt járt, hogy Kassa jelentős szellemi centrum is volt. Ezt igazolja a P. Fehér Mátyás egy hírlapi cikkében közölt az az adat, hogy Mátyás király budai egyeteme Budának török kézre jutása után Kassán keresett és talált hajlékot. 1657-ben pedig Kisdy Benedek egri püspök Kassán egyetemet alapított, amelynek I. Lipót 1660-ban ugyanazokat a jogokat és kiváltságokat adta, amilyenekkel a bécsi, prágai, nagyszombati, stb. egyetemek rendelkeztek.³

¹ Dr. Wide Béla: Kassa története és műemlékei. 1941. 29. 1.

² Dr. Wick Béla: Id. m. 68. 1.

³ Dr. Wick Béla: Id. m. 130. 1.

Bár kétségtelen, hogy főleg kezdetben a kassai kereskedők és iparosok jelentős részben németek voltak, már a XVI. és XVII. században Kassa lakossága s így kereskedői és iparosai túlnyomó részben magyarok voltak. Bizonyítják ezt a magyar nyelvű céhszabályzatok és a város adólajstromai, amelyek túlnyomó részben magyar nevű lakosságot tüntetnek fel. Dr. Wick Béla idézett munkájában közli Kassa város háztulajdonosainak jegyzékét 1677-ből, amelyben 388 magyar, 61 német, 45 szláv nevű (lengyel, szlovák, rutén) és 24 latin, olasz és bizonytalan nemzetiségű háztulajdonos neve van felsorolva.

A török kiűzése után talán nem fejlődött olyan mértékben, mint más városok, de jelentőségét mindig megtartotta. Kassa gazdasági életében jelentősebb esemény csak a XIX. században jegyezhető fel, amidőn 1844-ben megalakult az országban a második takarékpénztár Kassai Takarékpénztár cég alatt és 1860-ban, amidőn megnyílt a vasútállomása, 1866—1873-ig megépült részletekben a Kassa-Oderbergi vasút, amely saját és a kezelésébe vont helyiérdekű vasutakkal együtt összesen 760 km-es hálózattal rendelkezett.

A város nyugodt fejlődése nagy hátrányt szenvedett az 1918 december 29-én bekövetkezett cseh megszállás által. Bár közben a magyarországi vörös csapatok elkergették a megszállókat, azok az antanthatalmak közbelépése után egy hónap múlva újra visszatértek 1919 július havában s az 1920 június 4-i trianoni békediktátum az 1938-ban bekövetkezett felszabadulásig súlyos helyzetbe döntötte Kassa város lakosságát. A megszálló hatalom mindent elkövetett, hogy a túlnyomó többségű magyar lakosságot gyengítse. Eme törekvésnek nem utolsó eszköze volt az a sok hátrány, amellyel a magyar érzésű kereskedő- és iparosréteget elszegényíteni s így elnemzetleníteni akarták. Ha csak mód volt rá, a magyar kereskedőt vagy iparost a közszállításoknál mellőzték, igazságtalan adókkal sújtották, százféle közigazgatási szekatúrával molesztálták.

Hogy Kassa nyilvánvaló magyar többségét minél jobban gyengítsék, a hivatalokba fölös számú cseh hivatalnokot neveztek ki, úgyhogy egyes helyeken háromszor annyi hivatalnok volt alkalmazva, mint a magyar uralom alatt. Ezek részére bérkaszárnnyakat építettek, legtöbbször az általános városkép megrontásával. Eme bérházakon kívül csak a postapalota és az ú. n. Ruman-internátus az egyedüli említésre méltó építkezés a cseh időben. Azonban ezeknél az építkezéseknél is majdnem kizárólag csak cseh iparosok kaptak munkát.

A cseh uralom ideje alatt a magyar kereskedők és iparosok vagy elszegényedtek, vagy pedig a legjobb esetben éppen csak hogy felszínen tudták magukat tartani.

Hogy az idegen uralom helyzetét még jobban meg tudja erősíteni, Kassán cseh-szlovák műegyetem felállítását határozta el. Ebből a célból a kir. jogakadémia épületére dísztelen második emeletet húztak és azt a műegyetem központi épületének szánták. 1938-ban már a tanárok egy részét is kinevezték, de a műegyetem működését már nem tudta megkezdeni, mert közbejött a bécsi döntés, amely 1938 november 2-án a lakosság és minden magyar kimondhatatlan örömére Kassa városát is visszacsatolta a megmaradt Magyarországhoz.

Kassának az anyaországához való visszatérése a magyar kereskedelem és ipar helyzetében lényeges javulást hozott. Hogy ez a javulás nem volt nagyobb mérvű, azt részben az a sajnálatos körülmény okozta, hogy az új országhatár alig néhány kilométerre Kassától húzódik s ezzel Kassa évszázados vevőköre igen összeszűkült. Így pl. Kassabéla, Kassahámor községek, amelyeknek területén Kassa városának nagy erdőterületei is vannak, a határon túl maradtak. Eperjest és a szepesi városokat is most országhatár választja el attól a Kassától, amely évszázadokon át élénk kereskedelmet folytatott velük. Továbbá pl. Mecenzéf is, amelyet Kassával vasútvonal köt össze és amelyet Szlovákiától egy télen át járhatatlan hegyhát választ el, minden erőfeszítés és kérelmezés ellenére is elvágva maradt Kassától, amely a mecenzéfi kisvasiparnak természetes piaca volt.

Hogy ezeket a hátrányokat legalább részben ellensúlyozza, a magyar királyi kormány elhatározta, hogy Kassán műegyetemet állít fel közgazdaságtudományi fakultással. Minthogy azonban a műegyetem felállítása hosszabb előkészületeket, épületeket, felszerelést igényel, egyelőre a legkönnyebben létesíthető részét állította fel Kereskedelmi Főiskola alakjában a régi jogakadémia épületében. Az előkészületek elvégzésére a m. kir. kormány e sorok íróját küldötte ki, aki az illetékes hatóságok jóakarató és tevékeny közreműködése mellett nem egészen két hónap alatt megszervezte és ideiglenesen be is rendezte a Főiskolát, úgyhogy azt 1939. szeptember 15-én dr. Szily Kálmán m. kir. titkos tanácsos, államtitkár, a m. kir. kormány nevében, a minisztériumok, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem, a debreceni Tisza István Tudományegyetem, a miskolci ev. Jogakadémia képviselőinek és nagyszámú díszes közönség jelenlétében ünnepélyesen megnyitotta.

Bár eleinte több oldalról aggodalmak hangzottak el abban a tekintetben, hogy Kassán a Kereskedelmi Főiskola nem lesz eléggé látogatott, a szülők és a tanulni vágyó ifjúság rácafoltt ezekre az aggodalmakra. Mindjárt az első évben a rendelkezésre álló férőhelyekhez képest teljes számú hallgatóság jelentkezett és a következő tanévekben a létszám állandóan növekedett. Ezt a fejlődést áttekinthetően szemlélteti a következő összeállítás a beiratkozott hallgatókról:

	I. évf.	II. évf.	Revizori tanf.	összesen
1939/40. tanév	117	—	—	117
1940/41. „	123	97	—	220
1941/42. „	125	102	—	227
1942M3. „	139	99	17	255
1943/44. „	150	112	19	281

Amint ebből az összeállításból látható, látogatottság tekintetében a Kassai Kereskedelmi Főiskola állandó fejlődést mutat. Kétségtelen, hogy ehhez a fejlődéshez jelentékeny mértékben hozzájárult a m. kir. kormány áldozatkészsége, amennyiben a Főiskola tandíját és egyéb díjait az egyetemekhez és más főiskolákhoz képest lényegesen alacsonyabban állapította meg, a férőhallgatók részére a Rákóczi-internátust 80 férőhellyel, a nőhallgatók részére a Szt. Domonkos rendi apáca-

zárdában internátust 30 férőhellyel létesített és tart fenn jelentékeny áldozattal.

Viszont az is kétségtelen, hogy a főiskolai tanulmányokban való elmélyedésre Kassa város sokkal kedvezőbb környezetet jelent, mint egy milliós nagyváros és bár a közbejött világháború és Kassa város 1941 június 26-án történt bombázása a műegyetem felállítását és a Főiskola nagyobbarányú fejlesztését elodázta, a Főiskola életképességét nemcsak a hallgatóság számának állandó emelkedése igazolja, hanem az a körülmény is, hogy az ország nagyvállalatai a végzett hallgatók képzettsége, szorgalma és rátermettsége tekintetében igen elismerően nyilatkoztak minden felszólítás nélkül.

Feltétlenül vonzóerőt gyakorol ezenkívül az a számos ösztöndíj is, amelyeket a vallás- és közoktatásügyi, valamint a közlekedés- és kereskedelemügyi m. kir. minisztériumok, Kassa thj. sz. kir. város, a kassai vezető pénzintézetek, a kassai, miskolci és győri kereskedelmi-es iparkamarák, az Omge alapítottak a Főiskolával kapcsolatban.

Hogy pedig a hallgatók a gyakorlati kereskedelmi élettel is megismerkedhessenek, a Főiskola az első évet elvégzett hallgatókat kereskedelmi és ipari vállalatokhoz nyári üzemi gyakorlatra küldi ki. A Főiskolának ezt az úttörő akcióját a gyakorlati élet olyan nagy megértéssel fogadta, hogy a nyári üzemi gyakorlat lebonyolítása évről-évre a legteljesebb siker jegyében folyik.

A Főiskolával kapcsolatban a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter Úr 92.638/1942. IV. 1. számú rendelettel revizori tanfolyam létesült a 2.350/1940. M. E. sz. rendelet alapján. Ugyanakkor hasonló tanfolyamok alakultok a kolozsvári Ferenc József és pécsi Erzsébet Tudományegyetemen is. A revizori tanfolyam azóta megnyílt és a hallgatók szorgalmasan készülnek jövődi hivatásukra.

Hogy a Kassai Kereskedelmi Főiskola mennyire bevált intézménnyé lett, mutatja az a körülmény is, hogy a m. kir. kormány Újvidéken hasonló főiskolát állított fel Keleti Kereskedelmi Főiskola néven a Kassai Kereskedelmi Főiskola mintájára.

Az előrebocsátottak után megokolt az a remény, hogy a Kassai Kereskedelmi Főiskola Kassa és a Felvidék kereskedelmére és iparára serkentő hatásának fog mutatkozni.

Amidőn Kassa kereskedelméről és iparáról van szó, lehetetlen meg nem emlékeznünk az 500 éves Kassai Kereskedők Testületéről (Grémiumról), amely fél évezreden át örökdi a kassai kereskedők szellemi és anyagi jóléte felett. Hasonlóképen áldásos tevékenységet folytat ugyanilyen irányban a törvényadta keretek között a Kassai Kereskedelmi és Iparkamara is, amelynek működési köre ugyan messze túlterjed Kassa határain, de kétségtelen, hogy a kassai kereskedelem és ipar érdekeinek védelme is elsőrangú feladatai közé tartozik. Jelenleg ugyan a kassai kereskedelem és ipar erősen sínyli a háborúokozta nehéz viszonyokat, de remélni lehet, hogy a békés viszonyok visszatérése újból a régi virágzó állapotba emeli a kassai gazdasági életet.

A FELSZABADULT KASSA KÖZEGÉSZSÉGÜGYE

A HAZATÉRT KASSA közegészségügyének első öt esztendejéről szóló közleményben nem számolhatunk be különös eredményekről, mert a közegészségügyi munka eredményességét csak egy-két évtizeddel mérhetjük. A beszámoló célkitűzéseinket elősegítő intézmények megszervezését, beállítását, tehát elsősorban szervezési kérdéseket tartalmazhat, amelyekből következtethetünk az egészségügyi munka minőségére és mennyiségére, mert a meglévő, szervezett intézmények az alapjai, illetve adják meg a lehetőséget és részben megszabják az egészségügyi munka irányát is. Ha már most a visszacsatolás óta eltelt időről kívánunk beszámolni, szükségszerűen összehasonlításokat kell végeznünk a csehszlovák megszállás húsz esztendeje alatt létesített intézményekkel és egészségügyi munkával. Vizsgálat alá kell vennünk azt is, hogy mi az, amit az átvételkor itt találtunk, azokat mennyire lehetett a magyar egészségvédelem rendszeréhez alkalmazni, mert csak így tudtuk megállapítani, hogy melyek azok az intézmények, amelyeket az egészségvédelem szempontjából szervezni kell.

A közegészségügyi munka 1938 december 22-én a polgári közigazgatással vette kezdetét. Az intézmények átvételénél megállapítást nyert, hogy a csehek a berendezések javarészét elhurcolták. A kórház felszerelése igen hiányos volt, az egészségvédelem célját szolgáló ú. n. Vöröskeresztes-házat teljesen kiürítették. Az egészségvédelmi intézmények igen hiányosak lehettek, mert az egyes védelmi ágaknak még megfelelő helyiségei sem voltak, amit találtunk, az sem volt a szükségletnek megfelelő. A mai modern értelemben vett egészségvédelmi munkának alig voltak meg a nyomai. A lebecsülés szándéka nélkül meg kell állapítani, hogy nem sok történhetett a városban az intézményes egészségvédelem, a megelőző orvosi munka terén.

Az átvétel alkalmával Kassán a Kovács-utca 43. sz. alatti helyiség emeletén a tiszti főorvosi hivatal részére 3, a központi szegénybeteg-rendelő részére 2 helyiség állott rendelkezésre. Ez utóbbi 2 helyiség a csehszlovák időkben a tüdőbeteggondozó célját is szolgálta. E helyiségekről annyit jegyzek meg, hogy a váróhelyiség ablakai a lépcsőházra nyíltak, a helyiség teljesen sötét volt. A mellékhelyiségek higiénikus szempontból súlyosan kifogás alá estek. Ugyanezen épületben az iskolás vizsgálatok és iskolafogászat részére egy alig felszerelt helyiség volt a földszinten. Az anya- és csecsemővédelem részére 3 helyiség állt rendelkezésre a Bubics Zsigmond-utcai Vöröskeresztes-házban. Ezeket az aránylag kis helyiségeket sem elhelyezésüknél, sem minőségüknél fogva nem tartottuk alkalmasnak arra, hogy bennük a magyar egészségvédelmi rendszernek megfelelő és Kassa színvonalához méltó egészségvédelmi munkát elvégezhessük. A

legelső feladatunk tehát megfelelő épület biztosítása volt, ahol az összes szakvédelmi ágazatokat csoportosíthattuk.

Az elhelyezés biztosításáig is ideiglenesen a meglévő helyiségekben történt meg gyors ütemben a zöldkeresztes egészségvédelmi munka megszervezése úgy, hogy 1939 január 18-án az anya- és csecsemővédelmi tanácsadások, majd rövidesen a nemibeteg-gondozás és még ez év március havában a tüdőbetegek gondozása is megindult.

A város a tiszti főorvosi hivatal és az egészségügyi egészségvédelmi munka: az Egészségház részére végleges elhelyezést biztosított a Belügyminisztérium és a Magyar a Magyaraiért mozgalom támogatásával átalakított központi fekvésű Mészáros-utca 31. sz. alatt lévő régi, félig már lebontás alatt álló volt pénzügyigazgatósági épületben. Az épületet 1941 március 30-án adták át ünnepélyesen rendeltetésének. Az egészségház a tiszti főorvosi hivatalon kívül szerencsésen egyesíti magában a szociális gondozás céljait szolgáló intézményeket is. A régi épületet a mai kor higiénikus követelményeinek megfelelően sikerült átalakítani. Természetesen az épület beosztásával számolni kellett, pl. a középfolyosós-rendszer, az utcai homlokzat megváltoztatásáról szó sem lehetett. Az épület középső tágas kapubejárátát szélvédő ajtókkal láttuk el, hogy a lépcsőház, folyosó lehülését megakadályozzuk. A földszinten helyeztük el a Tüdőbeteg-gondozó intézetet már csak azért is, hogy az esetleg fegyelmetlen fertőző betegek ne fertőzzenek szerte az épületben. A földszint másik oldalán az anya- és csecsemőgondozás, a szegénygondozó hivatal, a Magyar Norma és a Szociális Gondozó irodái nyertek elhelyezést. A Tüdőbeteg-gondozót, amely a földszint egész baloldali részét elfoglalja, meglehetősen szerencsésen sikerült az épület többi részétől elkülöníteni. A gondozónak felvételi irodája, orvosi rendelője, Röntgen, előhívó, légmellkezelő szobája van, a várószobából még egy pihenőhelyiség nyílik a légmellkezelésben részesülő betegek számára. Itt tölthetik el idejüket a vidéki betegek is a vonat indulásáig. A szükséges előteres mellék-helyiségekről itt külön gondoskodtunk. Az anya- és csecsemővédő számára nagy váróhelyiség, felvételi iroda, tanácsadóhelyiség áll rendelkezésre, az utóbbiban végezzük kellő időbeosztással a csecsemők quarz-kezelését is. Tágas és a forgalomhoz szükséges széles lépcsőház vezet az emeletre. Az I. emeleten a tiszti főorvosi hivatal, Közjóléti Szövetkezet, vendégszoba, központi laboratórium, külön orvosi szoba, a központi szegénybeteg rendelő és a Nemibeteggondozó Intézet nyert elhelyezést. A tiszti főorvosi hivatal elhelyezését úgy oldottuk meg, hogy az ott lévő irodák és a vizsgáló szoba megközelítése a közönség számára minél kényelmesebb, a munka szempontjából minél célszerűbb legyen. Ezért a két tisztiorvos szobája közé helyeztük el a vizsgáló helyiséget, melyet így a tisztiorvosok felváltva használhatnak. Itt végezzük a házasság előtti orvosi tanácsadást is. A szegénybeteg rendelő és nemibeteggondozó helyiségei azonosak. A munkát különböző időben végzik, úgy, hogy a két rendelés egymást nem zavarja. A nemek szerint elkülönített váró és kezelő helyiségek szobáit 3—3 vetkőző fülke köti össze, ami a folyamatos és gyorsabb vizsgálatot, valamint a kezelést is elősegíti. Az orvosi szobában nyert elhelyezést

szívizsgáló-állomásunk, az Electro-Cardiograph-készülék is. A II. emeleten 6 védő részére biztosítottunk bentlakási lehetőséget, azonkívül itt helyeztük el a 2 szoba, konyha, kamra, fürdőszoba, előszobából álló házfelügyelői lakást is. A lépcsőházi feljáráttal szemben középhelyet foglal el a tanácsterem, amely a szokásos munkamegbeszéléseken kívül, a munkánkat támogató társadalmi egyesületeknek is rendelkezésére áll. A Vöröskereszt Egyesület itt tartja fogadó-óráit, részben itt végzi a MANSZ. számunkra oly hasznos szabás-varrási munkáit. A tanácsterem az Óvónők Körének, az Egészségvédelmi Fiókszövetségnek is hivatalos helyisége. E mellett rendeztük be a jogi, lelki munkásvédelmi tanácsadó, képességvizsgáló helyiséget. Az emelet jobboldali részében az iskolaorvosi intézményt, fogászati rendelőt, ernyőképfelvető Röntgen-készüléket helyeztük el. Ez utóbbi nemcsak az iskolásgyermek, hanem egyéb tömegvizsgálatok céljait is szolgálja. Az alagsorban a központi fűtés gépháza, tüzelőanyag raktár, raktárhelyiség, zuhanyfürdő van. A zuhanyfürdő az iskolásgyermek és a szegénysorsú felnőttek számára készült. Általában az épület adottságai miatt a folyosó részeket, használtuk fel a tüdőbeteg-gondozónál, a szegénybeteg-gondozónál, a tisztí főorvosi hivatalnál és az iskolaorvosi intézménynél várószobául. Minden egyes várószobában hangszóró útján az anya- és csecsemővédő irodájából tarthatunk hangerősítőn keresztül propagandaelőadásokat, figyelmeztetéseket. Az épületben központi fűtés, melegvíz-ellátás van. A folyosókon, a tüdőbeteg-gondozói részekben vízöblítéses köpöcsészéket szereltünk fel. Az épület belső berendezése, amely igazán korszerű, elsősorban a város áldozatkészségét dicséri. Az iskola fogászat berendezését nagy részben a Magyar a Magyarért mozgalom ajándékozta, a tüdő- és nemibeteg-gondozó intézeteket belügyminiszteri támogatással rendeztük be. A tanácsterem és az egyes váróhelyiségek berendezéséhez dicséretreméltóan a helyi társadalom is hozzájárult.

A megfelelő intézmény biztosította az egészségvédelmi és szociális gondozás szoros együttműködését, új védelmi ágak bevezetését és lehetővé tette az egészségvédelmi, valamint a szociális munka kibővítését is. Új védelmi ágak: pl. szívbetegségek elleni küzdelem, pályaválasztási tanácsadó indulhattak meg és tömegeknek átvizsgálása, szűrővizsgálata vált lehetővé. A szakirodalomba vág a munka minőségére vonatkozó részletes adatoknak a közlése, azonban a munkakör kiszélesedését, a végzett munkát főbb vonásokban, főleg a forgalom adatait érintem annak szemléltetésére, hogy mi minden történt az öt év alatt.

Az anyavédelmi (terhes, szoptató nők védelme) tanácsadások forgalma a közel öt év alatt 9082 volt. Ezek közül először megjelent terhes nő volt 4151. Vérvizsgálatot terheseknél 4007, esetben végeztünk. Az anyavédelmi munkában mind az orvosi ellátás, mind a gondozás tekintetében a Bábaképző Intézet és a zöldkeresztes szolgálat között a legszorosabb együttműködés alakult ki. Az anyavédelmi tanácsadásokat ugyanis a Bábaképző Intézet szakorvosai látják el. Mind a Bábaképző Intézetben, mind, természetesen, a városban a kapcsolatos gondozói munkát a zöldkeresztes védőnők végzik. Itt kell meg-

emlékezni arról is, hogy a társadalom hölgytagjai is bekapcsolódtak főként a szegénysorsú otthon szülő anyák gyermekágyi gondozásába, ez otthoni felügyelet, takarítási, ellátási stb. munka elvégzése révén. A fokozott anyavédelem az alapja a jobb csecsemő védelemnek, például a széleskörű vérvizsgálatok a veleszületett vérbaj elleni küzdelmet teszik hatékonyabbá. A kassai elemiiskolás gyermekek világrahozott szifiliszére vonatkozó vizsgálatok,³ amelyeket a hazatérés után végeztek, aránylag magas, 2½%-os arányszáma azt mutatja, hogy a világrahozott szifilisz megelőzése terén itt. Kassán a cseh köztársaság igen keveset tehetett. A trianoni országrészben közel 10 év előtt voltak ilyen szomorú adatok, pedig akkor még a venereás kérdés törvény útján nem nyert intézményes rendezést. A fent közölt magas, veleszületett vérbaj arányszáma következtetni enged arra is, hogy az anyavédelem minőségi munkája nem lehetett valami elmélyített. Az anyavédelmet szolgálja f). születés után 6—8 héttel végzett utóvizsgálat és a közelmúltban megindított, a rákos megbetegedések korai felismerését szolgáló vizsgálatok.

Csecsemő- és gyermekvédelmi munkánk fokozottan épült és fejlődik az új keretek között. Míg az 1939. évben a forgalom 2915, addig ma már évi 6000 körül van. A hazatérés óta eltelt idő alatt az összes forgalom 22.286 csecsemő, 27.373 kisgyermek volt. A zöldkeresztes egészségvédelem gondozása az óvódás és elemi iskolás gyermekekre is kiterjed. A megváltozott háborús körülmények miatt még nem sikerült ezt oly széles körben végezni, mint ahogy tervbe vettük, de így is 4985 óvódás, 5025 elemi iskolás gyermeket vizsgáltunk meg a vissza-csatolás óta.

Az egészségvédelmi munkával párhuzamosan kiépítettük azokat a szociális intézményeket, amelyek szervesen kapcsolódnak a gyermekvédelemhez. A Magyar a Magyarért mozgalom támogatásával 44 bölcsődei ágyat szereltünk fel és ma mint teljesen új intézmény már két csecsemő-otthon működik. Ezeknek a fenntartását a város vállalta, a munkát a Katolikus Háziasszonyok Szövetsége is támogatja. A bölcsődékben 775 ápolási napon keresztül 1430 csecsemő — kizárólag munkáscsaládok csecsemői — részesült gondozásban, ellátásban. A csecsemő-otthon tejkonyhájából azonkívül kb. 2 év leforgása alatt 1,908.770 gramm tápszert adtunk ki. 1940. év folyamán hat óvodát állított be a város napközi otthon céljára. A szükséges átalakításokat, berendezést részben a Magyar a Magyarért mozgalom támogatásával szereztük be. A napközi otthonokban eddig 928 étkeztetési napon keresztül 8603 gyermek részesült teljes napi ellátásban. Minden nyár folyamán 240—250 gyermeknek biztosított a város e célra átalakított üdültetőtelepén hat héten át nyaralást. Itt kell megemlékeznünk az állami támogatással megszervezett zöldkeresztes tej- és cukorakciónál, melynek során 34.900 kg cukrot és 114.776 pengő árú tej került a vissza-

¹ Szentkirályi Zsigmond dr. egyet. m. tanár és Szentkirályi Irma laboratóriumi asszisztensnő: A kassai elemi iskolás gyermekek világrahozott szifiliszé. „Népegészségügy“ 1940. évi 19. szám.

csatolás óta díjtalanul kiosztásra.“ A csecsemővédelem során 683 esetben adtunk az angolkór leküzdésére D vitamin injekciót és 282 csecsemőnél végeztünk kvarz-kezelést. A csecsemők szociális gondozásához sorolhatjuk a vándorkelengye-akciót, amelyet mind az Országos Egészségvédelmi Szövetség, mind pedig a helyi társadalmi egyesületek, Pro Hungária, MANSZ., Tanügyi, Postás MANSZ., iskolák is támogattak a városi hozzájáruláson felül. Négy száz esetben kölcsönöztünk babakelengyét, 142 esetben bölcsőt.

A tüdőbeteggondozás munkája rendszeresen csak azután indulhatott meg, amikor a szükséges Röntgen-készülékeket beszereztük, önálló intézet létesítéséig az állami kórház végezte el a szükséges Röntgen-vizsgálatokat. Az Egészségház megnyitása után ernyőképfelevő Röntgen-készüléket szereztünk be és ez tette lehetővé a széleskörű, tömeg-szűrővizsgálatok elvégzését. Már az 1940. évi VI. t.-c. hatálybalépése előtt megkezdtük a háztartási alkalmazottak, tanoncok Röntgen-vizsgálatát és a mostoha körülmények között megindult tüdőbeteggondozás már az 1939. évben 956 Röntgen-vizsgálatot végzett. Ezt különösen akkor tudjuk értékelni, ha szembeállítjuk a csehszlovák uralom viszonyaival, amikor ugyanis az 1937. évi csehszlovák adatok szerint a 70.237 lakosú Kassán csak 27 Röntgen-vizsgálatot végeztetett a Tüdőbeteg-gondozó, amelynek saját Röntgen-készüléke sem volt, légmell-kezelést pedig egyáltalán nem végzett. A tüdővész ellen megindult küzdelem kiépítése így nem is mondható a csehszlovák tüdőgondozó működése folytatásának, hanem egészen újonnan alkotott szerve a hazai tuberkulózis ellen folytatott küzdelem mai szervezetének.² 1939 óta a Tüdőbeteg-gondozó Intézetben 12.199 személy jelent meg, 20.124 Röntgen-vizsgálatot, 20.614 ernyőképfelevélt végeztek és 171 betegnél 2140 légmell-kezelés történt. A gondozási munka során 541 nyílt és 2100 zárt folyamatot derített fel az intézet.

A nemibetegek gyógykezelését a megszállás ideje alatt a kórházi járóbeteg rendeléseken végezték, természetesen csak szegénysorsúaknál. Nemibeteggondozó intézet hiányában tulajdonképpen nem is volt gondozó munka. Az 1939. év elején megindult nemibeteggondozás munkája kétirányú. Széleskörű kutatómunka, amelynek célja tömeges szűrővizsgálatok során a betegeket és a fertőző forrásokat felkutatni és az így talált betegeket, fertőző forrásukat kezelésbe venni. Már az 1939—40. tanévben 3359 elemiiskolás szűrővizsgálata történt meg. Erre vonatkozóan fentebb már közöltem a vizsgálat eredményét. Szűrővizsgálatok történtek cigányokon, 926 cigány került vizsgálatra, akik közül 2505% bizonyult vérbajjal fertőzöttnek.³ A Nemibeteggondozó Intézet munkája eme széleskörű szűrővizsgálatok, majd az 1940. évi

² Dr. Schütz Ottó állami kórházi főorvos, a kassai Tüdőgondozó vezetője: A tuberculosz elleni küzdelem feladatai Kassán. Tuberculosis elleni küzdelem IV. évf. I. száma.

³ Dr. Szentkirályi Zsigmond egyet. m. tanár és Dr. Árvainé Szentkirályi Irma laboratóriumi asszisztensnő: A kassai cigányok venereás fertőzöttsége. „Népegészségügy“ 1941. évi 17. száma.

VI. t.-c. előírásai alapján kiszélesedett és így forgalma, amely 1940-ben 4000 körül volt, a folyó évben már 18.000 fölé emelkedett. Az 1939. évtől eltelt idő alatt a Nemibeteg gondozó Intézet összes forgalma 49.108 volt. Ezek közül először jelentkezett 6326, akik közül 1722 bizonyult betegnek. A szegénysorsú betegeknek, az 1941. évtől a Biztosító Intézetek tagjainak a díjtalan orvosi gyógykezelése is az intézetben történik. Csak a folyó évben 11.145 bismut, 6732 arsenobensol injekciós kezelést adott az intézet. A Tüdő- és Nemibeteg gondozó intézet munkája során rá kell mutatnom arra is, hogy az intézetek és az állami kórház között a legszorosabb együttműködés áll fenn és ez is nagymértékben biztosítja a betegellátás tökéletesebb voltát. A Tüdőbeteg-, valamint a Nemibeteg-gondozó Intézet vezető orvosai ugyanis a kórház főorvosai is és így biztosíthatjuk a szükséghez képest a betegek jobb intézeti elhelyezését is.

A megelőző egészségvédelmi munkán kívül a szegénysorsú betegek orvosi ellátását is az Egészségházban lévő központi szegénybeteg rendelőben látjuk el. A városi orvosok száma 1943-ban ötre emelkedett. A városi orvosok a hazatérés óta 36.992 esetben láttak el szegénybeteget. Egy kezelési esetre eső gyógyszer költsége Γ37 P-től Γ87 P-ig változott. A közgyógyszer ellátáson kívül a város az arra rászorultaknak az orvos által előírt diétás étkeztetést, illetve az ehhez szükséges nyersanyag beszerzését is lehetővé teszi a szegénysorsúaknak, s erre évi 2000'— P fedezetet biztosít. A városi orvosok végzik a tanoncok, háztartási alkalmazottak vizsgálatát is, 1255 tanonc, 1598 háztartási alkalmazott került vizsgálatra. A szegénybeteg ellátás során megemlítem az utóbbi időben megindított szívbeteg felkutatására és gondozására vonatkozó vizsgálatokat, melyeknek során eddig 100 electrocardiographies vizsgálatot végeztünk. Részben a megelőzést, részben a betegellátást szolgálja a Magyar a Magyarért mozgalom támogatásával berendezett és a város által fenntartott fogászati rendelő.

Az iskolafogászat 1941. évben kezdte meg működését, a szegénysorsú felnőttek fogászati ellátását személyzeti nehézségek miatt csak 1942. év vége felé kezdtük el. Kezelésben részesült 2742 tanuló, 394 felnőtt, akik közül 78 terhesanya volt. Átvizsgáltunk 3908 tanulót.

A munkásvédelem s a baleset-elhárítás szempontjából jelentős munkát kezdtünk meg a pályaválasztási és pszichológiai tanácsadásokkal, amelyeken összesen 330 személy jelent meg.

Az Országos Társadalombiztosító Intézet kiküldött tisztviselői rendszeres fogadóórát tartanak havonta egyszer az Egészségházban, amelyet 26 alkalommal vettek igénybe.

Jogi tanácsadás hetenkint egyszer van az Egészségházban, amelyet a helybeli ügyvédkamara tagjai tartanak. Ezt a szegénysorsúak 181 esetben keresték fel. A tanácsadó ügyvéd a peres ügyek képviselőjét átvette 47, az ügy elintézéséhez szükséges jogi tanácsot 66, egyéb szükséges intézkedéseket 63 esetben végzett.

Az Egészségházzal együtt működő lelkészek útján lelki gondozási is nyújtunk.

Gondozási munka során a zöldkeresztes védőnők, akiknek száma

lassan nyolca emelkedett, 1939-ben 2611, 1940-ben 7896, 1941-ben 11.141, 1942-ben 9922 és ez év első kilenc hónapjában 8171, összesen tehát 39.741 családlátogatást végeztek.

Az Egészségházban oktató munka is folyik. A tisztí orvosi tanfolyam hallgatóinak egy része a gyakorlati kiképzés során a kassai tisztí főorvosi hivatalba is beosztást nyer. A kassai Ápoló- és Védőnőképző Intézet növendékei ugyancsak itt kapják részben gyakorlati oktatásukat. A védőnők rendszeres csecsemőápolási tanfolyamokat tartanak az ú. n. Kisanyák Iskolája keretében, melyeken eddig 290 leány, illetve asszony kapott rendszeres oktatást. Itt kell megemlékeznünk a zöldkeresztes ételmezési tanfolyamokról is, ezeken eddig 480 hallgató vett részt. Az elsősegélynyújtási tanfolyamoknak 3939 hallgatója volt.

Csak egész röviden említem meg a hatósági orvosoknak a fertőző betegségek leküzdésével kapcsolatos munkakörét. A fertőző betegségek bejelentését a magyar jogszabály pontosabban előírja, így természetes, hogy a fertőző betegségek bejelentése, felkutatása tökéletesebb. Ugyancsak a magyar jogszabályban előírt egyes kötelező vagy szélesebbkörű védőoltások, mint pld. a kötelező diftéria védőoltás, jelentősen éreztetik hatásukat a fertőző betegségek csökkenésében. A diftériamegbetegedések száma 1939-ben még 111, a fokozatos fejlődés következtében a folyó évben már 59-re csökkent, minden valószínűség szerint az 1939. év óta elvégzett kötelező oltások eredményeként. A széleskörű tífusz védőoltások is kedvezően befolyásolták a tífusz halálozási számát, s természetesen a megbetegedések számát is. A fertőző betegségek elleni küzdelmet hatékonyan elősegíti a város által az állami kórházzal karöltve felállított fertőtlenítő intézet, amely különösen a nagyszámú cigányság rendszeres tetvetlenítését és az egyéb szakszerű fertőtlenítéseket végzi.

Az egészségvédelmi munka korszerű kiépítése fokozott anyagi áldozatokat is kíván. A város közönsége a legteljesebb megértéssel hozta meg ezeket az áldozatokat. A város vezetősége a legmesszebbmenő támogatással tette lehetővé ezt a fejlődést. Érdekes megemlíteni a város közegészségügyi költségvetésének alakulását. A közegészségügyi és állategészségügyi kiadások a csehszlovák idő utolsó évében a költségvetés 4.67%-át tették ki, 1939-ben ez 6.27 %-ra, 1940-ben 7.6%-ra emelkedett. Ettől kezdve a nagyobb beruházások elvégzése után 1941-ben 5.7%, 1942-ben 5.54%, 1943-ben 5.89 %-ra csökkent.⁴

Eltekintve a korszerűsítéssel, munkabővüléssel járó esetenkénti beruházásoktól, célunk — és ez részben az egészségügyi munka eredményét is jelentené —, hogy a racionális egészségügyi ellátással ezeket az összegeket továbbra is csökkentjük. A beszámolóból azonban máris nyilvánvaló, hogy ha az 1943-as háborús év 5.89 %-át szembeállítjuk a csehszlovák 4.67 %-kal és figyelembe vesszük az egészségügyi munka mennyiségi, minőségi javulását, hogy a fokozott, bővült egészség-

⁴ Dr. Pohl Sándor Kassa thj. sz. kir. város polgármestere: 1939., 1940., 1941., 1942. évi költségvetés.

ségügyi munkakört a város ma aránylag lényegesen kisebb anyagi áldozattal látja el.

Az általános közegészségügyi, köztisztasági, lakáshigiéna, ipari műhelyek higiénája, stb. s egyéb szociális higiénás kérdések megoldására vonatkozó terveink keresztülvitelét a háborús viszonyok megakadályozták és bár többé-kevésbé ezen a téren is, ha kisebb mértékben, de javulás mutatkozik, végleges megoldásuk az eljövendő békeévek programja.

Nem tartozik a város közegészségügyi intézményei közé, de e helyen meg kell emlékezni a város közegészségügyi szempontjából is nagyjelentőségű és a fent említett együttműködés során a megeiőző egészségvédelmi munkába is erőteljesen bekapcsolódott állami intézményekről: az Állami Kórházról, Bábaképző Intézetéről és az Állami Ápoló- és Védőnőképző Intézetéről.

Az Állami Kórházat,⁵ amelynek építését 1914-ben a magyar kormány kezdte meg, de a világháború miatt befejezni nem tudta, a csehszlovák kormány 1924-ben nyitotta meg. A felszabadulásakor tehát a kórház még, alig volt 15 éves. Ennek ellenére máris átalakításokra, bővítésekre és kiegészítésekre volt szükség. A kórház ágyszáma az 1938. évi csehszlovák kórházi évkönyv szerint a felszabadulásakor 947 volt. — A bővítés főleg két irányban volt. nélkülözhetetlen: A fertőzőbetegek elkülönítésére mindössze 26—30 ágy szolgált, egy 3 részre tagolt kis épületben. Az ágyszám magában véve sem volt elegendő, de a tagoltság sem. Hiszen ha csak a három gyakrabban előforduló fertőző betegség, a tífusz, a vörheny és a diftéria előfordult, akkor már más fertőző beteget tulajdonképpen nem lehetett volna elhelyezni. Elsősorban a felnőtt tífusz betegek elhelyezéséről kellett gondoskodni. E célból a belgyógyászati osztállyal kapcsolatosan külön 40 ágyas felnőtt elkülönítő osztály létesült. Ezért fel kellett áldozni az addigi Pasteur-osztályt, ez azonban nem jelentett veszteséget, mert betegek addig is alig voltak s az ebmarta beteg ellátása külön osztály nélkül ma is megfelelő módon történik.

A másik fontos bővítés a tüdőbeteg-osztállyal kapcsolatos, melyet eredetileg 48 ágyra terveztek. Minthogy a fül-, orr- és gégeosztály létesítése eredetileg nem volt tervbe véve, az idők folyamán pedig felmerült ennek szükségessége is, a cseh impérium alatt a tüdőosztály földszintjét elvonták eredeti rendeltetésétől és itt fül-, orr- és gégeosztályt létesítettek. Az így elvesztett ágyak részleges pótlására 24 ágy helyén 35 ágyat helyeztek el a tüdőbeteg osztályon. Ez az ágyszám azonban Kassának és környékének kevés. Ezért megtörtént a fül-, orr- és gégeosztály áthelyezése és a tüdőosztály 70 ágygal bővült. Bár ez sem túl sok, de mégis lehetővé vált a férfi- és nőbetegek között is a fertőző és nem fertőző tüdőbetegek elkülönítése egymástól. Nemcsak kórtermek révén, hanem azzal is, hogy az épületnek különböző szárnyaiban vannak elhelyezve. Ezzel párhuzamosan megtörtént a tüdőbeteg-osztály teljes korszerűsítése megfelelő Röntgen-készülékkel, al-

⁵ Mészáros Gábor egyetemi m. tanár, igazgató-főorvos közlése.

kalmas árnyékoló berendezésekkel és a nélkülözhetetlen fektető csarnokokkal. Az áthelyezés a fül-, orr- és gégeosztály számára is előnyös változást hozott, mert míg régi helyén a térhiánnyal és egyéb célszerűtlenségekkel kellett megküzdenie, addig ma minden tekintetben megfelelő elhelyezésben részesült. Régebben a kezeléseket, kisebb műtéteket a műtőnek egyébként is szűk előkészítőjében kellett elvégezni, ma jól felszerelt, tágas kezelővel és ugyancsak megfelelő vizsgálóval rendelkezik, ami nélkülözhetetlen is ahhoz a nagy üzemhez, amit egy nagyforgalmú fül-, orr- és gégeosztály lebonyolít.

A gyermekosztály keretén belül a múltban csecsemőgyógyítás alig folyt. A felszabadulás után hamarosan egy külön 40 ágyas csecsemőosztály létesült, amelynek szükségességét legjobban az bizonyítja, hogy az óriási forgalommal a viszonylag magas ágyszám ellenére is alig bír megbirkózni, pedig mit jelent egy jól működő osztály a csecsemőhalandóság elleni harcban! A tüdőbeteg gyermekek elhelyezésére a gyermekosztályon külön 20 ágyas alosztály létesült, sajnos ennek állandó fenntartása az egyéb betegségek nagy száma miatt sokszor nem biztosítható.

A gümőkór elleni küzdelemben a kórházon belül más igen jelentős lépés is történt. Különlegesen képzett sebész szakorvos vezetése alatt külön tüdő- és gümősebészeti osztály létesült. Végül a legutóbbi időben a sebészeti osztályból kihasított osztályrészen külön önálló urológiai osztály létesült. A kórház ágyszáma ezek szerint 947-ről 1006-ra emelkedett. Nem szervezeti változást jelentett, de mégis meg kell említeni a város szívében lévő elme- és idegosztályt, a régi alapítványi kórház korszerűsítését. E több mint 100 éves épület már a világháború idején olyan állapotban volt, hogy az akkori feljegyzések ezt közegészségügyi botrányként emlegették. Az új kórház megnyitásakor ebben az épületben az elme- és idegosztályt helyezték el, de a csehszlovák uralom szinte semmit sem változtatott ezeken az állapotokon. A felszabadulásakor a legszörnyűbb képet mutatta az osztály. Elhanyagoltság, rozoga, szinte életveszélyes lépcső, sötétség, piszok, férgek, lepedő nélküli matracokon és szalmazsákokon fekvő meztelen betegek rémítették el az oda belépőt. Bár a régi épület korszerűvé csak igen nagy kiadások árán volna tehető, az eddig hozott jelentős anyagi áldozatok és változtatások már eddig is mérhetetlen eredményt mutatnak, minek következtében a fentebb leírt nyomortanyából elfogadható kórház létesült. Orvosi szempontból igen fontos volt az idegosztály kialakítása, mely azelőtt még csirájában is alig volt meg. Ennek nemcsak kórtermei és egyéb helyiségei, de a szükséges fizikális gyógyeszközei (fürdők, elektroterápiás és egyéb eszközök) is az utolsó évek eredményeként állanak a betegek rendelkezésére.

Mindezekon felül komoly fejlődést jelent az orvosi felszerelések tökélesítése is. Nemcsak a csehek által elhurcolt eszközök pótlása történt meg, hanem azoknak az újabb műszereknek, gyógyítóeszközöknek a beszerzése is, amelyeket nem nélkülözhet az orvostudomány, így pld. fizikoterápiás intézet létesítése, a Röntgen-osztály átalakítása, az idegosztály már említett fizikoterápiás felszerelése, stb.

A fejlődéshez lehet talán sorolni azt is, hogy a belügyminiszter különös súlyt vetett az orvosi kar kiválasztására is, s így biztosította a kórház működési színvonalát. Ezt mutatja, hogy ezidőszerint is 7 magántanár, közöttük egy rendkívüli tanár, dolgozik a kórházban. Ennek következménye az is, hogy a kórház gyógyító tevékenységen kívül komoly tudományos munkásságot és igen jelentős tanító tevékenységet is fejt ki.

A kórház akkor tölti be hivatását, ha nemcsak gyógyintézet, hanem voltaképpen egészségügyi központja a saját „ható területének“. A továbbképző munka is ide tartozik, de ezenkívül az is szükséges, hogy a kórház a „ható területén“ működő orvosokkal szoros kapcsolatban legyen. Ennek szükségét a kassai kórház is felismerte. Ezer* bevezette azt, hogy a kórház a beteget beküldő orvost a beteg kibocsátása után hivatalból, minden külön kérés vagy megkeresés nélkül értesíti a beteg kórisméjéről, állapotáról, sőt javaslatot is tesz a további kezelésre vonatkozóan. E közlésekre a beteg állapotára vonatkozóan választ is kér s ez úton a gyakorló orvosi karral szoros kapcsolatot tart fenn.

Egészségügyi szempontból jelentős az a munkásság is, amelyet a kórház az ápolónőképzés terén végez. A védőnői képzésen kívül több ápolónőképző tanfolyam volt már a kórházban.

Kellően nem méltányolt munkaterületet nyitott meg a kórház akkor, amikor hivatásos munkásokkal kezdte meg a lelki gondozást. A betegek szociális és lelki problémáinak megoldása, gondjaik megosztása, nemcsak szamaritánusi cselekedet, de a gyógyítás tekintetében sem elhanyagolható tényező. Fontos munka ez azért is, mert a betegség sokszor elősegíti, hogy az egyébként vallástalan, hitetlen beteget megfelelő irányba vezessék. Ez a munka csak a legutolsó években indult meg komolyan és rendszeresen, de máris eredményekkel kecsegtet.

A betegek szociális és lelki gondozásával kapcsolatosan megindult a kórházi alkalmazottak gondozása is. A lelki szükségletek kielégítésére lehetőségek megadása, szórakozási alkalmak nyújtása, anyagi és egyéb természetű gondok, problémák meghallgatása és azok megoldására tanácsok adása, mind elősegíti azt, hogy az alkalmazott munkahelyén az otthon is megtalálja, és ha ez sikerül, közvetve a gyógyítás szolgálatában áll, mert voltaképpen minden egyes kórházi alkalmazott munkája elősegítheti, vagy hátráltathatja a betegek ellátását, kényelmét, jólétét és ezzel közvetve, vagy közvetlenül gyógyulását.

A felsorolt eredmények nem terjedhetnek ki a legfontosabbra, a gyógyításra. Az orvostudomány ugyan régóta keresi a mérőmódszereket, jelzőszámokat, amelyekkel egyes kórházak munkája felmérhető és számokban kifejezhető. Ha ilyenek lennének, akkor e tekintetben is össze lehetne hasonlítani, vajjon van-e tényleges fejlődés a kassai kórház utolsó öt éves életében, vagy nincs. Sajnos, ilyen jelzőszámok, mérőmódszerek nincsenek, így csak az elmondottakból lehet következtetni, hogy történt-e valami és ha igen, mi és mennyi a kassai Állami Kórházban az utolsó öt esztendő alatt.

Az Állami Bábaképző Intézetben⁶ a csehszlovák idő alatt különösebb változtatás nem volt és így a természetes fejlődéssel együttjáró korszerűsítési munkálatokat a visszacsatolás óta kellett elvégézni. Az általános korszerűsítéseken: betegszállító lift létesítésén, renováláson, stb. kívül a betegellátás szempontjából jelentős, hogy a fertőző esetek részére ú. n. izoláló osztály létesült. Az újszülöttek számára külön osztályt szerveztek. A betegellátáson kívül az intézetnek elsődrendű célja a bábaképzés. A bábanövendékeket a Bábaképző Intézet mellett lévő internátusban helyezik el. Ennek a korszerűsítése is megtörtént, az internátust az intézettel folyosóval kötötték össze.

Meg kell végül emlékeznünk az egészségvédelmi munkának egy tekintélyes részét kitevő, a gondozó munkát végző zöldkeresztes védőnők képzésére szolgáló kassai Ápolónő- és Védőnőképző Intézetről. A felvidéki országrészek hazatérésével a védőnő szükséglet is nagyobb lett és ezért a kormány elhatározta, hogy a szükséges új ápolónő- és védőnőképző intézetet Kassán állítják fel. A város vezetősége megértő áldozatkészséggel fogadta ezt a tervet és e célra a Szociális Ház épületét ajánlotta fel. Az épület eredeti nagyságában és beosztásában a célnak nem felelt meg, ezért át kellett alakítani és ki kellett bővíteni. 1939 őszén az átalakítás, 1940 nyarára az új építkezés is befejezést nyert. Az intézet új alakjában 3572.6 négyszögöl terület, amelyből 567.5 négyszögölt foglal el az épület, amely 148 növendéket képes befogadni. A növendékek szobái tágasak, legnagyobbbrészt déli fekvésűek, egyrészüknek délre néző erkélye is van. Az átalakított épületben két- és négyágyas szobákban 106 növendék helyezhető el, itt vannak ezenkívül az irodák, gazdasági hivatal, a növendékek nagy, az oktató testvérek kis társalgója. Az alagsorban a tanterem, gyakorló szoba, könyvtár, eszköztár és személyzeti szobák, lakások találtak elhelyezést. Az új részben kapott helyet 42 növendéken kívül a főnőköasszony, továbbá az oktató testvérek. Itt vannak a betegszobák, az alagsorban a tágas ebédlő mellékhelyiségeivel és a növendékek tanuló konyhája. A 3000 négyszögöl szabad terület egy része díszkert, északi része hengerelt udvar, az északi oldalon van még a tenispálya, játszótér és kb. 2000 négyszögölnyi gyümölcsös és veteményes kert, amelyet a növendékek gazdasági gyakorlataik során maguk művelnek. Itt készül a minta „Zöldkeresztes kiskert“.

Az intézetben folyik a zöldkeresztes védőnők képzése. Frettségi, tanítónői, óvónői oklevél megszerzése után 3 évig komoly elméleti és gyakorlati tanulmányok mellett készülnek hivatásuk betöltésére. Az intézet minden növendéke bentlakó. A vezetőségen kívül (intézeti vezető, főnőköasszony) hat oktató testvérből áll az intézet állandó tanítószemélyzete. Ezekon kívül még 25—30 előadója van az intézetnek, akik részben az Állami Kórház főorvosai, részben a városban lévő közintézmények vezető szakemberei.

Az intézet első és főfeladata a védőnőképzés, de ezen munkáján túl részben tanító tagjai, részben növendékei útján bekapcsolódik az

⁶ Dr. Gyulai Béla egyetemi m. tanár, igazgató-főorvos szóbeli közlése.

Állami Kórház egészségügyi segéd személyzet-képzésébe (ápolónői tanfolyam előadásai, stb.), részt vesz a betegápoló tevékenységben (tanítókórtermek betegellátása kapcsán), de részt vesz a város η inden olyan emberbaráti megmozdulásában, amelyben hasznosítani tudja magát.

A védőnőképzés üteme, de az intézet kihasználási igénye is megkívánta, hogy a munka még 1939-ben a félig kész falak között meginduljon. Hogy ez lehetséges legyen, az első tanfolyam 1939 január 1-én a szegedi Védőnőképző Intézet segítségével Szegeden kezdte meg tanulmányait. 1939 október 15-én 40 fiatal leány érkezett Kassára, hogy mint az intézet első növendékei folytassák a második szemesztert. Azóta megszakítás nélkül folyik a tanítás és eddig 100 kiképzett okleveles védőnő hagyta el az intézetet.⁷

Talán nem is sorolhattuk fel a szerteágazó közegészségügyi egészségvédelmi munka egész területét, minden intézményét. Egyes, pld. népmozgalmi, adatokat szándékosan nem érintettem. A felsorolt adatok részben megmutatják, részben következtetni engednek egészségügyi elgondolásainkra. Munkánk egy szebb, egészségesebb, szociális igazsággal telített jövő kiépítésére irányul. Biztató jelenség, hogy éppen a jövő ígéretének, a gyermekeknek a megmentésére irányuló fáradozásaink nem hiábavalók. Mutatja ezt az is, hogy 1939-től 1941-ig a 16.8%-os csecsemőhalálózásról az arányszám 12½%-ra csökkent. Jól tudjuk, hogy a háborús viszonyok, a mutatkozó nehézségek hátráltatják a további eredményeket, valószínű, sőt biztosra vehető bizonyos fokú visszaesés, azonban bízunk abban, hogy egészségügyi szervezetünk ezt az erőpróbát is kiállja és majd a háború esetleges rosszabb adatainak feltűntetésekor rámutathatunk arra, hogy mennyivel súlyosabbak lennének a népünket fenyegető egészségi ártalmak pusztításai az aránylag rövid idő alatt életre kelt, a megelőzést és betegellátást szolgáló, modern intézmények és intézetek létesítése nélkül.

RÖTHLER ISTVÁN

⁷ Duchon Gabriella intézeti főnökösszony közlése.

KASSA FELSZABADULÁSÁNAK ÖTÖDIK ÉVFORDULÓJA

öt éve, hogy II. Rákóczi Ferenc városáról lehullottak a 20 éves rabság bilincsei. Bár ez az idő rövid a magyar nemzet ezeréves történetéhez képest, de ma, a második világháború kultúráját, lelket pusztító vérzivatarában, amikor szinte napok alatt államok semmisülnek meg, különös hálával tartozunk a Mindenhatónak, hogy megengedte érni ez évfordulót s bebizonyíthatjuk határainkon innen és túl, hogy a magyar élniakarás, szembeszállva a háború pusztításaival, alkot és teremt.

Erről az alkotómunkáról tettek tanúbizonyságot a Kassai Napok alkalmával november 10-én megnyílt kiállítások és bemutatók.

Kassa város *erdészeti bemutatóján* megismerhette a látogató a város erdőgazdálkodását, s mindenki örömmel állapíthatta meg mind a telepítést, mind pedig a vagyongazdálkodás terén az öt év fokozatos fejlődését. De megmutatta e kiállítás azt is, hogy mi mindennel látja el a város erdőbirtoka nemcsak városunkat, hanem az egész országot is. Ugyanúgy adatokkal mutatott rá a jelenlegi határok okozta nehézségekre.

A *gazdasági bemutató* két első terme a béke álomvilágának tündérkertjét varázsolta elénk, a többi terem minden kiállítója és minden bemutatott anyaga pedig meggyőző bennünket arról, hogy Kassa város a háborús okszerű gazdálkodást is megértette és tökéletesre fejlesztette, mert minden mezőgazdasági termékéből többet és jobbat termelt, mint a béke csendes éveiben.

A város *műszaki ügyszála* bemutatóján szemléltetve látjuk az öt év városrendezési munkáját és büszkén állapíthatjuk meg a többi között, hogy több utat építettünk, mint a csehek a megszállás húsz esztendejében.

Az öt esztendő munkás sikereiről győződhattunk meg a *Városi Közművek bemutatóján*. Szemléltetve látjuk pl., hogy az egész villamos közvilágítás központi kapcsolásra van átépítve. A vízművek öt éves eredményét mutatja az újonnan épített nyomásfokozó szivattyútelep, a magasnyomású vízvezetékek és vízmedencék, az új források foglalása, A város ötéves fejlődésével kapcsolatos csatornahálózatok bővítése a csatornaművek munkáját mutatja. A gázgyár fejlődését jelenti az új gázfejlesztő kemence, koksztároló és törőberendezés építése, valamint egy különleges üzem létesítése, mellyel a nemzetgazdaság számára fontos termékek állíthatók elő. Ugyesen összeállított grafikonjaik képmellékletünkben találhatóak meg.

Kassa örök magyarságáról tett tanúbizonyságot a *sajtó- és könyvkiállítás*, melyet Kolosváry Borcsa Mihály, a Sajtókamara elnöke nyitott meg. Az elnyomatás húsz esztendejének magyar sajtótermékei

arról a szellemi erőfeszítésről számolnak be, mely a húszéves cseh rabság alatt is erőteljesen tiltakozott az idegen elnyomás ellen, egyúttal hirdette városunk hovatarozandóságát. A felszabadulás utáni idő nyomdatermékei nyíltan hirdetik, hogy az erőszak ideig-óráig úrrá lehetett felettünk, de a magyar nemzet szellemétől elszakítani bennünket nem lehet soha.

A *kassai vadászok* bemutatták kedves vadászlelékeiket. Nem vadászverseny volt e kiállítás, hanem érdekes kép, melyből megismerhette a látogató a kassai és Kassa környéki erdők vadállományát, amellyel a megcsontított ország apróvadállománya (medvével és siketfajddal is) gazdagodott. A kiállítás országos viszonylatban is jelentős volt.

Szerény, de a jól végzett munka biztos tudatával hirdette a város *egészségügyi és szociális bemutatója*, hogy a népegészségvédelem és a szociális téren mit végzett a város öt év alatt. A szemléltető képek és számok kétségbevonhatatlanul igazolják az, állandó fejlődést és azt, hogy a segítő kéz sohasem hiányzott.

Legnagyobb eredménye az öt év ezirányú munkásságának a bemutatót befogadó épület, mely tízezrek egészségvédelmének otthona, vár, melynek fegyvere a röntgen, a kvarc, az injekciós tű, az orvosi műszer s nem utolsó sorban a támogatást nyújtó, megértő és érezni tudó magyar szív. Képékben a szociális intézmények egész sorát láthattuk.

A „100 év Kassa képzőművészetéből“ kiállítás letagadhatatlan bizonyossága volt városunk évszázados kulturális felsőbbségének.

Az első nap eseményeihez tartozott az *Americana nagykáptalanja* s a *Déryné film ősbemutatója*.

November 11-én a Dómban az ünnepi szentmisét Serédi Jusztinián bíbornok hercegprímás celebrálta, a mélyen szántó ünnepi szentbeszédet dr. Madarász István megyéspüspök mondotta.

Az istentisztelet végén, miután az ország miniszterelnöke megkoszorúzta a Vezérlő Fejedelem sírját, tízezrekre menő ünneplő közönség az Országzászlóhoz vonult s ott ünnepelte meg Kormányzó Urunk városunkba való bevonulásának ötödik évfordulóját. Kállay Miklós miniszterelnök ünnepi beszédében Kassa múltjáról és jövő feladatairól, örök magyarságáról emlékezett meg. Szapári Sándor, a Nemzeti Színház tagja, vitéz Somogyváry Gyula „Kassa énekel“ című költeményét szavalta. Kassa polgárainak köszönetét Tarczal Gusztáv öntötte lelkes szavakba.

A postapalotában a „Cassovia“ bélyeggyűjtő egyesület által rendezett *bélyegkiállítás* dr. Kuzmich Gábor államtitkár, a posta vezérigazgatója nyitotta meg. A kiállítás óriási értékeivel, ritkaságaival, páratlan érdeklődést keltett nemcsak városunkban, de országáig is.

Ugyanezen a napon adta át Bornemisza Géza iparügyi miniszter az *Országos Műszaki Múzeumot* a nagyközönség számára. Országunk egyetlen ilyen irányú múzeuma nagy nyeresége városunknak.

Kimagasló eseménye volt az ünnepegeknek a *vitéz nagybányai Horthy István-telepen épült 58 Oncsa-ház átadása*. Az átadási ünnepség a Hercegprímás, a Miniszterelnök, valamint a Kassára érkezett

közéleti előkelőségek jelenlétében folyt le. A magyaros mintájú, szilárd anyagból jól megépített, muskátlis családi házakat a polgármester bevezető beszéde, dr. Hollós István szociális kerületi felügyelő beszámolója után dr. Somogyi Ferenc országos szociális felügyelő adta át a juttatottaknak. A nemzetvédelmi minisztérium minden család részére a Kormányzó Úr bekeretezett arcképét, egy-egy címert és családi könyvtárat, Abauj-Torna vármegye gazdasági egyesülete a Magyar Hiszekegy, Magyar Himnusz és a Szózat egy-egy bekeretezett példányát, Kassa-városa egy-egy keresztet és a Kormányzóhelyettes Úr bekeretezett arcképét ajándékozta a boldog új lakóknak. (Az eddig beköltözött 50 család 307 gyermeket jelent.) A juttatottak nevében Ungvárszky László mondott köszönetet az új otthonokért.

Ugyanaznap délutánján nyílt meg a *II. Országos Fényképképzés kiállítás*, amelyen bebizonyították a kiállítók, hogy a mai nehéz életkörülmények között is magas színvonalon áll a magyar fényképezők művészete.

Az evangélikus cserkészcsoport ünnepi délutánt rendezett. Este a *m. kir. Operaház* vendéglátókönyvtára adott méltó befejezést az ünnepek napjának.

November 12-én *színes fényképbemutató* után a *Kassai Mozdonyvezetők Körének* az egész vasutasság nevében rendezett *műsoros estje* következett, majd a *budapesti Nemzeti Színház* kiváló együttese szórazottatta Kassa színházlátogató közönségét.

November 13-án városunk leventefejtése *Mikes-utcai új Otthonának és Lóterének felavatása* után leventebemutató keretében tett tanúbizonyosságot korszerű nevelésének eredményéről. Délután a *Katolikus Legényegylet székházát*, a cseh megszállás magyar őrhelyét jelölte meg a város emléktáblával, majd a *munkásság gyűlése* és a Nemzetvédelmi *Akadémia megnyitása* alkalmával tett hűségnyilatkozatban ünnepelte magyarságát. Este a Nemzeti Színházban a *Gyöngyösbokréta* mutatta be a magyar tánc, dal és népviselet elmúlhatatlan szépségeit.

14-én, az ünnepek utolsó napján, cserkészeink tartottak légtalpi tábor.

Az istentiszteletek után a *kassai helyőrség díszszemle keretében* mutatta be a magyar fegyveres erőt. A *KRAC jubileumi közgyűlése* alkalmával hirdette ki a város polgármestere a „*Kassa hazatért*“ *vándordíj* alapítását, majd a budapesti postások női és férfi tornászcsapatának bemutatója következett.

Délután a KRAC—Salgótarján labdarúgó mérkőzés zajlott le. A *kassai iparosok és kereskedők gyűlés* keretében ünnepelték a felszabadulás évfordulóját, majd az iskolán kívüli *Népművelési Bizottság* irodalmi estje következett. A színház *kívánság hangversenyt* rendezett.

A Kassai Napok méltó befejezéseként 21-én a „*Rákóczi Nótája*“ című kassai tárgyú, új magyar film ünnepi előadás keretében, a két főszereplő, a film rendezője s az előállító vállalat vezetőinek jelenlétében pergett le előttünk. Ez alkalommal osztotta ki a város polgármestere az ünnepek rendezőinek és kitüntetettjeinek a Kassai Napok alkalmából készült emlékvereteket, érmeiket és elismerő okleveleket.

Az ünnepségeken részt vettek: Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, Kállay Miklós miniszterelnök, Szinyei-Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi, Bornemisza Géza iparügyi, dr. Antal István nemzetvédelmi miniszterek, vicez Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a m. kir. honvédevezékar főnöke, vitéz Bély Alajos altábornagy, az ifjúság honvédelmi nevelésének országos vezetője, dr. Meszlényi Zoltán esztergomi püspök, dr. Kuzmich Gábor államtitkár, a m. kir. posta vezérigazgatója, Pataky Tibor miniszterelnökségi, Bárczay János földművelésügyi, Gergelyffy András belügyi, dr. Kádas Károly iparügyi államtitkárok, vitéz Kolosváry Borcsa Mihály dr., a Sajtókamara elnöke.

A város erdészeti, gazdasági, műszaki bemutatóját, a vaidászkiállítás, a képzőművészeti kiállítást, az egészségügyi és szociális bemutatót és a fényképkiallítást dr. Pohl Sándor polgármester, a városi közművek bemutatóját Barcs Lajos polgármesterhelyettes nyitotta meg.

A 12 kiállítás és bemutató, az Oncsar-házaik átadása, mindez azt bizonyította, hogy Kassa munkával ünnepelt, még pedig olyan formában, hogy az ötnapos programot óráról-órára, zökkenő nélkül százszázalékosan végrehajtotta. Az ünnepségek túlszárnyaltak a város határain, az egész ország kifejezést adott együvértartozandóságunknak. A sikert bizonyítja az üdvözlő táviratok, levelek tömege, a sajtó cikk- és képsorozatai, a filmiroda külön filmje, az „öt éve tért haza Kassa“. Ezekon a napokon minden városi idegenforgalmi hivatal és Ibusz-pavillon kassai kirakatokkal hívta fel a cseh rabságból öt éve felszabadult városunkra az ország figyelmét.

Az egyes kiállításokat és bemutatókat a következők rendezték: az erdészeti bemutatót Pauksch Pál, a városi erdőhivatal vezetője, a gazdasági bemutatót dr. Gálhidi Béla gazdasági tanácsnok, a műszaki bemutatót Zámory Ede műszaki tanácsos, a vadászkiállítást a kassai vadászok, élükön Remmiczky Károly mérnökkel, a képzőművészeti kiállítást dr. Ruttkay György városi tanácsnok, a sajtó- és könyvkiállítást dr. Kondor Imre a városi könyvtár igazgatója, a Közművek bemutatóját Michl Rudolf, a városi közművek igazgatója, a kirakatversenyt Ikrényi Bertalan, a Grémium titkára, az egészségügyi bemutatót dr. Róthler István tiszti főorvos, a szociális bemutatót Czigler Lajos városi tanácsnok; a fényképkiallítást a „Kárpát Egyesület“-ben működő kassai fényképezők szakosztálya, élén dr. Hernádi Mihály tiszti orvossal rendezte. Ugyancsak dr. Hernádi Mihály rendezte a tornász-bemutatót.

A szökőkút színes sugarai esténként az ég felé törtek, felhangzott a Szózat, vigyázzba merevedtek a magyarok ... minden igaz kassai polgár arra gondolt, hogy holnap megint folytatódik a munkás magyar élet, de mélyen vésődtek a szívbe a Szózat hangjai, hogy „... a nagy világon e kívül nincsen számodra hely, áldjon, vagy verjen sor? keze, itt élned, s haldod kell!“